ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Мельник Л. Ю.,
д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Дацій О. І.,
д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:
Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу, ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
Вініченко І. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
Гудзинський О. Д., д.е.н., професор, професор кафедри, Національний університет біотехнологій і природокористування
Іванюта В. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Державна академіястатистики, обліку і аудиту
Коренюк П. І., д.е.н., доцент, професор кафедри, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
Малік М. Й., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»
Павлова Г. Є., д.е.н., професор, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі
Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрно-економічний університет

Свідоцтво КВ № 17595-6445ПР від 28.03.2011 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33
Телефон/факс: (044) 458-10-73
www.agrosvit.info
E-mail: economy_2008@ukr.net

Відділ реклами: Чурсіна А. М.
Коректор: Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка: Полулященко А. В.
Технічне забезпечення: Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

АГРОСВІТ

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 22 листопад 2016 р.

У НОМЕРІ:

Свиноус І. В., Гаврик О. Ю., Хомяк Н. В.
Теоретико-методичні підходи до калькулювання собівартості зернових культур 3
Дорош Н. І., Маліновська Д. К.
Фінансово-екологічний аудит: сутність та методичні засади 8
Логоша Р. В.
Особливості діяльності особистих селянських господарств на ринку овочів України 14
Слободянюк Н. О.
Інвестиції в аграрну сферу в системі інноваційного розвитку національної економіки 22
Гвоздєв Ю. В., Герасименко І. О.
Методичні підходи до оцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств 27
Вдовичекно А. В., Бунзяк Н. Я., Сухаревська Д. Д.
Формування зовнішньоекономічного потенціалу ринку органічної продукції 32
Михайлов М. Г.
Концептуальні підходи до розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств 38
Проненко Т. Є.
Проблеми логістики постачання аграрних підприємств 45
Буринська О. І.
Екологічна складова сталого розвитку аграрного сектора України 49
Криворук Б. М.
Організаційно-економічні засади функціонування процесу контролю якості сільськогосподарської продукції: вітчизняні реалії та виклики сьогодення ... 58
Головач К. С.
Основні аспекти антикризового менеджменту в сільськогосподарських підприємствах 62

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC);
SIS;
Google Scholar.
Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету 24 листопада 2016 р.
Підписано до друку 24.11.16 р.
Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9,6. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2411/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
© АгроСвіт, 2016

АГРОСВІТ

№ 22 / 2016

CONTENTS:

Svinous I., Gavryk A., Homyak N.
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE CALCULATION OF THE COST OF GRAIN CROPS 3
Dorosh N., Malinovska D.
THE FINANCIAL-ENVIRONMENTAL AUDIT: THE NATURE AND METHODS 8
Lohosha R.
FEATURES OF ACTIVITY OF THE PERSONAL PEASANT ECONOMIES ON TO THE MARKET VEGETABLES IN UKRAINE 14
Slobodyanyuk N.
INVESTMENTS TO THE AGRICULTURE SPHERE IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY 22
Gvozdyev Yu., Herasimenko I.
METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE VALUATION OF FIXED ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 27
Vdovychenko A., Bunziak N., Sukharevska D.
EXTERNAL ECONOMIC POTENTIAL'S FORMATION OF MARKET FOR ORGANIC PRODUCTS 32
Myhaulov M.
THE CONCEPTUAL GOING IS NEAR DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE AGRARIAN ENTERPRISES 38
Pronenko T.
THE SUPPLY LOGISTICAL PROBLEMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 45
Burynska O.
THE ECOLOGICAL COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE 49
Krivorukov B.
THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FUNCTIONING FOR THE PROCESS OF QUALITY CONTROL OF AGRICULTURAL PRODUCTS: DOMESTIC REALITIES AND CHALLENGES OF TODAY 58
Golovach K.
THE MAIN ASPECTS OF CRISIS MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES 62

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system)**, повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 657.4

І. В. Свиноус,
д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет
О. Ю. Гаврик,
к. е. н., асистент, Білоцерківський національний аграрний університет
Н. В. Хомяк,
к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

I. Svinous,
doctor of Economics, Professor, Bila Tserkva national agrarian University
A. Gavryk,
PhD (Economics), assistant, Bila Tserkva national agrarian University
N. Homyak,
PhD (Economics), associate Professor, Bila Tserkva national agrarian University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE CALCULATION OF THE COST OF GRAIN CROPS

Формування системи управління ефективністю виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами, зокрема собівартість повинно враховувати відмінності їх роботи в реальних умовах. У цьому випадку вона має об'єктивно відповідати реальним природно-виробничим, соціально-виробничим і соціально-економічним умовам функціонування об'єкта відповідно до нової парадигми управління. Її суть полягає в забезпеченні оперативної адаптації підприємств до змін, високої гнучкості й адаптивності усіх елементів системи, автономного й економічного функціонування підприємств та їх міжстуктурних підроздлів.

Система планування виробничої діяльності, застосування методів управлінського обліку та калькулювання собівартості продукції передбачає класифікацію витрат, які виникають у процесі вирощування зернових і зернобобових культур.

Було встановлено, шо на класифікацію витрат впливають такі фактори: технологія і організація виробничого процесу; специфічність об'єкта калькулювання — біологічний актив; можливість впровадження різних методів виробничого планування, їх обліку та оптимізації під час використання у поєднанні між собою та з різними системами планування й обліку витрат ("директ-костинг", "стандарт-кост" та ін.).

Запропоновано методичні підходи до розподілу наведених витрат між основними видами продукції: основною, побічною та супутньою, що забезпечить реальне відображення їх собівартості.

Встановлено, що використання методики оперативного визначення собівартості доцільно лише для прийняття оперативних управлінських рішень з метою підвищення ефективності виробництва

The formation of the system of management of efficiency of grain production in agricultural enterprises, in particular the cost should take into account the differences of their work in real conditions. In this case, it must objectively corresponded to the real natural production, social production and socio-economic conditions of functioning of the object in accordance with the new paradigm of management. Its essence is to ensure rapid adaptation to change, flexibility and adaptability of all system components, and autonomous economic functioning of enterprises.

Planning of production activities, application of methods of management accounting and cost calculation of production provides the classification of costs that arise in the process of growing grains and legumes.

It was found that the classification of costs influenced by the following factors: technology and organization of production process; the specificity of the object of calculation — biological assets; the possibility of introducing different methods of production planning and accounting and optimization when used in combination with each other and with different systems of planning and accounting of costs ("direct costing", "standard-cost", etc.).

Methodical approaches to the allocation of costs between the main products: the main side and related, which will provide a real reflection of their cost.

The use of methods of surgical costing is only appropriate for making operational management decisions with the aim of increasing production efficiency.

Ключові слова: собівартість, витрати, калькулювання, продукція, зернові культури.
Key words: cost, cost calculation, production, crops.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах функціонування ринкових відносин сільськогосподарські товаровиробники повинні самостійно приймати обгрунтовані управлінські рішення щодо виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, пошуку каналів її реалізації, забезпечення відповідності якісних та економічних характеристик про-

дукції існуючим вимогам з метою повного задоволення існуючих потреб споживачів.

Формування системи управління ефективністю виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами, зокрема собівартість повинно враховувати відмінності їх роботи в реальних умовах. У цьому випадку вона має об'єктивно відповідати реальним природно-виробничим, соціально-виробничим і соціально-економічним умовам функціонуання об'єкта відповідно до нової парадигми управління. Її суть полягає в забезпеченні оперативної адаптації підприємств до змін, високої гнучкості й адаптивності усіх елементів системи, автономного й економічного функціонування підприємств та їх міжстуктурних підроздлів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам обліку та калькуванню собівартості продукції в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки приділяли значної уваги в своїх дослідженнях Ф.Ф. Бутинць, Г.І. Гринман, В.Г. Линник, Ю.Я. Литвин, А.П. Михалкевич, П.Т. Саблук, І.Б. Садовська, Л.К. Сук та ін. Однак вимоги нинішнього сьогодення вимагають перегляду деяких положень щодо обліку витрат та калькулюванні собівартості продукції рослинництва, зокрема зернових культур.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму визначення собівартості зернових культур в сільськогосподарських підприємствах з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система планування виробничої діяльності, застосування методів управлінського обліку та калькулювання собівартості продукції передбачає класифікацію витрат, які виникають у процесі вирощування зернових і зернобобових культур.

На класифікацію витрат впливають такі фактори: технологія і організація виробничого процесу; специфічність об'єкта калькулювання — біологічний актив; можливість впровадження різних методів виробничого планування, їх обліку та оптимізації під час використання у поєднанні між собою та з різними системами планування й обліку витрат ("директ-костинг", "стандарт-кост" та ін.); рівень кваліфікації працівників економічних служб і забезпечення їх сучасними засобами обчислювальної техніки та передачі інформації; інфляційні процеси і рівень державної підтримки сільського господарства; потреба в інформаційному забезпеченні для прийняття управлінських рішень.

Класифікація витрат залежно від економічного змісту під час виробництва зерна необхідна для визначення у процесі планування й аналізі об'єктів розподілу живої та уречевленої праці.

По відношенню до технологічного процесу виробництва більшість економістів поділяють витрати на основні та накладні витрати. Основні витрати безпосередньо пов'язані з технологічним процесом виробництва сільськогосподарської продукції. До них належать: оплата праці основних робітників і матеріальні витрати, а також роботи та послуги сторонніх організацій.

Витрати з організації, управління й обслуговування виробництва є загальними, оскільки не пов'язані з функціонуванням окремого виробничого процесу — це витрати на утримання апарату управління сільськогосподарського підприємства. У процесі планування виробничої діяльності встановлюють співвідношення між основними і накладними витратами на виробництва зернових культур, що дає змогу оптимізувати управлінський персонал і підвищити його ефективність, тобто забезпечити зниження величини основних витрат у розрахунку на одиницю продукції.

За методом розподілу на об'єкти виробництва витрати поділяють на прямі та непрямі. Слід зазначити, що у сільському господарстві цей поділ є умовним, що пояснюється специфікою вирощування сільськогосподарських культур.

У процесі класифікації витрат на прямі та непрямі необхідно враховувати час дії, наприклад, внесених добрив, глибокої оранки тощо. При поділі витрат за вищеназваною класифікаційною ознакою необхідно враховувати біологічний час життєвого циклу об'єкта — біологічного активу і корисну дію здійсненого технологічного заходу. Якщо їхні дії збігаються, то їх можна класифікувати як прямі витрати, якщо ні — непрямі й здійснювати їх розподіл між двома об'єктами калькулювання.

По відношенню до обсягів виробленої продукції витрати поділяють на постійні та змінні. До змінних відносять ті, що залежать від зміни обсягів виробництва зернових — це оплата праці з відрахуваннями основних робітників, матеріальні витрати тощо. Постійні — це витрати, які не залежать від кількісної зміни виробничих показників.

Зазначимо, що запропонована класифікація витрат відносно обсягу виробництва (обсягу

робіт і обсягу продукції) враховує особливості різних форм господарювання та організації праці, а також особливості застосування різноманітних систем планування й обліку витрат ("директ-костинг", "стандарт-кост", нормативний метод) і формування за необхідності як часткової, так і повної виробничої собівартості продукції сільськогосподарського виробництва. Важливою особливістю запропонованого підходу до класифікації витрат є можливість визначення й контролю фінансового результату в сільському господарстві не лише після закінчення виробничого циклу, а й на етапі закінчення кожного технологічного процесу і видів робіт, а також за центрами відповідальності. За такого підходу створюються реальні умови і методична база визначення й аналізу маржинального доходу та прибутку.

Постійні витрати в плануванні й обліку відносять на повну собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) [1]. Це дозволяє знизити трудомісткість планування й обліку витрат і відмовитися від умовного їх поділу на об'єкти планування й обліку. Використання при визначенні собівартості продукції лише змінних витрат дозволить спростити не лише планування та облік витрат, а й аналіз, контроль і нормування статей витрат [2].

Під час планування та обліку виробництва зерна виникає об'єктивна необхідність класифікації витрат й за іншими ознаками внаслідок особливостей процесу виробництва. Так, у рослинництві, особливо при виробництві зерна, частина витрат має довготривалий характер дії, інші відшкодовуються у поточному періоді виробництва. З метою більш раціональної організації планування й обліку, а також контролю та обгрунтованого розрахунку собівартості продукції зернових культур витрати можна розподілити таким чином, щоб їхня частка, яку відносять на собівартість продукції у поточному періоді, відповідала кількості продукції, що виробляється у цьому ж періоді. Таким чином, витрати доцільно групувати на поточні та довгострокові (витрати майбутніх періодів), відповідно до часового визнання фактів господарської діяльності.

Поточні витрати забезпечують виробничий процес, а довготривалість їх дії не перевищує одного року (насіння, оплата праці тощо). Довгострокові витрати здійснюються періодично й забезпечують виробничий процес протягом років (органічні добрива, витрати по осушенню, зволоженню і т.д.). У плануванні й обліку довгострокові витрати необхідно відображати як витрати майбутніх періодів або капітальні вкладення в об'єкти основних засобів неінвентарного характеру. За стадіями життєвого циклу продукції витрати у виробництві зерна пропонують розподіляти на витрати передвиробничої, виробничої і післявиробничої стадій. За рівнями управління процесом виробництва зерна витрати на виробництво продукції доцільно розподіляти за центрами відповідальності та підприємства у цілому.

Групування витрат сприяє покращанню планування, контролю й аналізу окремих груп і видів витрат, дозволяє достовірніше й об'єктивніше оцінювати діяльність окремих підрозділів, відділів і підприємства в цілому. Більшість економістів витрати щодо планування розподіляють на плановані й незаплановані. На нашу думку, за наявності внутрішньогосподарського розрахунку із використанням нормативного методу обліку або його елементів у сільськогосподарських підприємствах витрати за вказаними ознаками доцільно поділяти на планові (нормативні) та відхилення від планових (нормативних) витрат. Такий поділ дозволяє проводити більш детальний аналіз витрат безпосередньо на місцях їх виникнення [3].

Процес визначення ефективності виробничої діяльності вимагає здійснення оцінки факторів і заходів, що впливають на величину доходів і продуктивності використання ресурсного потенціалу. Одним із центральних питань у забезпеченні ефективності виробничої діяльності є пошук та реалізація заходів щодо зниження витрат на одиницю продукції. Тому з метою поліпшення інформаційного забезпечення контролю витрат, їх аналізу та управління, матеріальні витрати в зерновому виробництві, такі як витрати на добрива, у плануванні й нормуванні рекомендують розподіляти на підтримуючі та продуктивні. Наприклад, збільшення частки активної речовини добрив, внесених у грунт, підвищують урожайність зернових культур і, відповідно, знижується рівень витрат у розрахунку на одиницю продукції [4].

Таким чином, однією із найбільш об'єктивних класифікацій витрат у рослинництві, що відповідає сучасним вимогам, завданням і функціям управлінського обліку, планування, контролю, аналізу витрат і нарахування собівартості продукції в системі управління ефективністю зернового господарства, є класифікація, що наведена в таблиці 1.

Вибір і деталізація об'єктів планування й обліку витрат залежать не лише від можливостей калькулювання собівартості, а й від інших ознак: особливостей виробничого і технологічного процесів та їх кінцевих результатів (види

Таблиця 1. Групування витрат у плануванні й управлінському обліку виробництва зерна

Ознаки групування	Групи витрат
1. За економічним змістом	1.1. Витрати вартості позаоборотних активів
	1.2. Витрати на формування виробничих запасів
	1.3. Витрати на оплату праці та фінансові витрати
2. Відносно технології виробництва	2.1. Основні
	2.2. Накладні
3. За способом віднесення на об'єкти виробництва і калькуляції	3.1. Прямі
	3.2. Непрямі
4. Відносно обсягу виробництва (площі, продукції)	4.1. Змінні
	4.2. Постійні
5. За складом і ступенем однорідності	5.1. Елементи витрат
	5.2. Статті витрат
6. За часом визначення витрат	6.1. Поточні
	6.2. Довгострокові (витрати майбутніх періодів)
7. За рівнем прибутковості виробництва	7.1. Продуктивні
	7.2. Підтримуючі

робіт, продукції), спеціалізації діяльності, потреб і запитів щодо використання планово-облікової інформації для управління виробництвом [5].

Для задоволення потреби управління в оперативній об'єктивній та достовірній інформації, а також контролю й аналізу витрат варіант планування та обліку витрат по технологічних процесах є універсальним. База даних по витратах збільшується у кілька разів при зростанні обсягів роботи планово-економічної служби. Проте цей варіант можна застосовувати у вузькоспеціалізованих підприємствах, а також там, де широко використовуються комп'ютерні програми при обробці даних планування й обліку. Більшість суб'єктів господарювання є багатогалузевими підприємствами з неналагодженою планово-економічною службою, а тому цей варіант планування і обліку можна використовувати у майбутньому при поглибленні спеціалізації виробництва та покращанні роботи економічного підрозділу [6].

Проблема калькулювання собівартості основної продукції при виробництві зернових і зернобобових культур виникає при визначенні собівартості побічної продукції — соломи. Нині в більшості господарств витрати на побічну продукцію відносять на основну — зерно, що призводить до невиправданого завищення собівартості й відповідно до заниження фінансових результатів.

Певною мірою цей методичний захід є виправданим, оскільки солома на основі існуючих технологічних процесів не використовується для годівлі тварин чи інших цілей, крім як органічне добриво під попередників зернових.

Найбільш обгрунтованими методами розподілу витрат є розподіл витрат між зерном і соломою за коефіцієнтним методом і пропорційно площі посіву, необхідної для одержання конкретної кількості продукції з 1 га. Загальні витрати на вирощування зернових розподіляються у співвідношенні 0,9 на основну продукцію і 0,1 на побічну. Визначення цієї пропорції розподілу сукупних витрат здійснювалося на основі нормативів витрат на вирощування зернових культур, які розроблялися для окремих господарств Київської області.

У процесі калькулювання собівартості продукції зернових культур до цього часу актуальним є обгрунтований розподіл загальних технологічних витрат на спільно вироблені види продукції. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо прямі витрати, пов'язані зі збиранням урожаю, які відносяться до одного виду зернопродукції, обліковувати на окремих аналітичних рахунках, а витрати, пов'язані з осінньо- та весняно-польовими роботами (підготовка грунту до сівби, сівба і догляд за зерновими культурами), тобто загальнотехнологічними, розподіляти пропорційно використаної площі.

Завершальним етапом калькулювання зернових культур є включення при визначенні їх собівартості витрат, пов'язаних із наданням послуг елеваторами. При цьому рекомендуємо калькулювати послуги елеваторів окремо: у розрізі операцій по зберіганню, сушінню та доробці шляхом визначення їх собівартості у розрахунку на 1 т зернової культури. Розрахунок собівартості послуг за зберігання здійснюється залежно від вологості культур при їх сушінні (до 15% і понад) і забрудненості культур при доробці (до 8% і понад).

Для визначення співставних у часі собівартості та еквівалентної ціни зернопродукції необхідно використати Методику оперативного визначення собівартості продукції, розробленої академіком НААН України О.М. Шпичаком [7]. Методологічна база цієї методики передбачає використання науково обгрунтованих нормативів витрат на вирощування зернових та урахування існуючих цін на вхідні матеріальні ресурси, що забезпечить еквівалентність обміну між усіма сферами АПК та нормативного рівня рентабельності, а отже забезпечить розширене відтворення виробництва в сільському господарстві.

Нормативи оплати праці, соціальних виплат, а також норми використання робочого часу відповідають чинній нормативно-правовій базі та враховують мінімальний рівень оплати праці.

Вартість насіння визначили множенням норми висіву на ціну 1 кг в розрахунку на 1 т одержаного врожаю. При розрахунку грунтувалися на припущенні, що все насіння куповане, оскільки більшість сільськогосподарських підприємств не мають сортового свідоцтва.

Вартість мінеральних добрив визначали множенням норми внесення на вартість придбання одиниці в перерахунку на діючу речовину NPK у розрахунку на 1 т одержаного врожаю. Подібним чином обчислювали вартість внесених органічних добрив та пального. Показники статей "Амортизація" та "Поточний ремонт" визначали з урахуванням вартості основних засобів, задіяних у технологічному процесі виробництва зернових і зернобобових культур. При нарахуванні амортизації застосували прямолінійний метод.

Для визначення вартості орендної плати було використано дані нормативних актів, які регулюють її величину (3% від грошової оцінки 1 га сільськогосподарських угідь). До інших матеріальних витрат було включено величину сплати фіксованого сільськогосподарського податку, який регулюється Податкового Кодексу.

ВИСНОВКИ

Здійснення подібних розрахунків певною мірою суперечить основним принципам ведення бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах, проте для прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності виробництва та збуту зернових і зернобобових культур є доцільним. Розрахована ціна забезпечить еквівалентний обмін між сільськогосподарськими товаровиробниками і промисловими підприємствами та дасть змогу здійснювати розширене відтворення виробництва.

Використання запропонованих методичних підходів до формування собівартості зернових культур забезпечить об'єктивне відображення витрат на виробництво зернових культур та дасть можливість здійснити їх розподіл між основними видами продукції: основною, побічною та супутньою.

Література:

1. Сук Л.К. Калькулювання собівартості та аналітичний облік продукції рослинництва / Л.К. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 1999. — № 8. — С. 16—19.

2. Кірейцев Г.Г. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку і практичне їх використання / Г.Г. Кірейцев // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2000. — № 8. — С. 2—7.

3. Юрківський О.Й. Роль управлінського обліку в підвищенні ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств/ О.Й. Юрківський // Економіка АПК. — 2004. —№ 1. — С. 93—95.

4. Гузар Б.С., Загребельна Н.І. Собівартість і проблеми калькуляції продукції сільського господарства / Б.С. Гузар, Н.І. Загребельна // Облік і фінанси АПК. — 2010. — № 1. — С. 54—57.

5. Бухгалтерський облік: актуальні проблеми та рішення: монографія / С.С. Герасименко, А.О. Єпіфанов, М.Д. Корінько. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. — 162 с.

6. Свєтлова Н.М. Особливості обліку витрат та калькулювання собівартості продукції рослинництва / Н.М. Свєтлова, М.Г. Супрун [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_6/18-6-26.pdf

7. Шпичак О.М. Ціни, витрати та прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / О.М. Шпичак. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — С. 585.

References:

1. Suk, L.K. (1999), "Costing and analytical accounting of crop production", Bukhhalteriia v sil's'komu hospodarstvi, vol. 8, pp. 16—19.

2. Kirejtsev, H.H. (2000), "Theoretical and methodological principles of accounting and practical use", Bukhhalteriia v sil's'komu hospodarstvi, vol. 8, pp. 2—7.

3. Yurkivs'kyj, O.J. (2004), "The role of management accounting to improve the efficiency of agricultural enterprises", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 93—95.

4. Huzar, B.S. and Zahrebel'na, N.I. (2010), "The cost price and problems of calculation agricultural products", Oblik i finansy APK, vol. 1, pp. 54—57.

5. Herasymenko, S.S. Yepifanov, A.O. and Korin'ko, M.D. (2010), Bukhhalters'kyj oblik: aktual'ni problemy ta rishennia [Accounting: actual problems and solutions], DVNZ "UABS NBU", Sumy, Ukraine.

6. Svietlova, N.M. (2012), "Features of accounting of costs and cost price calculation of crop production", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_6/18-6-26.pdf (Accessed 10 Oct 2016).

7. Shpychak, O.M. (2000), Tsiny, vytraty ta prybutky ahrovyrobnytstva ta infrastruktura prodovol'chykh rynkiv [Prices, expenses and profits of agricultural production and infrastructure of food markets], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 658:504.03

Н. І. Дорош,
д. е. н., професор, професор кафедри обліку та аудиту, КНУ імені Тараса Шевченка
Д. К. Маліновська,
аспірант, КНУ імені Тараса Шевченка

ФІНАНСОВО-ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

N. Dorosh,
Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of accounting and audit,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
D. Malinovska,
PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE FINANCIAL-ENVIRONMENTAL AUDIT: THE NATURE AND METHODS

Розглянуто законодавчі вимоги до фінансового та екологічного аудиту, розкрито відмінні та спільні риси. На основі проведеного аналізу визначено необхідність створення фінансово-екологічного аудиту як окремого виду аудиту, що буде спільно проводитись фінансовим та екологічним аудиторами. Розглянуто основні принципи аудиторської перевірки екологічної діяльності. Запропоновано відповідні етапи із зазначенням основних ключових аспектів проведення фінансово-екологічного аудиту. Розглянуто вимоги до процедур ведення природоохоронної діяльності та процедур аудиту. Розроблено схему взаємозв'язків між основними виробничими процесами, екологічними ризиками, природоохоронними заходами та процедурами аудиту для підвищення ефективності проведення фінансово-екологічного аудиту, яка дозволить аудитору визначити пріоритетність ризиків для кожного етапу виробництва та допоможе при проведені аналізу ефективності проведених природоохоронних заходів.

The purpose of this research is to identify the nature and methods of financial-environmental audit. The article consists of analyze of similarities and distinctive features of legal requirements for financial and environmental audit. The analysis showed the need to create a separate type of audit that will be conducted together financial and environmental auditors — financial-environmental audit. The article describes the basic principles of environmental auditing. In addition, it is indicated appropriate steps and the main key aspects accordingly of financial-environmental audit. Authors consider requirements of doing business and environmental audits in this article. The scheme of relationships between key production processes, environmental risk, environmental audit steps and procedures was designed for improving financial-environmental audit, that will allow the auditors to prioritize risks for each stage of production and help with the efficiency analysis of conducted environmental activities.

Ключові слова: аудит, екологічний аудит, фінансово-екологічний аудит, етапи фінансово-екологічного аудиту.
Key words: audit, environmental audit, financial-environmental audit, phases of financial-environmental audit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах зростання кількості екологічних катастроф та забруднення навколишнього середовища природоохоронна діяльність потребує значних грошових коштів. Відповідно до чого, на підприємстві має бути встановлений належний контроль. Лише протягом 2015 р. на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами в Україні було витрачено 24 591,1 млн грн. (без ПДВ). Із загального обсягу витрат на охорону навколишнього природного середовища 16 915,5 млн грн. (або 64%) становлять поточні витрати, 7 675,69 млн грн. (або 36%) — капітальні інвестиції, у тому числі 7 190,7 млн грн. — інвестиції в основний капітал, 484,9 млн грн. — витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання, але цих коштів все одно не достатньо для підтримки навколишнього середовища в необхідному стані [1]. Проведення аудиту природоохоронної діяльності потребує різних спеціалістів. З одного боку, перевірці підлягають дані різних видів звітності, в яких знаходять відображення процеси при-

Таблиця 1. Порівняння фінансового та екологічного аудиту

Показник	Фінансовий аудит з врахуванням екологічних аспектів діяльності	Екологічний аудит
Сертифікаційний орган	Аудиторська палата України	Міністерство екології та природних ресурсів
Кваліфікаційні вимоги до аудиторів	Право на отримання сертифіката мають фізичні особи, які мають вищу економічну або юридичну освіту, документ про здобуття якої визнається в Україні, необхідні знання з питань аудиту, фінансів, економіки та господарського права, досвід роботи не менше трьох років підряд на посадах ревізора, бухгалтера, юриста, фінансиста, економіста, асистента (помічника) аудитора	Екологічний аудит може здійснювати особа (екологічний аудитор), яка має відповідну вищу освіту, досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років підряд та якій видано в установленому порядку сертифікат на право здійснення такої діяльності
Термін чинності сертифіката	П'ять років	Три роки
Підприємницька діяльність	Право на здійснення аудиторської діяльності мають аудиторські фірми, включені до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів. Загальний розмір частки засновників (учасників) аудиторської фірми, які не є аудиторами, у статутному капіталі не може перевищувати 30 відсотків	Екологічний аудит може здійснюватись юридичною особою, статутом якої передбачений цей вид діяльності і в штаті якої є хоча б один екологічний аудитор
Види	Зовнішній та внутрішній	Зовнішній та внутрішній

Джерело: створено автором на основі [6; 7].

родоохоронної діяльності, що можуть забезпечити аудитори. А з іншого боку, необхідно перевірити відповідність діяльності підприємства нормативним екологічним вимогам, оцінити технічний стан обладнання, проаналізувати доцільність проведення тих чи інших заходів, їх достатність та документальне оформлення, що є компетенцією екологічних аудиторів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам аудиту природоохоронної діяльності присвячено наукові праці таких відомих учених-економістів, як: Г.І. Купалова, Л.І. Максимів, С.В. Хачумов, В.Я. Шевчук та інших [2—5]. Разом з цим, наукові праці не достатньо розкривають питання поєднання різних видів аудиту для комплексної перевірки природоохоронної діяльності підприємства.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення необхідності створення фінансово-екологічного аудиту та розгляд методів його проведення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині існує невизначеність з тим, до яких саме аудиторів необхідно звертатися для підтвердження даних підприємства про природоохоронну діяльність, адже, з одного боку, необхідно отримати підтвердження понесених витрат, що по суті стосується аудиту бухгалтерських записів, та оцінити достатність, ефективність та, можливо, отримати рекомендації щодо покращення природоохоронної діяльності.

Для свідомого вибору між проведенням фінансового аудиту з врахуванням екологічних аспектів та екологічним аудитом необхідно розглянути їх окремо. Відповідно до Закону України "Про аудиторську діяльність" аудит — перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів [6].

Відповідно до Закону України "Про екологічний аудит" екологічний аудит — це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту [7].

Порівняльна характеристика представлена у таблиці 1. У подальшій роботі вважаємо доцільним використовувати поняття "фінансовий аудит" у значенні аудиту, який проводиться згідно з Законом України "Про аудиторську діяльність", для розмежування двох видів аудиту.

На основі проведеного дослідження пропонуємо об'єднати екологічний та фінансовий аудит в одне поняття фінансово-екологічний аудит для відображення комплексного підходу до підтвердження економічних показників природоохоронної діяльності (рис. 1). Фінансово-екологічний аудит — документовано оформлений процес оцінювання об'єкта аудиту щодо дотримання законодавства про охоро-

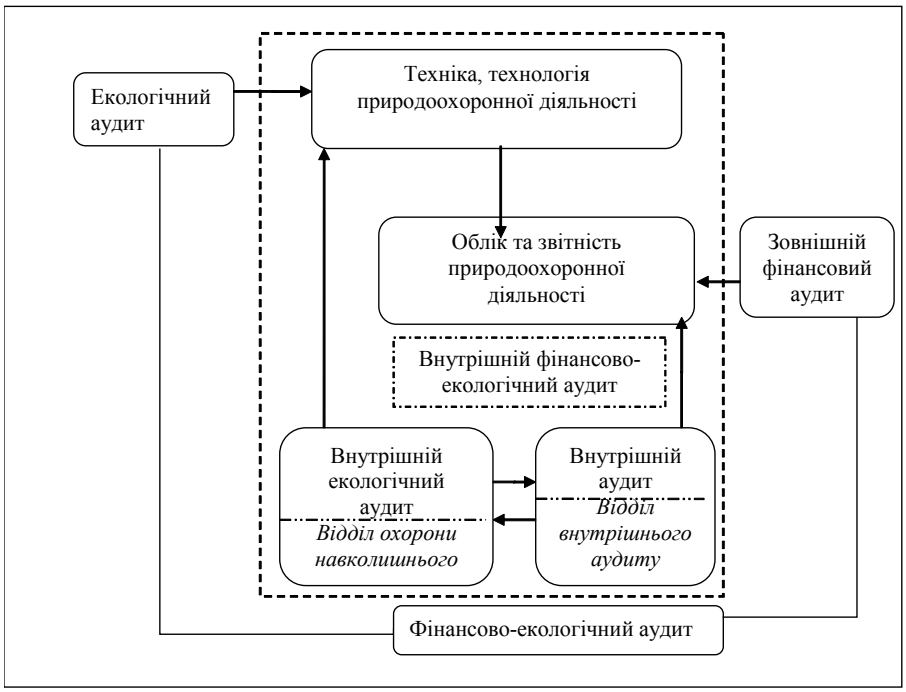

Рис. 1. Порівняльна характеристика екологічного, фінансового та фінансово-екологічного аудиту

ну навколишнього природного середовища, системи екологічного управління, перевірки даних, що відображені в бухгалтерському обліку, фінансовій та нефінансовій звітності підприємства, який проводиться спільно аудитором та екологічним аудитором для аналізу, порівняння фінансових та екологічних показників підприємства.

Аудит може проводитися або уповноваженими на те юридичними особами (аудиторськими організаціями), які внесенні до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів, або фізичними особами (аудиторами). Усі учасники відносин з фінансового-екологічного аудиту (аудиторська організація, індивідуальні екологи-аудитори, ініціатор аудиту, організація, що підлягає перевірці) повинні керуватися рядом принципів. Стандарт ISO 14010 "Настанови щодо екологічного аудиту. Основні принципи" визначав основні принципи аудиторської перевірки екологічної діяльності є:

1. Чітке визначення мети й обсягу. При цьому цілі аудиторської перевірки задаються її ініціатором, а обсяг і глибина встановлюються з урахуванням цілей.

2. Об'єктивність, незалежність і компетентність. Для дотримання цих вимог члени аудиторської групи мають бути незалежними від діяльності, що перевіряється ними, бути об'єктивними й вільними від упереджень. Члени аудиторської групи повинні мати відповідні знання, навички й досвід.

3. Належна професійна обережність. Відносини між членами аудиторської групи та клієнтом мають бути конфіденційними й виваженими. Якщо цього не вимагає закон, члени аудиторської групи не повинні розголошувати інформацію або документи, одержані у процесі аудиту, або остаточний аудиторський висновок ніякій третій стороні без одержаного на те дозволу клієнта (тобто ініціатора аудиту) і, де це доречно, дозволу організації.

4. Систематичність. Аудит слід проводити згідно з основними принципами й керівними вказівками, розробленими для відповідного типу перевірок.

5. Визначення критеріїв аудиту; повна й належна якість аудиторських даних, виходячи з установлених критеріїв.

6. Надійність результатів і висновків аудиту.

7. Повнота аудиторського висновку з урахуванням злагоджених цілей та обсягу аудиту.

Аудит природоохоронної діяльності має охопити всі етапи від перевірки дотримання нормативних екологічних, бухгалтерських та податкових вимог до розробки рекомендацій підприємству щодо покращення подальшої діяльності (табл. 2).

Підприємство існує в правовій площині і зобов'язане дотримуватись вимог законодавства країни, в якій веде свою діяльність. Для оцінки відповідності нормативно-правовим екологічним вимогам та іншим вимогам, з якими підприємство погодилось (наприклад, за

Таблиця 2. Етапи фінансово-екологічного аудиту нафтопереробного підприємства

Етап	Ключові моменти
1. Аудит засновницьких документів	- перевірка відповідності вимогам; - виокремлення принципових моментів діяльності підприємства; - аналіз прийнятих рішень стосовно природоохоронної діяльності
2. Аудит системи екологічного менеджменту	- перевірка екологічної політики; - аналіз ризиків природоохоронної діяльності та ефективність проведених заходів
3. Екологічний аудит	- встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам екологічного законодавства; - оцінка впливу діяльності на стан навколишнього природного середовища
4. Аудит обліку природоохоронної діяльності, фінансової та соціальної звітності	- аналіз структури витрат природоохоронної діяльності; - перевірка статей фінансової звітності; - аудит соціальної звітності
5. Розробка рекомендацій	- покращення ефективності природоохоронних заходів; - оптимізації понесених витрат; - доцільності проведення тих чи інших природоохоронних заходів

Джерело: розроблено автором.

різними екологічними програмами) необхідно:

— конкретизувати встановлені вимоги, у тому числі оцінювані показники;

— визначити власні контрольні показники;

— забезпечити обізнаність осіб, діяльність яких пов'язана з дотриманням цих вимог, про їх зміст і процедури, що забезпечують їх дотримання.

Така система дасть можливість відповідальним фахівцям і керівникам знати і контролювати відповідність діяльності вимогам, що висуваються до підприємства тими чи іншими нормативними документами чи стандартами. Також на підприємстві мають бути розроблені процедури ведення природоохоронної діяльності.

Процедура повинна визначати вимоги щодо:

а) визначення та виправлення невідповідностей та вжиття заходів щодо пом'якшення їх несприятливих екологічних наслідків, зазначення відповідальних осіб;

б) вивчення цих відхилень, визначення їх причин і вжиття необхідних заходів для того, щоб уникнути їх появи;

в) оцінка необхідності здійснення дій щодо запобігання невідповідностей і виконання необхідних дій щоб уникнути їх появи;

г) документування результатів виконаних коригувальних і запобіжних дій;

д) аналіз ефективності вжитих дій.

Вжиті дії мають відповідати важливості проблем і виявленому впливу на навколишнє середовище. При внутрішньому аудиті доцільним є перевірка кількості витраченого часу на ліквідацію тих чи інших відхилень від норми. Це дасть можливість визначити, чи раціонально витрачається робочий час працівниками і чи не потрібно звернути увагу їх керівників на перерозподіл часу від менш важливих завдань до більш важливих.

Підприємство має забезпечити, щоб всі поточні зміни були внесені у відповідну документацію. Невідповідності є цінним матеріалом, який необхідно аналізувати з метою запобігання їх подальшого появи.

Процедура визначає порядок виявлення та реєстрації невідповідностей, планування, проведення та контролю виконання коригувальних і застережливих заходів і дій, а також відповідальних за цю діяльність. Документування цих змін є також обов'язковим.

Планування є важливим моментом організації будь-якої діяльності, не виключенням є проведення внутрішнього аудиту. Керівництво має встановити, щоб, наприклад, внутрішні аудити системи екологічного менеджменту проводилися в запланований час, з тим, щоб:

а) визначити відповідає чи ні система екологічного менеджменту запланованим заходам з екологічного менеджменту, і впроваджена і чи функціонує належним чином система екологічного менеджменту;

б) надати інформацію про результати аудиту керівництву.

Програми аудиту мають плануватися, розроблятися, виконуватися і підтримуватися підпримством, з урахуванням екологічної важливості різних видів її діяльності та результатів попередніх аудитів.

Також мають бути розроблені процедури аудиту, вони мають виконуватися і підтримуватися в робочому стані, а також включати:

— розподіл відповідальності та вимоги для планування і проведення аудитів, процес оприлюднення результатів і зберігання пов'язаних з цим записів;

— визначення критеріїв аудиту, меж, періодичності і методів.

При проведенні аудиту природоохоронної діяльності з великою глибиною, інтенсивністю і частотою перевіряються ті види діяльності, за яких є значний ризик забруднення або настання екологічної аварії. Наприклад, локальна установка з очищення стічних вод буде перевірятися частіше, ніж, наприклад, склад.

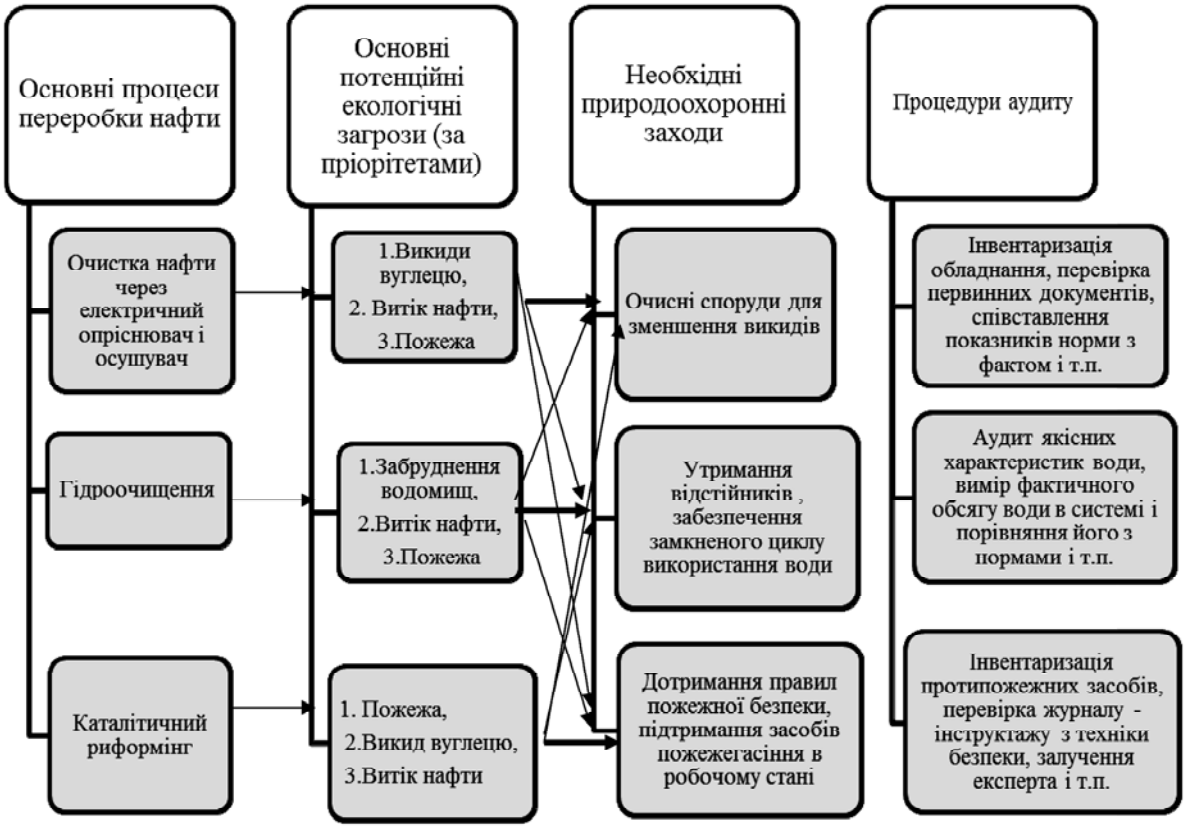

Рис. 2. Схема взаємозв'язків між основними процесами нафтопереробки, екологічними ризиками, природоохоронними заходами та процедурами аудиту

Джерело: розроблено автором.

Відповідно до цього і встановлюється частота, програма та інтенсивність аудиту, які мають бути пропорційні значимості конкретного аспекту. Результати адекватно спланованої проведеної аудиторської перевірки мають важливе значення, але аудит не повинен перетворюватися на грандіозну інспекцію. Тобто на підприємстві мають виконуватися всі виробничі цикли, але разом з цим, особи, що задіяні у внутрішньому аудиті мають активно реагувати на звернення аудиторів та вчасно надавати всю необхідну інформацію.

На рисунку 2 зображено схему взаємозв'язків між основними господарськими процесами, екологічними ризиками та необхідними природоохоронними заходами, що розроблена на прикладі нафтопереробних підприємств. Звичайно, на різних підприємствах передбачені різні набори технологічних процесів. Схема побудована з огляду на основні процеси на кожному з них, а саме перегонка сирої нафти, гідроочищення і каталітичний риформінг. При такому наборі вихід світлих нафтопродуктів (бензину та реактивного палива) становить близько 40% від загальної кількості продукції.

Схема дає можливість аудитору визначити пріоритетність та суттєвість ризиків для кожного етапу виробничого процесу. Виходячи з розрахунків суттєвості та необхідності у цьому зв'язку проведення природоохоронних заходів, аудитор може оцінити структуру та розмір необхідних витрат за ними. Разом з цим структурний аналіз за обсягом та періодичністю витрат дасть можливість визначити першочергові об'єкти для відповідних аудиторських процедур. Відповідно до того, які основні екологічні загрози існують на кожному з етапів переробки нафти, витрати будуть становити основну частину загальних витрат цих центрів. Також, проаналізувавши понесені витрати на проведення природоохоронних заходів, керівництво підприємства зможе оцінити обсяг необхідних інвестицій для продовження подальшої екологічно-безпечної діяльності. Наведені заходи внутрішнього аудиту не є вичерпними і переглядаються виходячи з умов конкретного нафтопереробного підприємства, також необхідно врахувати і кінцеву мету діяльності підприємства, а саме — отримання прибутку.

Звіти фінансово-екологічного аудиту повинні відображати відповідність діяльності підприємства вимогам законодавства та стан справ в галузі захисту навколишнього середовища. Сутність порушень має бути чітко визна-

чена, сформульована та зрозуміла як для аудиторів, так і для тих, хто підлягає перевірці.

ВИСНОВКИ

Отже, враховуючи важливість ведення природоохоронної діяльності підприємствами, фінансово-екологічний аудит є сучасним інструментом ефективного управління підприємством. Проведення аудиту доцільно за визначеними етапами: аудит засновницьких документів, аудит системи екологічного менеджменту, екологічний аудит, аудит обліку природоохоронної діяльності, фінансової та соціальної звітності, розробка рекомендацій. Аудит має бути доцільним, раціональним та ефективним. Для підвищення ефективності фінансово-екологічний аудиту було запропоновано схему взаємозв'язків між основними процесами виробництва, екологічними ризиками, природоохоронними заходами та процедурами аудиту на прикладі підприємств нафтопереробної промисловості.

Література:

1. Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2015 році — експрес випуск від 19.05.2016 № 123/0/06.4вн-16 [Текст]/Державна служба статистики. — К.: 2016. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/05/102w.zip

2. Купалова Г.І. Формування ефективної системи екологічного менеджменту та аудиту / Г.І. Купалова, Д.К. Ульянова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2011. — № 1 (10). — С. 48—54.

3. Максимів Л.І. Механізм формування системи екологічного аудиту в Україні / Л.І. Максимів // Регіональна економіка. — 2004. — № 2. — С. 174—181.

4. Хачумов С.В. Интегрированный эколого-экономический аудит: автореф. дис. на соискание ученой степени к. э. н. — Москва: 2002. — 24 с.

5. Шевчук В.Я. Екологічний аудит [Текст]: монографія / Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. — К.: Вища школа, 2000. — 344 с.

6. Закон України "Про аудиторську діяльність" від 14 березня 1995 р. №108/9ВР: (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12

7. Закон України "Про екологічний аудит" від 24.06.2004 р № 45: (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/186215

8. ISO 14010 Руководящие указания по экологическому аудиту. Основные принципы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.iso.org/iso/ru/home/store/catalogue_ics/catalogue_detail_ics.htm?csnumber=23156

9. Ульянова Д.К. Аудит природоохоронної діяльності підприємства: фінансовий чи екологічний? / Д.К. Ульянова // Науковий вісник Херсонського державного університету: Сер. Економічні науки. — 2014. — Вип. 6. — Ч. 5. — С. 204—207.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2016), "The costs of environmental protection and environmental payments in 2015", available at: http://vvv.ukrstat.gov.ua/ekhpress/ekhpr2016/05/102v.zip (Accessed 7 November 2016)

2. Kupalova, H.I. and Ul'ianova, D. K. (2011), "Creation of an effective environmental management system and audit", Visnyk Universytetu bankivs'koi spravy Natsional'noho banku Ukrainy, vol. 1 (10), pp. 48—54

3. Maksymiv, L.I. (2004), "The mechanism of formation of the system of ecological audit in Ukraine", Rehional'na ekonomika. vol. 2, pp. 174—181.

4. Khachumov, S.V. (2002), "Integrated environmental-economic audit", Ph.D. Thesis, Global economy, Market Economy Institute of Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia.

5. Shevchuk, V.Ya. Satalkin, Yu.M. and Navrots'kyj, V.M. (2000), Ekolohichnyj audyt [Environmental audit], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On auditor activity", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12 (Accessed 7 November 2016).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On environmental audit", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1862-15 (Accessed 7 November 2016).

8. The official site of ISO (1996), "ISO 14010:1996 Guidelines for environmental auditing — General principles", available at: http://vvv.iso.org/iso/ru/home/store/tsatalogue_itss/tsatalogue_detail_itss.htm?tssnumber=23156 (Accessed 7 November 2016).

9. Ul'ianova, D.K. (2014), "Environmental audit of the company: financial or environmental?", Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu: Seriia Ekonomichni nauky, vol. 6, pp. 204—207.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016 р.

УДК 338.24: 631.115.11

Р. В. Логоша,
к. е. н., доцент, доцент кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ОВОЧІВ УКРАЇНИ

R. Lohosha,
Candidate of Economic Sciences, associate professor of Agrarian Management Department,
Vinnytsia National Agrarian University

FEATURES OF ACTIVITY OF THE PERSONAL PEASANT ECONOMIES ON TO THE MARKET VEGETABLES IN UKRAINE

Особисті селянські господарства, відіграли важливу стабілізаційну роль у розвитку сільського господарства в період його переходу до ринкових відносин і продовжують робити незамінний внесок у виконання ним своєї багатофункціональної місії. Вони забезпечують виробництво майже половини вартості валової продукції АПК України. Особистими селянськими господарствами виробляється в середньому 85% усіх овочів.

Ринок овочів в Україні динамічно розвивається, проте ще не насичений. Основними виробниками продукції овочівництва в Україні є особисті селянські господарства та сільськогосподарські підприємства. Якщо сільськогосподарські підприємства в умовах колишнього радянського союзу відігравали роль основного виробника сільськогосподарської продукції, то в умовах ринкової економіки цю роль виконують особисті селянські господарства. Дослідження стану економічного розвитку особистих селянських господарств дає можливість з'ясувати стан розвитку країни, оскільки саме вони займають досить велику питому вагу в економіці країни.

Основними тенденціями функціонування і розвитку особистих селянських господарств в Україні є: 88% овочів в Україні виробляється цими господарствами, що пояснює те, що вони є і залишаються основним виробником овочів у країні; більше половини особистих селянських господарств мають у своєму розпорядженні невеликі земельні володіння (до 0,5 га землі); пропозиція овочевої продукції вітчизняного виробництва формується переважно за рахунок особистих селянських господарств, частка яких на внутрішньому ринку зростає.

Диференціація особистих селянських господарств за характером виробництва овочевої продукції, зокрема формування вагомого прошарку господарств товарного спрямування, свідчить про наявність передумов розвитку в їхньому середовищі малого аграрного підприємства і можливості подальшого укрупнення.

Результати досліджень дають підстави стверджувати, що потенціал особистих селянських господарств є і залишається вагомим і може бути з користю використаний як для збалансованого, соціально-орієнтованого розвитку овочепродуктового підкомплексу України.

Personal peasant economies, played an important stabilizing role in development of agriculture in the period of his passing to the market relations and continue to do irreplaceable payment in implementation to them of the multifunction mission. They provide a production almost of half of cost of gross products of AIC Ukraine. Produced the personal peasant economies on the average 85% all vegetables.

The market of vegetables in Ukraine develops dinamically, however yet saturated. The basic producers of products of vegetable-growing in Ukraine are the personal peasant economies and agricultural enterprises. If agricultural enterprises in the conditions of former soviet union acted part basic producer of agricultural produce, then in the conditions of market economy this role is carried out by the personal peasant economies. Research of economic development of the personal peasant economies status gives an opportunity to find out development of country status, as exactly they occupy large enough specific gravity in the economy of country.

The basic tendencies of functioning and development of the personal peasant economies in Ukraine: 88% vegetables in Ukraine are produced by these economies, that explains that they are and remain the basic producer of vegetables in a country; the more than half of the personal peasant economies has the small landed possessions (to 0,5 hectare earth) in the order; suggestion of vegetable products of home production is formed mainly due to the personal peasant economies part of that grows at the internal market.

Differentiation of the personal peasant economies by the nature of production of vegetable goods, in particular forming of ponderable layer of economies of commodity aspiration, testifies to the presence of pre-conditions of development in their environment of small agrarian enterprise and possibility of further enlargement.

The results of researches ground to assert that potential of the personal peasant economies is and remains ponderable and can be with a benefit used as for the socialoriented development of vegetable subcomplex of Ukraine balanced.

Ключові слова: особисті селянські господарства, овочі, ринок овочів, овочепродуктовий підкомплекс, реалізація, ефективність.

Key words: personal peasant economies, vegetables, market of vegetables, vegetables subcomplex, realization, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Овочепродуктовий підкомплекс України є одним із секторів агропромислового комплексу, що найбільш динамічно розвивається в останнє десятиліття. Поряд з цим, незважаючи на те, що цей сектор, як і раніше, не входить до числа пріоритетних таких, як зерновий, м'ясомолочний, олійножировий підкомплекси, та, як показує практика, його розвиток дає можливість набагато успішніше вирішувати економічні та соціальні проблеми села.

Вітчизняний ринок овочів характеризується низьким рівнем експорту свіжої овочевої продукції, що робить цей ринок дуже вразливим і нестабільним. Причинами такої ситуації є те, що занадто велика частина овочевої продукції виробляється в особистих селянських господарствах та відсутність у більшості виробників технологій післязбиральної доробки, зберігання й упакування овочевої продукції, які б відповідали вимогам часу і закордонних покупців. Поглиблює також проблему те, що кількість професійних виробників овочів продовжує залишатися порівняно незначною, що утруднює формування оптових партій однорідної за якістю продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження діяльності суб'єктів вітчизняного овочевого ринку, висвітлено в роботах В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, В.І. Бойка, М.П. Бутко, Б.В. Губського, В.І. Криворучка, Т.Є. Кучеренко, А.С. Лисецького, В.О. Муковоза, В.Є. Роганіної, В.В. Писаренко, В.П. Рудя, П.Т. Саблука, Р.М. Скупського, О.М. Шпичака тощо. Водночас дискусійними залишаються питання, хто з виробників овочевої продукції візьме на себе системоутворюючу роль подальшого формування та функціонування овочевого ринку в умовах трансформаційної економіки і глобалізації ринку та в подальшому в змозі забезпечити експортні поставки овочевої продукції на міжнародний ринок.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз, обгрунтування особливостей діяльності особистих селянських господарств на ринку овочів України в умовах глобалізації трансформаційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні Україна входить до числа провідних світових виробників овочів. Основними регіонами виробництва овочів є Херсонська, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Луганська, Одеська, Полтавська, Харківська області на які у середньому з року в рік приходиться приблизно 60—65%.

Ринок овочів в Україні динамічно розвивається, проте ще не насичений. Основними виробниками продукції овочівництва в Україні є особисті селянські господарства та сільськогосподарські підприємства. Якщо сільськогосподарські підприємства в умовах колишнього радянського союзу відігравали роль основного виробника сільськогосподарської продукції, то в умовах ринкової економіки цю роль виконують особисті селянські господарства. Дослідження стану економічного розвитку особистих селянських господарств дає можливість з'ясувати стан розвитку країни, оскільки саме вони займають досить велику питому вагу в економіці країни.

На сьогодні в економічній літературі зустрічаються такі поняття як "особисті господарства громадян", "сільські домогосподарства", "господарства населення", "домогосподарства в сільській місцевості", "господарства сільських жителів", "селянські господарства", "сімейні господарства". Найбільш вживаним і використовуваним є терміни "сільські домашні господарства" і "особисті селянські господарства". При цьому зазначається: "Особисті селянські господарства — це особлива, заснована на приватній власності форма господарювання селян як фізичних осіб, що здійснює виробництво,

Таблиця 1. Розподіл особистих селянських господарств за площею землі у 2005—2015 рр., %

Домогосподарства з площею землі, га	Роки						
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
до 0,50	50,8	50,9	50,6	50,2	52,6	51,1	50,6
у тому числі							
до 0,25	22,4	25,2	23,5	23,7	26,6	24,3	24,0
0,26–0,50	28,4	25,7	27,1	26,5	26,0	26,8	26,6
0,51–1,00	30,3	27,3	27,3	27,0	25,9	27,3	27,2
більше 1,00	18,9	21,8	22,1	22,8	21,5	21,6	22,2
у тому числі							
1,01–5,00	16,0	18,5	18,8	19,3	17,9	17,8	18,5
5,01–10,00	1,7	2,0	2,0	2,2	2,2	2,3	2,3
більше 10,00	1,2	1,3	1,3	1,3	1,4	1,5	1,4

Джерело: дані Держкомстату України [8].

переробку, споживання сільськогосподарської продукції та реалізацію її надлишків" [1].

Виникає логічне запитання, а в чому особливість цієї форми господарювання на селі, окрім того, що йдеться про фізичних осіб, чим вони відрізняються від фермерських господарств? Досить часто особисті селянські господарства ототожнюються із сільським домашніми господарствами, господарствами населення. Особисте селянське господарство безпосередньо пов'язане з діяльністю домашнього господарства, що дає підставу для науковців стверджувати як про тотожність даної категорії, так і про включення її до складу категорії "домашнє господарство".

Селянське господарство у структурі особистих селянських господарств має характерні особливості, що визначає його роль і підвищує значення в сучасних умовах. По-перше, воно є не тільки покупцем і споживачем ринкових продуктів, але і виробником, і продавцем певної їх частини. По-друге, зберігає і відтворює сільськогосподарські земельні ділянки, залишаючи землю наступним поколінням із поліпшеними якостями. По-третє, облаштувавши свою садибу, селянські сім'ї поліпшують загальний життєвий простір односельців, а в сукупності співтовариство людей. По-четверте, ведучи безвідхідне, екологічно чисте виробництво сільськогосподарської продукції, воно зберігає навколишнє природнє середовище. По-п'яте, земельна ділянка і особисте селянське господарство це дві взаємопов'язані категорії сільського устрою України і філософіясільського життя. Навіть у кращі роки існування села селянин не відмовлявся від ведення особистого господарства, знаючи, що його виробнича діяльність в особистому селянському господарстві заздалегідь збиткова. Саме для нього характерне таке поняття, як "моральна самоексплуатація", тобто власник особистого селянського господарства працює не заради одержання прибутку, а заради отримання морального самозадоволення та забезпечення власної родини продуктами харчування [2, с. 56].

Більшість науковців визначають особисті селянські господарства одночасно як виробничі і споживчі одиниці і традиційно намагаються класифікувати їх за характером виробничої діяльності. Універсальним критерієм для оцінки характеру виробництва будь-якого особистого селянського господарства може виступати ступінь споживання власної продукції або, відповідно, виробництва для збуту на ринку. Використовуються також і інші допоміжні ознаки, серед яких розмір землекористування, частка доходу від сільськогосподарської діяльності ті інші.

Тарасов Н.Г. використовує показник частки доходу, отриманого від сільськогосподарської діяльності, у валовому сукупному доході сім'ї, за яким господарства населення поділяються на споживчі і товарні. До споживчих вони відносять домогосподарства, доход яких від сільськогосподарського використання земельної ділянки в формуванні бюджету сім'ї не перевищує 50%. Товарними він вважає господарства, здатні забезпечити раціональний споживчий бюджет, а також отримати прибуток [3, с. 33].

Мельник Л.Ю. в свою чергу виділяє три групи особистих селянських господарств: переважно натуральні споживчого типу; відносно великі господарства з рівнем товарності понад 50%; середні господарства, що займають проміжне становище [4, с. 37].

Отже, наша увага буде приділена сектору особистих селянських господарств. Це пов'язано з тим що, особисте селянське господарство це історично перша економічна одиниця, яка протягом століть зазнала мінімальних змін, проте її роль у функціонуванні та розвитку держави величезна. Особисте селянське господар-

Таблиця 2. Динаміка виробництва овочів в Україні у 2000—2015 рр.

Показники	Роки							Відх., % 2015 р. до 2000 р.
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	
Посівна площа, тис. га	518,6	464,4	467,8	502,8	470,7	463,8	447,1	86,2
Урожайність, ц з 1 га	112,3	157,1	173,6	199,2	199,6	207,8	206,1	183,5
Валовий збір, тис. т	5821,3	7295,0	8122,4	10016,7	9396,2	9638,0	9214,0	158,3
Виробництво на 1 особу, кг	118	155	177	220	217	224	215	182,2

Джерело: дані Держкомстату України [8].

ство здійснює економічну діяльність, є виробником і споживачем товарів та послуг, здійснює нагромадження, виконує певні соціальні функції. Досить цікавим є і перерозподіл функцій між особистими селянськими господарствами та державою. Так, якщо економічно сильнішою є держава, тим менше функцій залишається у особистих селянських господарств, і навпаки, чим скрутніше становище у державі, тим більше функцій у особистих селянських господарств.

Ступінь участі особистих селянських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції в національній економіці є її важливим соціально-економічним індикатором. Адже виробнича діяльність цього сектора економіки є неформальною і її пожвавлення вказує на неможливість з тих чи інших причин працювати у формальному секторі.

До 2010 року частка особистих селянських господарств у вартості валової продукції сільського господарства перевищувала 50%. Останнім часом через вищі темпи розвитку частка сільськогосподарських підприємств у валовій продукції сільського господарства поступово зростала, а особистих селянських господарств зменшувалась, але позитивна динаміка виробництва в останніх зберігалася. У кризових умовах 2009 року виробництво сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах скоротилось на 0,6%, а в особистих селянських господарств збільшилось на 0,6%. У 2015 році в сільських домашніх господарствах було вироблено 86% усіх овоче-баштанних культур.

Як вагома частина аграрного сектора національного господарства особисті селянські господарства одночасно є і невід'ємною складовою сільської економіки і загалом сільського способу життя. Майже 5,2 млн особистих селянських господарств мають у користуванні земельні ділянки і більшою чи меншою мірою забезпечують себе сільськогосподарською продукцією, а значна частина виробляє її з метою реалізації. Відповідно понад 90% сільських жителів працездатного віку, а також значна кількість пенсіонерів та підлітків займаються сільським господарством як основним, додатковим видом діяльності. Все це, безперечно, є важливим економічним підгрунтям функціонування сільських територій [5, с. 78].

В Україні налічується близько 14,5 мільйонів особистих селянських господарств. Їх вклад у сільськогосподарське виробництво становить за підсумками 2014 року 44,7%. При дослідженні аналізуються домогосподарства, що мають у своєму володінні або користуванні землю і місце проживання яких зареєстровано на території сільських населених пунктів — всього 4,7 млн особистих селянських господарств.

Оскільки генеральна сукупність є дуже різнорідною за індивідуальним розміром площі землі особистих селянських господарств, для більш адекватного відображення її складу особисті селянські господарстві розбиті на три основні групи — малі особисті селянські господарстві з площею землі до 0,5 гектара включно, середні особисті селянські господарстві з площею землі 0,51—1,0 гектара, великі особисті селянські господарстві з площею землі понад 1 гектар. Середній розмір площі землі особистого селянського господарства за 2000—2015 роки зріс на 0,15 га і у звітному році склав 1,2 га. Левова частка (50,6%) особистих селянських господарств у 2015 році мають у своєму розпорядженні до 0,5 га землі. На домогосподарства з площею землі більше одного гектара в середньому припадає 22%. А от частка домогосподарств із площею понад 10 га складає всього 1,5% (табл. 1).

У середньому із загальної земельної площі особистих селянських господарств, площа під посівами овочів складає 4%, і цей показник з кожним роком демонструє тенденцію до зниження.

Площі, які зайняті під посівами овочів в Україні за останні три роки поступово знижуються, що пояснюється суттєвим перевиробництвом овочевої продукції. Фізіологічна норма споживання овочів складає 161 кг на рік, а в Україні з 2010 року виробляється овочів на 1 людину понад зазначену норму.

З використанням прогресивних технологій та сучасних засобів виробництва урожайність овочевих культур у звітному 2015 році дещо скоротилась в порівнянні з 2014 роком, проте

Таблиця 3. Виробництво овочів в Україні за категоріями господарств у 2000—2015 рр.

Показники	Роки							Відх., % 2015 р. до 2000 р.
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	
Вироблено усіма категоріями господарств, тис. т	5821	7295	8122	10017	9873	9638	9214	165,6
з них: сільськогосподарськими підприємствами	986	781	964	1434	1159	1341	1281,7	130,0
особисті селянські господарства	4351	6514	7158	8583	8714	8297	7932,3	182,3

Джерело: дані Держкомстату України [8].

в порівнянні з 2000 роком підвищилась на 83,5%. В результаті перевиробництва овочів в остатні роки прослідковується тенденція зниження попиту і, як наслідок, зниження валового виробництва овочевих культур (табл. 2). Варто зазначити, що динаміка показників з 2013 по 2015 роки наведена без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та частини зони проведення антитерористичної операції.

Значні коливання щодо обсягів виробництва овочевої продукції мають місце в останні роки і в цілому по Україні і по регіонах зокрема. В той же час вступ України до Світової організації торгівлі значно розширив можливість присутності на вітчизняному ринку імпортних овочів. І, як наслідок, ризикуємо попасти в залежність від цієї іноземної продукції не завжди кращої якості і не завжди безпечної.

Відмінною рисою галузі овочівництва від інших є те, що за правильного підходу до вирощування, зберігання і реалізації овочевої продукції ця галузь є високорентабельною навіть у сезон перевиробництва овочевої продукції [6].

Особливої уваги потребує дослідження сучасного стану діяльності особистих селянських господарств в овочепродуктовому підкомплексі України, аналіз проблем їх діяльності та знаходження можливих шляхів покращення їх функціонування.

Найбільшу питому вагу у структурі виробництва овочевих культур в Україні протягом 2000—2015 рр. займали особисті селянські господарства, частка яких в середньому складала 88%. Обсяг виробництва овочів сільськогосподарськими підприємствами за досліджуваний період збільшився на 30%, а особистими селянськими господарствами — 82,3% (табл. 3).

Завдяки певній специфіці особисті селянські господарства забезпечують помірно великі обсяги виробництва овочевої продукції. Серед іншого забезпечують також свою високу маневреність і адаптованість в умовах докорінних соціально-економічних змін і перманентних криз трансформаційного періоду.

У результаті стрімкого спаду обсягів овочевої продукції в сільськогосподарських підприємствах особисті селянські господарства не допустили скорочення, а навпаки — забезпечили зростання її виробництва і зайняли вагому нішу в продуктовій структурі сільського господарства. При цьому їхня діяльність найбільшою мірою спрямована на забезпечення функціонування внутрішнього агропродовольчого ринку.

Таблиця 4. Баланс овочів і баштанних продовольчих культур в Україні, 2000—2015 рр.

Показники	Роки							Відх. 2015 р. до 2000 р. % (разах)
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	
Виробництво	6195	7606	8873	10815	10668	10323	9792	158,1
Зміна запасів на кінець року	201	196	-22	458	-13	183	-213	-
Імпорт	29	100	311	213	237	225	95	3,3 р.
Усього ресурсів	6023	7510	9206	10570	10918	10365	10100	167,7
Експорт	30	150	335	346	379	294	212	7,1 р.
Витрачено на корм	728	1214	1337	1568	1747	1620	1564	2,1 р.
Витрачено на посадку	86	90	118	127	130	117	110	127,9
Втрати	177	393	835	1077	1231	1223	1203	6,8 р.
Фонд споживання	5002	5663	6581	7452	7431	7019	6890	137,7
у розрахунку на 1 особу, кг	101,7	120,2	143,5	163,4	163,3	163,2	160,8	158,1

Джерело: дані Держкомстату України [8].

Таблиця 5. Обсяги і ціни реалізації овочів основними виробниками в Україні, 2000—2015 рр.

Показники	Роки							Відх., % 2015 р. до 2005 р.
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Реалізація овочів сільськогосподарськими підприємствами, тис. т	397,5	646,0	900,0	961,6	885,9	955,5	1043,8	2,6 р.
Реалізація овочів особистими селянськими господарствами, тис. т	718,2	830,9	929,9	1079,3	1142,2	998,6	995,9	138,7
Середні ціни реалізації овочів сільськогосподарськими підприємствами, грн. т	1462,1	2551,6	2139,1	1956,6	2354,0	2514,3	3903,4	2,7 р.
Середні ціни реалізації овочів особистими селянськими господарствами, грн. т	1449,7	3061,4	2505,5	2803,9	3542,7	4190,7	7557,3	5,2 р.

Джерело: дані Держкомстату України [8].

Отже, у ситуації, що склалася, саме особисті селянські господарства виявилися найбільш пристосованими до специфіки перехідного періоду до ринку. Без значних капітальних вкладень вони з року в рік збільшують виробництво овочевої продукції, менш залежні від з дорожчання енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів. Продукція цих господарств виявилася конкурентоспроможною на внутрішньому ринку. Саме тому їх можна вважати стабілізуючою формою господарювання, що стримує спад виробництва продукції тваринництва в сільському господарстві, а за умов безробіття забезпечує трудову зайнятість селян [7, с. 57].

Основоположним етапом планування виробництва й використання продукції овочівництва є баланс її споживання, в якому відображається плановий рух овочевої продукції та окремих продуктів її переробки. При орієнтації на дрібнотоварного виробника в Україні у 2000—2015 роках була використана вже вироблена і зібрана продукція. По овочевих і баштанних продовольчих культурах безпосередньо на споживання населення, тобто за прямим призначенням було використано у 2015 році 6890 тис. тонн. Одночасно з цим згодовано худобі — 1564 тис. тонн, а це майже четверта частина врожаю — це дуже багато. Ще 1203 тис. тонн овочів і овоче-баштанних культур згнили у процесі зберігання (табл. 4). Таким чином, 40% вирощеного і вже зібраного врожаю овочів не попало на стіл жителів України.

Чому так виникає стає зрозумілим, адже овочі, вироблені особистими селянськими господарствами, практично не мають шансу попасти на довготривале зберігання у пристосовані для цього овочесховища, особливо при бездіяльності у цьому питанні організацій споживчої кооперації. Це ще раз доводить що особисті селянські господарства не в змозі взяти роль великотоварного виробництва овочевої продукції, а це гарантія нестабільності у довгостроковій перспективі.

Самих овочесховищ в Україні є недостатньо щоб забезпечити зберігання з подальшою доставкою на ринок овочевої продукції в осінньо-зимовий період. При цьому овочесховищ, які б повністю відповідали сучасним стандартам і вимогам до зберігання, приймання і реалізації продукції, у нас практично немає.

Попит на овочі повністю задовольняє внутрішнє виробництво. Ринок овочів характеризується вираженою сезонністю. При цьому пропозиція продуктів вітчизняного виробництва формується переважно за рахунок особистих селянських господарств, частка яких на внутрішньому ринку зростає. Розвиток інфляційних процесів зумовлює зростання цін на овочеву продукцію, і ця тенденція збережеться і надалі.

Овочівництво є специфічною галуззю рослинництва, яка включає в себе великий набір овочевих культур, вирощуваних за різними технологіями, з різними термінами зберігання овочевої продукції, з різною собівартістю й ефективністю її виробництва.

У 2005 році особистими селянськими господарствами було реалізовано майже у двічі більше овочів у порівняні з сільськогосподарськими підприємствами. І хоча у наступних роках прослідковується тенденція зростання темпів реалізації овочевої продукції сільсьгосподарськими підприємствами, позитивна динаміка особистих селянських господарств зберігається. Крім цього, слід зауважити те, що ціни реалізації овочів особистими селянськими господарствами майже вдвічі більші від цін реалізації сільськогосподарських підприємств, що ще раз підтверджує економічну зацікавленість особистих селянських господарств у виробництві і реалізації овочів (табл. 5).

Позитивні тенденції розвитку вітчизняного ринку овочів також зумовлені зростанням ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, діяльність яких у сфері овочівництва є прибутковою. Проте коливання цін реалізації овочевої продукції з року в рік призводить до зниження зацікавленості у її виробництві.

Поряд із зазначеними тенденціями відбулися й суттєві зміни у каналах реалізації овочевої продукції, які, на нашу думку, ще не набули оптимального співвідношення та якості. Так, структура реалізації овочевої продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2015 році сформувалась таким чином, що частка реалізації переробним підприємствам склала 53%, а за іншими каналами — 44%, а основним каналом збуту овочевої продукції для особистими селянськими господарствами залишається ринок.

Для окремих місцевостей сімейна форма господарювання в аграрному секторі нині залишається єдиним видом економічної діяльності. Понад 2 млн осіб, або близько 38% економічно активних сільських жителів працездатного віку вважаються зайнятими в особистих селянських господарствах, а це перевищує 2/3 загальної чи сельності зайнятих у галузі "сільське господарство" [5, с. 81]. Сільськогосподарська діяльність особистих селянських господарств забезпечує формування чверті їхніх сукупних доходів, відіграє незамінну роль у трудовому вихованні молоді, відтворенні селянства як унікальної суспільної верстви.

Для того, щоб розглядати ефективність діяльності сільських домашніх господарств необхідно визначити структуру доходів та видатків, а також їх динаміку в порівнянні останніх років. За останні роки доходи в середньому на одне особисте селянське господарство збільшились приблизно на 5% при тому, що в порівняльній структурі між доходами одного домогосподарства міського і сільського доходи перших є вищими. Показники доходу на одного члена особистого селянського господарства в поточному році як в цілому, так і в розрізі доходів у міських господарств демонструють, що відбувалося зростання. Що до тенденцій зміни в витратах особистих селянських господарств, то вони теж зросли. Так, зростання коливається від 3% до 8%, бо збільшення витрат особистих селянських господарств могло бути спричинено зростанням інфляції.

Середньомісячні сукупні витрати одного особистого селянського господарства у 2015 році склали 4360 грн. У середньому на одного члена особистого селянського господарства сукупні витрати становили 1453 грн. Серед усіх сукупних витрат 86% становили споживчі витрати особистих селянських господарств.

Науковцями неодноразово проводились вибіркові дослідження економічної діяльності особистих селянських господарств в Україні. Як показують результати, в середньому 25% особистих селянських господарств мають доходи від продажу виробленої сільськогосподарської продукції. Проте цей усереднений показник вочевидь маскує реальний стан діяльності цих суб'єктів.

Крім цього, детальніший аналіз надходжень від реалізації сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах із найбільшими доходами від продажу засвідчує наявність у них частини спеціалізованих господарств. Найбільша частка особистих селянських господарств товарного типу спеціалізується саме на продукції рослинництва, а домінуючою з неї є саме продукція овочівництва.

Отже, в результаті проведеного дослідження встановлено, що відбувається позитивна динаміка в збільшенні доходів особистих селянських господарств, про те в основному ці збільшення відбуваються шляхом додаткової емісії грошових коштів, що призводить до паралельного збільшення витрат, через надзвичайно високі темпи інфляції. Також доходи і витрати особистих селянських господарств є нищими за аналогічні витрати і доходи в міських домогосподарств. Це свідчить про нерівномірність розвитку на території країни. Для усунення цього недоліку варто було б збільшити дотації для особистих селянських господарств з метою збільшення розмірів їх доходів. Негативною тенденцією є також те, що майже всі кошти особистих селянських господарств витрачаються на споживання в основному на харчування. Це явище є негативним, тому що однією з основних функцій особистих селянських господарств є заощадження, які потім вливаються в розвиток економіки країни в цілому. Процес усунення цього недоліку може відбутись за умов зниження інфляції і при цьому відбудеться підвищення рівня доходів особистих селянських господарств. Проте, зважаючи на ситуацію в країні, поки що розвитку особистих селянських господарств не відбувається, як і державного втручання, яке було б позитивним для подальшого розвитку сільських домогосподарств.

ВИСНОВКИ

Ринкові трансформації в аграрному секторі вітчизняної економіки посилили дифе-

ренціацію особистих селянських господарств за характером виробництва, зумовивши зростання господарств споживчого та товарного типу. Основними тенденціями функціонування і розвитку особистих селянських господарств в Україні є: 88% овочів в Україні виробляється цими господарствами, що пояснює те, що вони є і залишаються основним виробником овочів в країні; більше половини особистих селянських господарств мають у своєму розпорядженні невеликі земельні володіння (до 0,5 га землі); пропозиція овочевої продукції вітчизняного виробництва формується переважно за рахунок особистих селянських господарств, частка яких на внутрішньому ринку зростає.

Диференціація особистих селянських господарств за характером виробництва овочевої продукції, зокрема формування вагомого прошарку господарств товарного спрямування, свідчить про наявність передумов розвитку в їхньому середовищі малого аграрного підприємства і можливості подальшого укрупнення.

Результати досліджень дають підстави стверджувати, що потенціал особистих селянських господарств є і залишається вагомим і може бути з користю використаний для збалансованого, соціально-орієнтованого розвитку овочепродуктового підкомплексу України. Проряд з цим, особливості формування і розвитку особистих селянських господарств мають враховуватися аграрною політикою при визначенні перспектив подальшого їх розвитку і сільського господарства загалом.

Література:

1. Макаренко Ю.П. Особливості функціонування сільських домогосподарств в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Ю.П. Макаренко // Економічні науки. — Сер. "Облік і фінанси". — Вип. 8 (29). — Ч. 3. — 2011. — Режим доступу: http://www.nduv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_3/

2. Свиноус І.В. Методологічні аспекти трактування поняття "особисте селянське господарство" / І.В. Свиноус // Агроінком. — 2008. —№5—6. — С. 53—56.

3. Тарасов Н.Г. Методические подходы к классификации хозяйств населения / Н.Г. Тарасов, М.М. Скальная //Вопросы статистики. — 2008. — № 3. — С. 32—38.

4. Мельник Л.Е. Частные хозяйства в аграрном производстве / Л.Е. Мельник, А.А. Любович, Л.Л. Мельник. — Д.: Січ, 1999. — 170 с.

5. Прокопа І.В. Диференціація господарств населення за характером виробництва: наслідки ринкової трансформації / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута, М.Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. — 2010. — № 3. — С. 74—89.

6. Кучеренко Т.Є. Сьогодення й майбутнє вітчизняного овочівництва[Електронний ресурс] / Т.Є. Кучеренко. — Режим доступу: http://www.propozitsiya. com/?page= 146&itemid=3144

7. Логоша Р.В. Трансформації ринку овочів в Україні/Р.В. Логоша// Всеукраїнський науково-виробничий журнал "Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики". Вип. 3. — 2016 (8). — ВНАУ, 2016. — С. 55—67

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — К.: 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/ http://agrokraina.com.ua

References:

1. Makarenko, Yu. P. (2011), "Features of the functioning of rural households in modern conditions", [Online], konomichni nauky Seriia Oblik i finansy, vol. 8 (29), no. 3, available at: http://www.nduv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_3/ (Accessed 20 Oct 2016).

2. Svynous, I.V. (2008), "Methodological aspects of interpretation of the term "personal farm", Ahroinkom, vol. 5—6, pp. 53—56.

3. Tarasov, N.H. and Skal'naia, M.M. (2008), "Methodological approaches to the classification of households", Voprosy statystyky, vol. 3, pp. 32—38.

4. Mel'nyk, L.E. Liubovych, A.A. and Mel'nyk, L.L. (1999) Chastnye khoziajstva v ahrarnom proyzvodstve [Private households in agricultural production], Sich, Dnipropetrovsk, Ukraine.

5. Prokopa, I.V. Berkuta, T.V. and Betlij, M.H. (2010), "Differentiation of households by the nature of production, the effects of market transformation", Ekonomika i prohnozuvannia, vol. 3, pp. 74—89.

6. Kucherenko, T.Ye. (2009), "Present and future domestic vegetable", available at: http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3144 (Accessed 20 Oct 2016).

7. Lohosha, R.V. (2016), "Transformation vegetable market in Ukraine", Vseukrains'kyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky, vol. 3 (8), pp. 55—67.

8. State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 20 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 08.11.2016 р.

УДК 334+338.2

Н. О. Слободянюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

ІНВЕСТИЦІЇ В АГРАРНУ СФЕРУ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

N. Slobodyanyuk,
PhD (Economics), Senior Lecturer, Associate Professor of the Finance and Banking Department,
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhaylo Tugan-Baranovskiy, Kryvyi Rih

INVESTMENTS TO THE AGRICULTURE SPHERE IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Актуальність статті визначається необхідністю інвестицій в аграрну сферу для забезпечення ефективності, стабілізації та подальшого розвитку національної економіки на основі її технологічного і технічного переозброєння. Метою статті є обгрунтування пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності в аграрну сферу з урахуванням специфічних особливостей галузі в системі інноваційного розвитку національної економіки. Основний науковий результат статті полягає у визначенні змісту інновацій в агропромисловому комплексі та його підгалузях, зокрема у тваринництві, рослинництві, землекористуванні. Обгрунтовано пріоритетні напрями інвестиційної діяльності в аграрну сферу, пов'язані з енерго- та ресурсозбереженням, створенням нових екологічно чистих технологій і систем виробництва високоякісних продуктів тваринництва і рослинництва, що потребує впровадження системи екологічного менеджменту і аудиту, сертифікації виробничих процесів в агропромисловому комплексі відповідно до світових стандартів.

Relevance of the article is defined by the necessity of investment in agriculture to ensure efficiency, stabilization and further development of the national economy on the basis of technological and technical upgrading. The article is the substantiation of priorities of investment in agriculture, taking into account the specific characteristics of the field in the system of innovative development of national economy. The main scientific result of the article is to determine the content of innovations in agriculture and its sub-sectors, including in animal husbandry, crop production and land use. The priorities for investment in agriculture are grounded related to energy and resource conservation, development of new environmentally friendly technologies and production systems of high quality livestock and crop production, which requires the introduction of environmental management and auditing, certification of production processes in agriculture according to the world standards.

Ключові слова: інвестиції, аграрна сфера, система, інноваційний розвиток, національна економіка.
Key words: investment, agriculture, system, innovative development, national economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глобалізація світової економіки та загроза продовольчої кризи вимагають продуктивного ведення сільського господарства та задоволення постійно зростаючого попиту на продукти харчування [1, с. 67]. Сучасний розвиток сільського господарства України має бути орієнтований на вироблення стратегічних напрямів діяльності, які грунтуються на нововведеннях і мають інноваційний характер [2, с. 32]. Це зумовлено необхідністю збільшення обсягів виробництва продовольчої продукції, досягнення її конкурентоспроможності у глобальному вимірі, підвищення продуктивності праці у галузі. Утім виробничий потенціал вітчизняного агропромислового комплексу має незадовільний стан і характеризується застарілим машинно-тракторним парком, диспаритетом цін на продукцію промисловості і сільського господарства, постійним зростанням цін на паливо-мастильні матеріали, втратою висококваліфікованих працівників, відсутністю необхідних інвестицій та доступних інновацій. Тому ефективність, стабілізація та подальший розвиток ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від інвестиційного забезпечення їх технологічного і технічного переозброєння.

Передплатний індекс 21847

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу знаходяться у центрі уваги багатьох учених. Ліпський Р.В. відзначає, що нині значна частина вітчизняних агропідприємств, особливо малих, неспроможна виробляти високоякісну й конкурентоспроможну продукцію, що ставить на порядок денний переорієнтацію традиційного господарювання на високоефективне інноваційне [3, с. 156]. На думку Погріщук Г. Б., вирішення завдань, які стоять перед сільським господарством, можливе шляхом еколого-безпечного ведення інноваційно-орієнтованого виробництва [4, с. 209]. Це сприятиме насиченню внутрішнього ринку високоякісною, екологічно чистою вітчизняною продукцією; гарантуватиме продовольчу безпеку держави; забезпечить вихід на зовнішні ринки збуту за рахунок здобуття конкурентних переваг. Ільків Л.А. [5, с. 87], Гончаренко О.В. [6, с. 159] акцентують увагу на тому, що в системі економічного потенціалу аграрних підприємств важливе значення належить інноваційному потенціалу, який безпосередньо впливає на розширене відтворення, на якісну зміну матеріально-технічної бази, на вирішення цілої низки проблем соціально-економічного характеру. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід визнати брак досліджень, в яких проблеми інвестиційної діяльності ув'язуються зі специфікою агропромислового виробництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності в аграрну сферу з урахуванням специфічних особливостей галузі в системі інноваційного розвитку національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сучасна аграрна політика України спрямована на необхідність оздоровлення сільського господарства та суттєве нарощування обсягів виробництва. На результати діяльності та рівень конкурентоспроможності аграрного підприємства впливають різні природно-кліматичні, економічні, соціальні та інші особливості аграрної галузі, які потрібно враховувати при розробці інвестиційної політики. Інвестиційна стратегія — невід'ємна частина економічної стратегії суб'єкта господарювання в ринкових умовах, яка є генеральним планом функціонування підприємства щодо здійснення інвестиційної діяльності. Цей план включає питання, які пов'язані з послідовною розробкою стратегічних напрямів інвестиційної діяльності, забезпеченням джерелами інвестування, плануванням та ефективним їх використанням. При цьому ефективність обраної інвестиційної стратегії визначається ступенем відповідності бізнесових ідей, макро- та мікроумов ринку сільськогосподарської галузі.

Інвестиційна діяльність активізує певні процеси в аграрному секторі, а саме: створення сучасної матеріально-технічної бази, здійснення соціальних перетворень на селі, підвищення продуктивності виробництва аграрних формувань та рівня їх конкурентоспроможності, а також прискорення впровадження інновацій у вітчизняне агропромислове виробництво.

Інновація в аграрній сфері — це нагромадження нових знань, матеріалізованих у високоефективних ощадливих технологіях, технологічних елементах — нових сортах і гібридах рослин, порід і порідних груп тварин, кросів птиці, машин, обладнання, устаткування, робочих органів машин і знарядь, нових видів добрив, хімічних засобів захисту рослин і тварин, матеріалів, нових прогресивних форм організації виробництва та праці, нових видів послуг тощо. Під впливом інновацій удосконалюються організація і управління виробництвом, поглиблюється поділ праці та зростає її продуктивність, розвиваються процеси спеціалізації і концентрації в аграрній сфері, досягається економія матеріальних, фінансових, енергетичних та інших ресурсів.

Успіх інноваційної діяльності значною мірою визначається інвестиційним забезпеченням цього процесу, структурою і обсягом інвестицій. Інноваційний процес у аграрній сфері національної економіки — це постійний, безперервний процес перетворення окремих технічних, технологічних, агрохімічних, біологічних та організаційно-економічних ідей на науковій основі з метою переходу аграрних підприємств на якісно новий рівень виробничого процесу.

Аграрні інновації мають ряд особливостей порівняно з інноваціями в інших галузях економіки: переважно поліпшувальний характер; тривалий процес розробки новацій; дослідження живих організмів; залежність від природної зони та клімату; дифузія інновацій, яка поля-

гає у тому, що застосування нового обладнання (яке є конкретним результатом інноваційного процесу) приводить до виготовлення нової продукції, яка в свою чергу, виходячи на ринок, є джерелом подальших змін.

Для вибору стратегій інвестиційного портфеля велике значення мають економічні характеристики підгалузей агропромислового виробництва. Так, в інноваційних підгалузях, де відбувається постійна зміна продукції і витрачається багато часу і коштів на проведення наукових досліджень і розробок, підходить стратегія бенчмакінгу (безперервного вдосконалення продукції) або стратегія створення принципово нових продуктів або послуг з новими споживчими якостями, що мають цінність в очах споживачів.

На сучасному етапі розвитку аграрного виробництва важливими напрямами розвитку інновацій є наступні: застосування біотехнології для створення сільськогосподарської продукції із заданими властивостями; ландшафтне та високоточне землеробство; нові грунтозахисні технології землеробства на основі мінімального або нульового обробітку землі; енерго- та ресурсозберігаючі технології, селекція та насінництво тощо.

У тваринництві важливими напрямами інноваційної діяльності є покращення селекційно-племінної роботи, удосконалення існуючих та створення нових високопродуктивних порід і ліній худоби та птиці, застосування у технологічних процесах нових ветеринарних препаратів для профілактики та лікування тварин, кормових добавок тощо [7, с. 15].

У рослинництві критерієм залучення інвестиційних ресурсів слід вважати зниження собівартості вирощеної продукції за умов визначення певного рівня її якості. Інноваційні напрями розвитку виробничого процесу у сільськогосподарських підприємствах сприяють прискоренню сортозмін, поступовій відмові від процесів сортооновлення й більш швидкій окупності матеріально-грошових витрат на селекцію й первинне насінництво. У рослинництві зміна технології має більш глибокий ефект, ніж просто поява нової продукції, оскільки за умов використання певних сортів можна досягти істотне збільшення обсягів сільськогосподарської продукції.

Сільське господарство робить істотний вплив на стан навколишнього середовища, що актуалізує проблему еколого-економічного обгрунтування раціонального природокористування. З одного боку, для забезпечення продовольчої безпеки держави та зміцнення її експортного потенціалу вкрай необхідно нарощувати обсяги виробництва аграрної продукції. З іншого боку — через непослідовне реформування сільського господарства, нехтування науково обгрунтованими основами господарювання, критично низький рівень екологічної та соціальної відповідальності агропідприємств відбувається зниження природної якості та руйнування грунтів.

У сучасних умовах резерви екстенсивного функціонування сільського господарства вичерпані. Обов'язковою умовою формування інтенсивного типу відтворення є забезпечення його екологічності, а саме: раціональне використання землі; дотримання вимог недопущення перевищення встановлених рівнів забруднення виробництва продукції. До підприємств аграрного сектору, як виробників продуктів харчування, протягом останнього часу підвищуються екологічні, економічні та соціальні вимоги з боку міжнародних організацій, які регулюють рух товарів на міжнародному ринку та виставляють вимоги до їх якісних характеристик [8, с. 385].

Відсутність сертифікації виробничих процесів в Україні обмежує можливості вітчизняних аграрних товаровиробнику реалізувати продукцію без посередників на світовий ринок. Вирішити таку проблему можливо шляхом впровадження системи екологічного менеджменту і аудиту. Ці проблеми стали особливо гострими у зв'язку з підписанням Україною договору про асоціацію з ЄС, що вимагає від нашої держави постачання на світовий ринок високоякісної конкурентоспроможної продукції.

Пріоритетним напрямом інвестиційної діяльності в аграрній економіці є створення нових екологічно чистих технологій і систем виробництва високоякісних продуктів тваринництва і рослинництва. З цією метою основними складовими вирішення цієї проблеми є розробка генетичних і біологічних методів удосконалення сільськогосподарських тварин, збереження і раціональне використання генетичних ресурсів, розробка нової технології годівлі, методів управління біосинтезом продуктів тваринництва, створення принципово нових технологій і систем тваринництва для виробництва біологічно чистої і повноцінної продукції.

Пріоритети інвестиційного забезпечення агропромислового виробництва в середньостроковому періоді визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2012 р. № 294, які зводяться до розробки та впровадження технологій [9]: адаптивного грунто-охоронного землеробства; виробництва, збереження і переробки високоякісної рослинницької продукції; виробництва діагностикумів зах-

ворювань рослин і тварин, засобів їх захисту; створення високопродуктивних альтернативних джерел для отримання пального; новітніх біотехнологій у рослинництві, тваринництві та ветеринарії; виробництва продуктів дитячого та дієтичного харчування, а також технологічного оновлення виробництва продукції скотарства та свинарства.

Вітчизняна молокопродуктова галузь традиційно є однією з найважливіших сфер агропромислового виробництва, яка визначає рівень продовольчої безпеки країни і характеризується потужним експортним потенціалом [10, с. 139]. Домінантами інноваційного розвитку галузі є: удосконалення стандартів якості молочної сировини та молокопродуктів з урахуванням вимог європейських країн; впровадження новітнього або модернізованого технологічного устаткування; постійне оновлення асортиментного ряду продукції молочного виробництва; кластерізація системи економічних зв'язків між виробниками молокопродуктового підкомплексу; інтенсифікація використання об'єктів інтелектуальної власності та зростання вартості ринкового бренду молокопереробних підприємств; застосування ринкових стратегій просування товару на ринок; використання сучасних методичних підходів у процесі фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Потреба активізації інноваційної підприємницької діяльності в сільському господарстві вимагає адекватного фінансового забезпечення, в першу чергу за рахунок іноземних інвестицій. Однак поки що іноземні інвестори надають перевагу капіталовкладенням у галузь харчової промисловості і переробку сільськогосподарської продукції. Найбільш пріоритетними сферами аграрного сектора для них залишаються: створення інфраструктури реалізації продукції агропромислового комплексу, особливо спрямованої на експорт; впровадження новітніх біотехнологій вирощування сільськогосподарських культур, худоби та птиці; оновлення і модернізація на основі нових технологій підприємств переробної та харчової промисловості, також тих, що займаються заготівлею та зберіганням продукції сільського господарства; розвиток сільськогосподарського машинобудування та виробництво обладнання для галузей аграрного сектора.

Для активізації підприємництва і освоєння інноваційної моделі розвитку сільськогосподарської галузі слід формувати інноваційні структури АПК, і зокрема інноваційні центри, венчурні оператори, технопарки і технополіси у насінництві, племінній справі тощо [11, с. 203]. Отримання аграрними інноваціями форми товару, який є об'єктом купівлі-продажу, потребує формування ринку науково-технічної продукції, ефективного супроводження науковців, створення умов для взаємної матеріальної зацікавленості в ефективному використанні на виробництві нових наукових розробок. Аналіз розробок наукових установ аграрного профілю свідчить, що значна їх частина, віднесених за змістом і значенням до інновацій, часто залишається не використаною. Це зумовлюється різними причинами: низьким рівнем платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, слабкою інформаційною базою про наявний арсенал інноваційної продукції, про умови її використання; тобто відсутністю трансферу технологій. Тому важливим чинником інноваційного розвитку є формування платоспроможного попиту аграрних підприємств на інноваційну продукцію, яка має необхідну споживчу якість.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Основний науковий результат статті полягає у визначенні змісту інновацій в аграрній галузі та її підгалузях, зокрема у тваринництві, рослинництві, землекористуванні. Обгрунтовано пріоритетні напрями інвестиційної діяльності в аграрну сферу, пов'язані з енерго- та ресурсозбереженням, створенням нових екологічно чистих технологій і систем виробництва високоякісних продуктів тваринництва і рослинництва, що потребує впровадження системи екологічного менеджменту і аудиту, сертифікації виробничих процесів в агропромисловому комплексі відповідно до світових стандартів.

Перспективами подальших досліджень є встановлення стратегічних пріоритетів інвестиційно-інноваційної політики держави в промисловості.

Література:

1. Багорка М.О. Формування маркетингової стратегії розвитку екологічно спрямованих інновацій в аграрному виробництві / М.О. Багорка // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. — 2015. — № 1. — С. 65—68.

2. Гринчук Ю.С. Формування інноваційних стратегій управління використанням земельно-ресурсного потенціалу аграрного виробництва / Ю.С. Гринчук // Економіка та держава. — 2013. — № 7. — С. 31—33.

3. Ліпський Р.В. Інноваційні стратегії управління ресурсокористуванням аграрних підприємств / Р.В. Ліпський // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — 2012. — Вип. 11. — С. 154—157.

4. Погріщук Г.Б. Стратегічні засади екологобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва / Г.Б. Погріщук // Бізнес Інформ. — 2016. — № 1. — С. 207—211.

5. Ільків Л.А. Інноваційний потенціал аграрного підприємства: сутність та стратегія використання / Л.А. Ільків // Інноваційна економіка. — 2013. — № 8. — С. 86—88.

6. Гончаренко О.В. Інноваційний діяльність аграрних підприємств: інституційні передумови та стратегічні імперативи / О.В. Гончаренко // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. — 2012. — Т. 14, № 1 (1). — С. 157—161.

7. Батюк Б.Б. Стратегія інтенсифікації аграрного виробництва: інноваційний розвиток / Б.Б. Батюк, Р.М. Минів, О.Я. Батюк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. — 2010. — Т. 12, № 3 (5). — С. 11—16.

8. Фостолович В.А. Інноваційний підхід розробки екологічно врівноваженої стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств / В.А. Фостолович // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2013. — № 1 (2). — С. 381—387.

9. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012—2016 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2012 № 294 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/294-2012-%D0%BF

10. Крюкова І.О. Стратегія інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва / І.О. Крюкова, В.О. Непочатенко / / Економіка: реалії часу. — 2013. — № 4. — С. 133—141.

11. Грабовська О.С. Інвестиційна стратегія інноваційної діяльності суб'єкта господарювання агропромислового виробництва в умовах ринкової економіки / О.С. Грабовська, С.С. Грабовський, Р.В. Макогон, В. В. Каплінський, А.З. Пилипець // Передгірне та гірське землеробство і тваринництво. — 2009. — Вип. 51 (3). — С. 197—206.

References:

1. Bahorka, M. O. (2015), "Formation of marketing strategy of eco-designed innovation in agricultural production", Visnyk Dnipropetrovs'kogo derzhavnogo agrarno-ekonomichnogo universytetu, No. 1, pp. 65—68.

2. Grynchuk, Ju. S. (2013), "Formation of innovative strategy of management of the land and resource potential of agriculture", Ekonomika ta derzhava, No. 7, pp. 31—33.

3. Lips'kyj, R. V. (2012), "The innovative management strategies of resources use of agricultural enterprises", Visnyk Sums'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu. Serija: Ekonomika i menedzhment, vol. 11, pp. 154—157.

4. Pogrishhuk, G. B. (2016), "The strategic principles of ecologically safe driving innovation-oriented agricultural production", Biznes Inform, No. 1, pp. 207—211.

5. Il'kiv, L. A. (2013), "The innovative potential of the agricultural enterprises: the nature and strategy use", Innovacijna ekonomika, No. 8, pp. 86—88.

6. Goncharenko, O. V. (2014), "The innovative activity agricultural enterprises, institutional conditions and strategic imperatives", Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo, vol. 14, No. 1 (1), pp. 157—161.

7. Batjuk, B. B. Myniv, R. M. Batjuk, O. Ja. (2010), "The innovative activity agricultural enterprises, institutional conditions and strategic imperatives", Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo, vol. 12, No. 3 (5), pp. 11—16.

8. Fostolovych, V. A. (2013), "The innovative approach to developing a balanced development of ecological strategy farm", Zbirnyk naukovyh prac' Tavrijs'kogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universytetu (ekonomichni nauky), No. 1 (2), pp. 381—387.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Some issues of determining medium-term priorities for innovation at national level 2012—2016", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/294-2012-%D0%BF

10. Krjukova, I. O. Nepochatenko, V. O. (2013), "The strategy of innovative development of priority sectors of agriculture", Ekonomika: realii' chasu, No. 4, pp. 133—141.

11. Grabovs'ka, O. S. Grabovs'kyj, S. S. Makogon, R. V. Kaplins'kyj, V. V. Pylypec', A. Z. (2009), "Investment strategy innovation entity agricultural production in a market economy", Peredgirne ta girs'ke zemlerobstvo i tvarynnyctvo, vol. 51 (3), pp. 197—206.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 658.27-047.44

Ю. В. Гвоздєв,
пошукач, Білоцерківський національний аграрний університет
І. О. Герасименко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Yu. Gvozdyev,
applicant, Bila Tserkva national agrarian University
I. Herasimenko,
Ph. D. in Economics, assistant professor of the Department of Finance, banking and insurance,
Bila Tserkva national agrarian University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE VALUATION OF FIXED ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Реальність оцінки основних засобів відповідно до ринкової ситуації забезпечить формування необхідних обсягів амортизаційних відрахувань, які відображають витрати основного капіталу в процесі сільськогосподарського виробництва з метою їх відшкодування. Необхідність достовірної оцінки основних засобів відповідно до їх стану і ринкових цін зумовлена інформаційними потребами власників підприємств, інвесторів, державних органів щодо фінансово-майнового стану сільськогосподарських товаровиробників.

Встановлено, що нині існує потреба в об'єктивній оцінці основних засобів сільськогосподарських товаровиробників як на макро-, так і мікрорівнях. У макроекономічному вимірі оцінка галузевого основного капіталу необхідна для вироблення дієвої державної політики в частині технічного переоснащення аграрного виробництва. Оперування достовірною інформацією дасть можливість у національних масштабах визначати потребу в інвестиціях для формування сучасної матеріально-технічної бази сільського господарства в частині основних виробничих засобів.

Встановлено, що нині нормативно-правові акти, що регламентують ведення бухгалтерського обліку та оподаткування діяльності суб'єктів господарювання потребують узгодження щодо регламентації переоцінки основних засобів у сільському господарстві на макрорівні для забезпечення об'єктивного виміру основного капіталу та його витрат у процесі аграрного виробництва на мікрорівні.

Доведено, що чинна нормативно-законодавча база України не дає повною мірою реалізувати всі переваги переоцінки необоротних активів, вже нині кваліфіковано проведено їх переоцінку, що дає змогу (особливо для прибуткових сільськогосподарських підприємств) отримати реальні й досить відчутні вигоди.

Проведення переоцінки дасть можливість привести у відповідність ведення обліку до вимог основних нормативно-правових актів, які регламентують його ведення, зокрема визначення справедливої їх вартості.

The reality of valuation of fixed assets according to the market situation will generate the necessary amounts of depreciation charges that reflect the cost of fixed capital in agricultural production with a view to their redress. The need for an accurate evaluation of fixed assets in accordance with their condition and market prices due to the information needs of owners, investors, government bodies on financial and property status of agricultural producers.

It is established that at present there is a need for an objective assessment of fixed assets of agricultural producers of both macro and micro levels. In the macroeconomic dimension assessment of industry fixed capital necessary to develop an efficient state policy in part of technical re-equipment of agricultural production. Operating with reliable information will enable a national level to determine the investment requirement for the formation of modern material and technical base of agriculture in part of fixed production assets.

It is established that at present normative-legal acts regulating accounting and taxation of business entities require approval for the regulation of revaluation of fixed assets in agriculture at the macro level to provide an objective measure of fixed capital and expenditure in the agricultural production process at the micro level.

Передплатний індекс 21847

It is proved that the existing normative-legislative base of Ukraine does not allow to fully realize all the benefits of the revaluation of non-current assets, now expertly conducted their reassessment gives you the opportunity (especially for a profitable agricultural enterprises) to obtain real and very tangible benefits.

Revaluation will help to align the accounting requirements of the main normative legal acts regulating its management, in particular the determination of their fair value.

Ключові слова: основні засоби, оцінка, переоцінка, сільськогосподарське підприємство, облік.

Key words: fixed assets, assessment, reassessment, agricultural enterprise, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування реальних джерел простого та розширеного відтворення основних засобів передбачає здійснення відповідної економічній ситуації цінової, амортизаційної, кредитної й інвестиційної політики. При розробці дієвого механізму економічного регулювання з метою забезпечення умов для розширеного відтворення у сільськогосподарському виробництві доцільно враховувати об'єктивну оцінку основних засобів товаровиробників.

Реальність оцінки основних засобів відповідно до ринкової ситуації забезпечить формування необхідних обсягів амортизаційних відрахувань, які відображають витрати основного капіталу в процесі сільськогосподарського виробництва з метою їх відшкодування. Необхідність достовірної оцінки основних засобів відповідно до їх стану і ринкових цін зумовлена інформаційними потребами власників підприємств, інвесторів, державних органів щодо фінансово-майнового стану сільськогосподарських товаровиробників.

Отже, нині існує потреба в об'єктивній оцінці основних засобів сільськогосподарських товаровиробників як на макро-, так і мікрорівнях. У макроекономічному вимірі оцінка галузевого основного капіталу необхідна для вироблення дієвої державної політики в частині технічного переоснащення аграрного виробництва. Оперування достовірною інформацією дасть можливість у національних масштабах визначати потребу в інвестиціях для формування сучасної матеріально-технічної бази сільського господарства в частині основних виробничих засобів. Об'єктивна оцінка потреби в інвестиціях стане інформаційною основою для обгрунтування та реалізації амортизаційної, інвестиційної, кредитної й технічної політики в державі, які забезпечують умови відтворення й оновлення основних засобів в аграрному секторі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних підходів щодо оцінки основних засобів зробили вчені: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, Л.В. Нападовська, Н.Ф. Огійчук, І.М. Павлюк та інші. Проте в більшості їхніх працях не враховувалися галузеві особливості обліку основних засобів, що вимагає пошуку оптимальних методів їх оцінки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо проведення переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств метою реального відображення їх вартості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На мікрорівні реальна вартість основних засобів сільськогосподарських товаровиробників сприятиме об'єктивній оцінці авансованого основного капіталу та його періодичних витрат у формі амортизаційних відрахувань з метою аналізу виробничої діяльності й визначення рівня беззбитковості.

Достовірність вартості основного капіталу надто важлива при оцінюванні фінансово-майнового стану підприємств, який є основою для прийняття рішень власниками, інвесторами й кредиторами.

Окрім цього, здійснення об'єктивної переоцінки основних виробничих фондів має дуже важливе значення, насамперед — для простого і розширеного відтворення. В умовах високої інфляції переоцінка основних фондів аграрних і промислових підприємств дозволяє: об'єктивно оцінювати реальну вартість виробничих фондів; більш точно визначати величину амортизаційних відрахувань, достатню для простого відтворення основних фондів; більш правиль-

но й точно визначати витрати на виробництво і реалізацію продукції; ефективно встановлювати продажні ціни на реалізовані підприємством основні фонди, а також плату в разі здачі їх в оренду. Проведення переоцінки основних засобів, у першу чергу, відбивається на показниках балансу.

При дооцінці основних засобів збільшується як їх залишкова вартість, так і показник власного капіталу підприємства. Відповідно до п. 6 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість цього об'єкта суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу.

У п. 34 розділу 7 Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів зазначено, як поріг суттєвості для проведення переоцінки може прийматися величина в розмірі 1% чистого прибутку (збитку) підприємства, або величина, що дорівнює 10-відсотковому відхиленню залишкової вартості об'єктів основних засобів від їх справедливої вартості.

Для обгрунтування періодичності переоцінок можна послатися на МСБО 16 "Основні засоби", де у п. 29 зазначено, що переоцінки повинні проводитися регулярно, щоб балансова вартість суттєво не відрізнялася від справедливої вартості на дату оцінки, а п. 32 визначає, що частота проведення переоцінок залежить від змін у справедливій вартості основних засобів. Справедлива вартість деяких категорій основних засобів може досить відчутно коливатися, тому вони потребують щорічної переоцінки [1].

Відповідно до даних інвентарних карток та інвентарних списків у сільськогосподарських підприємствах досліджуваної області, облікова вартість основних засобів у кілька разів відрізняється від ринкової. Унаслідок такої ситуації розмір амортизаційних відрахувань не відповідає тій сумі, необхідній для простого відтворення основних засобів — придбання аналогічного об'єкта за поточними ринковими цінами.

Підтвердженням того, що переоцінка основних засобів у підприємствах не проводиться, є той факт, що аналогічні об'єкти в одному й тому ж підприємстві обліковуються за різною первісною (переоціненою) вартістю. Внаслідок цього навіть при застосуванні прямолінійного методу нарахування амортизації її розмір істотно різний по однакових об'єктах, що суперечить економічній суті амортизації.

Аналіз даних обліку сільськогосподарських підприємств, опитування керівників і бухгалтерів свідчать, що переоцінка основних засобів здійснюється зазвичай при створенні підприємства та на вимогу банків при передачі майна під заставу. Переоцінка основних засобів для внутрішніх потреб підприємства має характер індексації відповідно до норм Податкового кодексу України. За даними опитувань керівників сільськогосподарських підприємств, які є платниками податку 4 групи і на які не поширюється дія норм Податкового кодексу, облік, оцінка, переоцінка та амортизація основних засобів. Це пояснюється нестабільністю податкового законодавства й переважанням податкових органів як користувачів облікової інформації.

Як зазначає О. Лєснікова, в результаті проведення дооцінки основних засобів відбувається наступне: по-перше, власники підприємства та інші користувачі фінансової звітності отримують адекватну інформацію про стан активів; по-друге, збільшується балансова вартість активів підприємства, що буде вигідно, якщо воно вирішить брати банківський кредит, оскільки при прийнятті рішення про надання кредиту аналізуються показники балансу, і якщо підприємство — платник податку 4 групи планує продавати об'єкти основних засобів, то в цьому випадку дооцінка об'єкта основних засобів вплине і на показник виручки [2].

У свою чергу проведення уцінки об'єкта основних засобів першої групи позитивно вплине на податкові наслідки в разі прийняття рішення про ліквідацію об'єкта або його переведення до групи невиробничих основних фондів. Відповідно до п. 4.9 Податкового кодексу така ліквідація чи переведення розглядаються для цілей податкового обліку як поставка. Податкові зобов'язання по ПДВ для основних фондів першої групи в цьому випадку визначаються виходячи із звичайних цін, але не нижче балансової вартості.

У працях С. Сивцева [3] підкреслюється, що для П(с)БО 7 характерним є недолік, що в ньому наведено досить укрупнену класифікацію груп, наприклад, група будівлі, споруди, передавальні пристрої. Якщо не виважено підходити до розуміння груп, то виходить, що за необхідності переоцінки, наприклад, адміністративних будівель, потрібно переоцінювати і всі виробничі будівлі, склади , а крім того, всі споруди та передавальні пристрої підприємства, отже, варто зробити висновок, що при переоцінці одного об'єкта основних засобів згідно з П(с)БО 7 потрібно переоцінювати й інші об'єк-

ти, що входять до цієї групи, однак групування основних засобів має бути проведено не за укрупненими групами Стандарту, а за більш детальною класифікацією, прийнятою в обліковій політиці підприємства.

Нині підходи до переоцінки основних засобів у сільському господарстві регламентують П(с)БО 7, Закони України "Про оподаткування прибутку підприємств", "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" і "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні". Аналіз основних положень цих нормативно-правових актів свідчить про різні підходи до переоцінки основних засобів підприємств аграрного сектору.

По-перше, у нормативно-правових актах застосовуються різні терміни щодо вартості, яка є базою переоцінки: згідно з П(с)БО 7 — це справедлива вартість; за Законом України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" — реальна ринкова вартість технічних засобів, ця категорія не регламентована.

По-друге, в нормативно-правових актах різні значення зміни вартості, що дають змогу проводити переоцінку основних засобів: бухгалтерські норми — при різниці справедливої та облікової вартості об'єктів у 10%, незалежно від періоду, впродовж якого відбулися ці зміни; податкові норми за основу для переоцінки встановлюють річний індекс інфляції понад 110%, ігноруючи зростання цін безпосередньо на певні види основних засобів упродовж усього періоду їх використання; Закон України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" такої норми не передбачає.

По-третє, у названих документах рекомендовані різні підходи до порядку переоцінки: за П(с)БО 7 і Законом України "Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність" переоцінку основних засобів в основному здійснюють за результатами проведення незалежної експертної оцінки, згідно із Законом України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" — шляхом поєднання щорічної індексації відповідно до рівня інфляції та періодичної централізованої систематичної переоцінки.

По-четверте, за П(с)БО 7 і Законом України "Про систему інженерно-технічного забезпечення" можливі як дооцінка, так і уцінка основних засобів, тоді як згідно із Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" проводиться лише їхня дооцінка.

Виходячи з вищевикладеного, названі нормативно-правові акти потребують узгодження щодо регламентації переоцінки основних засобів у сільському господарстві на макрорівні для забезпечення об'єктивного виміру основного капіталу та його витрат у процесі аграрного виробництва на мікрорівні.

Застосування опосередкованого індексу інфляції без урахування зростання споживчих цін на конкретний вид матеріально-технічних ресурсів призводить до викривлень у переоцінці основних засобів та їх необ'єктивної оцінки.

Більш економічно привабливими у частині переоцінки технічних засобів є положення Закону України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України". Статтею 17 передбачено розраховувати амортизаційні відрахування на основі реальної ринкової вартості технічних засобів, що визначається проведенням централізованої систематичної переоцінки (раз на 5—7 років) та щорічної її індексації відповідно до інфляції. Тобто передбачається щорічна індексація технічних засобів із використанням саме індексу інфляції, а не заниженого коефіцієнта [3]. Недоліком є те, що за основу приймається індекс інфляції як усереднений показник зміни споживчих цін у цілому, а не індекс зміни цін саме на сільськогосподарську техніку, який щороку визначається статистичними органами. Хоча це частково може компенсуватися в процесі централізованої систематичної переоцінки, яку рекомендується проводити раз у 5—7 років. Крім того, норми цього Закону поширюються лише на один вид основних засобів — машини та обладнання.

У частині переоцінки основних засобів досконалішими є норми П(с)БО 7. Із метою достовірності відображення інформації про основні засоби у звітності й визначення амортизаційних нарахувань, які б забезпечували їх відтворення, пунктом 16 передбачено переоцінку об'єктів основних засобів, якщо їх залишкова вартість суттєво відрізняється від справедливої вартості. Критерії суттєвості для переоцінки основних засобів при порівнянні залишкової та справедливої вартості об'єктів визначені Методичними рекомендаціями щодо застосування суттєвості в бухгалтерському обліку [4]. Суттєвою різницею між справедливою і балансовою залишковою вартістю об'єкта основних засобів вважається різниця у 10%.

У цьому виявляється основна відмінність норм бухгалтерського і податкового законодавств у частині переоцінки основних засобів. Переоцінка за П(с)БО 7 здійснюється з урахуванням зміни цін на конкретний вид основних засобів, а не на основі узагальненого індексу інфляції. Індекс переоцінки основних засобів за П(с)БО 7 визначається як відношення справедливої вартості аналогічних об'єктів до їх поточної облікової вартості. На відміну від податкового законодавства, де за основу індексації приймається індекс, що відображає зміну споживчих цін між поточним та попереднім роками, П(с)БО 7 передбачає переоцінку, що враховує зміну цін на об'єкти основних засобів і за періоди більше року.

Позитивним моментом для підприємств у частині спрощення процедури переоцінки є те, що за П(с)БО 7 у разі переоцінки певного об'єкта основних засобів на ту саму дату здійснюється переоцінка всіх об'єктів відповідної групи, до якої належить даний об'єкт. Основою для переоцінки за П(с)БО 7 є справедлива вартість. Аналіз П(с)БО 7, Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 191 й Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" дає підстави для висновку, що визначення справедливої вартості здійснюється шляхом експертної оцінки основних засобів. Для цього необхідно узгодити названі вище нормативно-правові акти на предмет категорії "справедлива вартість" і порядку її визначення.

Справедливою вартістю об'єктів, що встановлюється шляхом експертної оцінки, може бути ринкова, відновна й залишкова відновна вартість [5]. Економічна сутність, порядок, підходи і методи визначення цих видів вартості регламентовані нормативно-правовими актами з експертної оцінки: Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", Національним стандартом № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав", Національним стандартом № 2 "Оцінка нерухомого майна".

ВИСНОВКИ

Отже, хоча чинна нормативно-законодавча база України не дає повною мірою реалізувати всі переваги переоцінки основних засобів, вже сьогодні кваліфіковано проведена їх переоцінка дає змогу (особливо для прибуткових сільськогосподарських підприємств) отримати реальні й досить відчутні економічні вигоди.

Нині сільськогосподарські підприємства повинні регулярно здійснювати переоцінку основних засобів з метою реального відображення витрат, які є основою для формування собівартості основної продукції сільськогосподарських підприємств, а також для формування об'єктивного інформаційного масиву даних для оцінки ефективності використання.

Література:

1. Моссаковський В.Б. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні: [монографія] / В.Б. Моссаковський. — К.: Інтерпрес ЛТД, 2009. — 326 с.

2. Дяків В.В. Управлінський облік в Україні — реалії сьогодення / В.В. Дяків // Економіка АПК. — 2010. — № 8. — С. 76—80.

3. Сук П. Концепція побудови бухгалтерського обліку процесів виробництва і реалізації в сільськогосподарських підприємствах / П. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2009. — № 23 (248). — С. 16-23.

4. Карпенко О.В. Управлінський облік: організація, методологія, методика викладання: монографія / О.В. Карпенко. — Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2005. — 341 с.

5. Ульянченко О.В. Економіко-екологічні засади раціонального формування та використання машинно-тракторного парку: монографія / [О.В. Ульянченко, М.І. Біденко, В.П. Пащенко]. — Х.: ХНАУ, 2010. — 214 с.

References:

1. Mossakovs'kyj, V.B. (2009), Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalters'koho obliku v Ukraini [Status and prospects of accounting in Ukraine], Interpres LTD, Kyiv, Ukraine.

2. Diakiv, V.V. (2010), "Management Accounting in Ukraine — the realities of today", Ekonomika APK, vol. 8, pp. 76 80.

3. Suk, P. (2009), "Conception of building accounting of processes production and sales in the agricultural enterprises", Bukhhalteriia v sil's'komu hospodarstvi, vol. 23 (248), pp. 16—23.

4. Karpenko, O.V. (2005), Upravlins'kyj oblik: orhanizatsiia, metodolohiia, metodyka vykladannia [Managerial accounting: organization, methodology, teaching methodology], RVTs PUSKU, Poltava, Ukraine.

5. Ul'ianchenko, O.V. (2010), Ekonomiko-ekolohichni zasady ratsional'noho formuvannia ta vykorystannia mashynno-traktornoho parku [Economic and environmental principles of rational formation and use of machine and tractor fleet], KhNAU, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2016 р.

УДК 339.56:338.439.4

А. В. Вдовичекно,
к. с.-г. н., директор ДП "Дослідне господарство"Сквирське" ІАП НААН"
Н. Я. Бунзяк,
аспірант, Миколаївський національний аграрний університет
Д. Д. Сухаревська,
аспірант, Миколаївський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

A. Vdovychenko,
Doctor of Agricultural Sciences, Director of State Enterprise "Research farm "Skvyrske"
Institute of Agroecology and Environmental NAAS
N. Bunziak,
graduate student, Mykolaiv National Agrarian University
D. Sukharevska,
graduate student, Mykolaiv National Agrarian University

EXTERNAL ECONOMIC POTENTIAL'S FORMATION OF MARKET FOR ORGANIC PRODUCTS

Статтю присвячено аналізу стану органічного виробництва та виявленню можливих нових ринків збуту органічної продукції. Проаналізовано законодавчу базу регулювання ринку органічної продукції в Україні. Виявлено основні проблеми, що перешкоджають розширенню внутрішнього органічного ринку та запропоновано шляхи їх усунення. Проаналізовано динаміку основних показників розвитку органічного виробництва. Окреслено перспективи подальшого розвитку ринку органічної продукції в Україні.

The article analyzes the state of organic production and identify possible new markets for organic products. The legal bases of this market regulation in Ukraine is analysed. Found the main problems that hindering expansion of domestic organic market and the ways to address them. Analyzed the dynamics of the main indicators of organic production. Outlined the development prospects of the market for organic products in Ukraine.

Ключові слова: ринок органічної продукції, органічне виробництво, органічна продукція, ринки збуту, ємність споживчого ринку.
Key words: market of organic products, organic farming, organic products, trade markets, the capacity of the consumer market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес виробництва сільської продукції знаходиться у постійному розвитку, що супроводжується постійними змінами у підході до виробничої діяльності. Виробництво органічної продукції, в порівнянні з традиційною, займає невелику частку ринку аграрної продукції, але Україна має великий потенціал у розвитку цієї продукції. З 2002 року було зареєстровано 31 господарство, яке увійшло до органічного сектору, а у 2016 році було подано 600 заявок від підприємств, які ведуть традиційне господарювання на отримання сертифікату як органічне. Тому проблема формування вітчизняного органічного ринку є надзвичайно актуальною.

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні дослідження розвитку та функціонування ринку органічної продкції знайшли відображення у працях відомих вітчизняних вчених, серед яких: О.М. Бородіна, Н.В. Бородачева, Т.Г. Дудар, О.Б. Кузьменко, Н.М. Сіренко, О.А. Томашевська, Г. Тютюнник. Їхні роботи висвітлюють окремі теоретичні та практичні питання організаційно-економічних передумов створення та функціонування світового і вітчизняного ринку органічної продукції. Однак вимагають подальших досліджень проблеми і перспективи розвитку ринку органічної продукції в умовах міжнародного співробітництва.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити особливості формування та можливості розвитку ринку органічної продукції з метою гармонізації в межах національної економіки та визначити перспективи його виходу на зовнішні ринки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні урядові організації та експертне середовище України активно працюють над національною адаптацією глобальних цільових показників міжнародного розвитку, ухвалених Організацією Об'єднаних Націй, а саме, так званих, цілей сталого розвитку (ЦСР). ЦСР визначають глобальне спрямування дій на подолання бідності, сприяння процвітанню і благополуччю для всіх, захист навколишнього середовища і боротьбу зі зміною клімату. Під сталим розуміється розвиток, при якому задоволення потреб сучасної людини не ставить під загрозу благополуччя наступних поколінь і їх здатність задовольняти власні потреби.

Стале сільське господарство є одним з основних компонентів сталого розвитку. При цьому найбільш перспективною моделлю аграрної галузі є органічне сільськогосподарське виробництво.

Відповідно до визначення Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), органічне сільське господарство — виробнича система, яка підтримує здоров'я грунтів, екосистем і людей. Вона залежить від екологічних процесів, біологічного різноманіття та природних циклів, характерних для місцевих умов, уникаючи використання невідновлюваних ресурсів [13].

Серед основних економічних, екологічні та соціальні переваги органічного виробництва варто виділити наступні [10]:

— підвищення незалежності виробника від зовнішніх джерел фінансування, поставок отрутохімікатів, мінеральних добрив, зменшення енерго- і трудовитрат на одиницю продукції;

— нарощування кількості робочих місць у сільській місцевості, розвиток місцевих ринків екологічної продукції;

— високі смакові і поживні якості виробленої продукції;

— мінімізація негативного впливу на природу, в тому числі зменшення забруднення грунту, грунтових і поверхневих вод, атмосфери, збереження біорізноманіття;

— більш етична і природна поведінка людини в екосистемі, частиною якої вона є, зокрема, зменшення страждань сільськогосподарських тварин.

Ринок органічної продукції вже близько двох десятиріч є одним з найбільш динамічних ринків продовольства у світі й стає популярною альтернативою споживанню традиційної продукції.

У світі органічним виробництвом займаються в 172 країнах світу 2,3 млн виробників, із яких в Азії — 40%, Африці — 26%, Латинській Америці — 17%, Європі — 15%, Північній Америці — 1%, Океанії — 1% [4; 13]. В основному, збільшення попиту пов'язане зі зростаючою тривогою з боку споживачів з приводу безпеки харчових продуктів, вироблених загальноприйнятими способами. У свою чергу, сільгоспвиробники усвідомили, що споживачі готові платити більш високу ціну за продукти, вирощені органічним способом.

Споживчий попит на органічну продукцію на сьогодні зосереджений, головним чином, в економічно розвинених країнах, оскільки така продукція, як правило, є дорожчою, ніж звичайна, зважаючи на вищу собівартість її виробництва та переробки, а також необхідність урахування у витратах виробництва таких параметрів як охорона навколишнього середовища, поліпшення умов утримання тварин і вживання заходів щодо розвитку сільських територій.

За оцінками IFOAM, поточний обсяг світового споживчого ринку органічної продукції становить 60 млрд євро, що у 5 разів більше порівняно з 1999 роком [2]. Найбільшим ринком збуту органічної продукції є США, де реалізовується такої продукції майже на 26 млрд євро (43% від світової ємності ринку). Друге місце посідає ЄС з обсягом реалізації 24 млрд євро на рік (40%), третє — Китай (3,7 млрд євро, або 6%) [7;13].

За розрахунками, у середньому кожен мешканець планети витрачає на органічну продукцію близько 8 євро на рік [12]. При цьому, най-

Таблиця 1. Показники розвитку органічного виробництва в Україні

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Площа, тис. га	164,4	239,5	240	242	242	249,9	270	270,2	270,2	270,3	272,9	393,4	400,8	410,6
Кількість господарств, од.	31	69	70	72	80	92	118	121	142	155	164	175	182	210
Середній розмір господарства, тис. га	5,3	3,47	3,43	3,36	3,03	2,72	2,29	2,23	1,9	1,74	1,66	2,25	2,2	1,96

Джерело: [8].

більше на органічну продукцію витрачають жителі Швейцарії — 221 євро на рік, Люксембургу — 164 євро, Данії — 162 євро.

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, у перспективі попит на органічну продукцію у світі зростатиме у міру розвитку економіки країн, підвищення рівня освіти та доходів населення [3].

Економічний механізм виробництва органічної продукції — це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони та здійснюється погодження і коригування суспільних, групових і приватних інтересів. Головні компоненти економічного механізму господарств, які виробляють органічну продукцію включають [11]:

— правові засади економічної діяльності;

— систему відносин власності на засоби виробництва;

— організаційну структуру економіки;

— систему суспільних інститутів;

— економічні інструменти.

Згідно із Законом України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" передбачається [6]:

— використання методів, які дають можливість оптимізувати біологічну активність грунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин рослинам, зберігаючи земельні та інші природні ресурси, необхідні для виробництва органічної продукції;

— впровадження грунтоохоронних технологій вирощування сільськогосподарських культур, які запобігають виникненню у

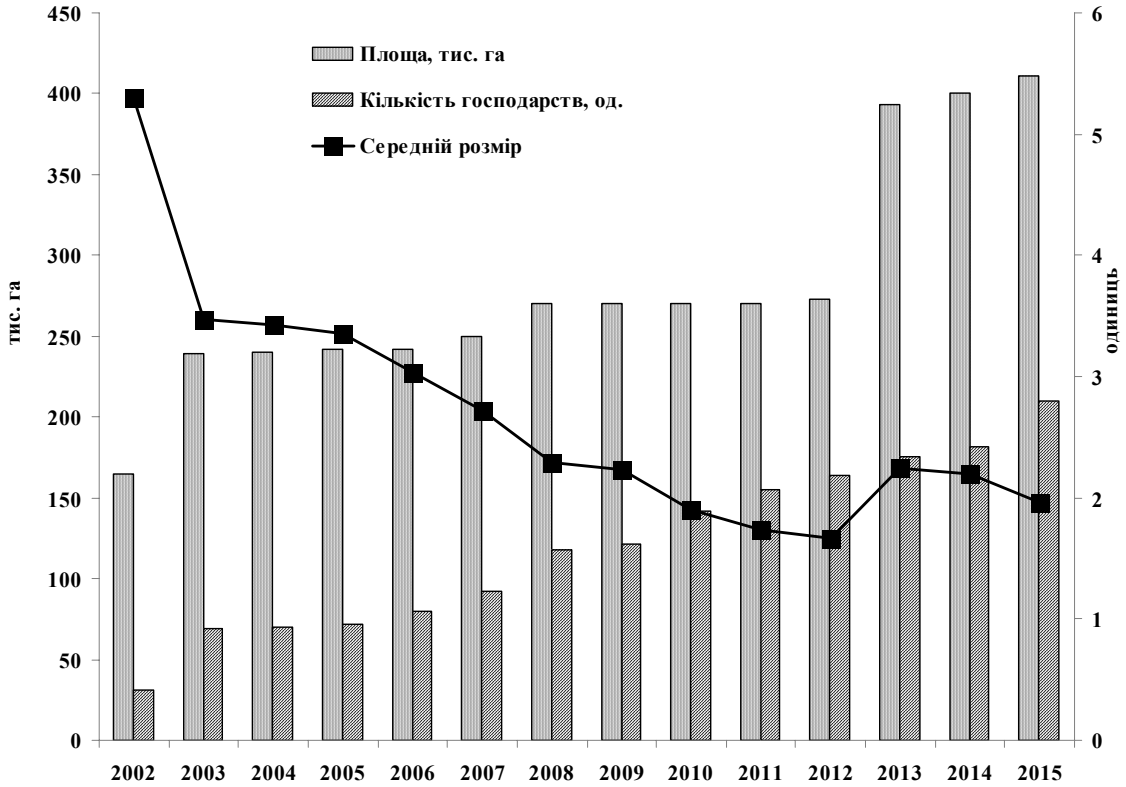

Рис. 1. Динаміка показників розвитку органічного виробництва в Україні

Джерело: [8].

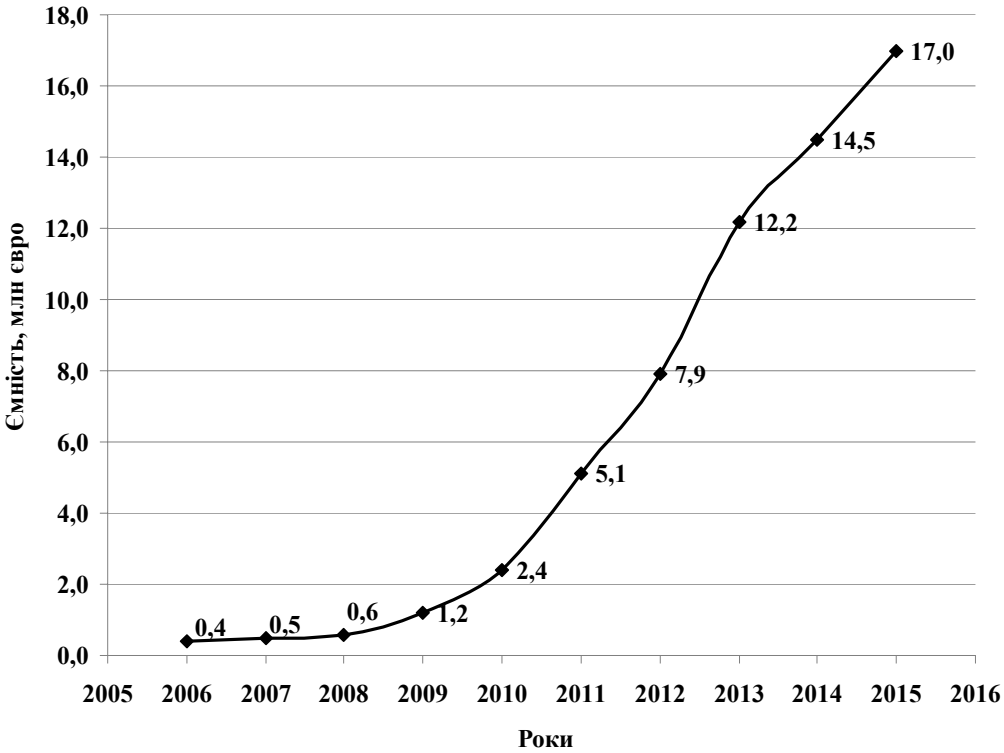

Рис. 2. Ємність українського споживчого ринку органічної продукції

Джерело: [8].

грунті ерозійних чи інших деградаційних процесів;

— використання добрив мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження, які розщеплюються біологічно;

— використання лише сертифікованого насіння та посадкового матеріалу.

Формування економічного механізму в органічному виробництві здійснюється на двох рівнях:

— на першому рівні (державному) — Міністерством аграрної політики та продовольства України;

— на другому (виконавчому) — виробниками продукції, переробними підприємствами, компаніями трейдерами та самими споживачами.

Україна за своїми природно-кліматичним та грунтовим потенціалом має унікальну можливість зайняти одне з провідних місць серед виробників органічної продукції.

Слід зауважити, що у останні півтора десятиліття органічне виробництво в нашій державі активно розвивається.

За інформацією профільного міністерства [9], в Україні станом на 01.01.2016 працює 16 сертифікаційних компаній-нерезидентів, які здійснюють сертифікацію сільськогосподарського виробництва за правилами органічного виробництва.

За даними Федерації органічного руху України, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, становила у 2015 році 410,6 тис. га, що становить близько 1% від загальних площ сільгоспугідь [8]. Україна займає двадцяте місце серед світових країн-лідерів органічного руху та перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. У 2015 році в Україні нараховувалося 210 сертифікованих органічних господарства, середній розмір яких становив близько 2 тис. га (табл. 1; рис. 1). Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях.

Протягом останніх років спостерігається стійка тенденція до зростання кількості господарств, які займаються виробництвом органічної продукції та збільшення площ сільськогосподарських угідь, які в цьому задіяні. Разом з тим, середній розмір подібного господарства поступово стає все меншим, наближуючись до європейських показників.

Під час переходу господарств від традиційного виробництва продукції до органічного на економічному рівні господарювання до основних

завдань підприємницької діяльності належить створення умов господарювання для відтворення природної родючості земель та запобігання екологічній небезпеці шляхом обмеження техногенного навантаження на агроекосистему.

Підтримка господарств з органічним напрямом виробництва формує механізм використання економічних методів та важелів з одночасним нормативно-правовим та інформаційним забезпеченням, що сприятиме підвищенню ефективності процесу виробництва органічної сільськогосподарської продукції в галузях національної економіки.

За оцінками Федерації органічного руху України [8], внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні за останнє десятиліття зріс більше, ніж у 40 разів і становив у 2015 році 17 млн євро, що становить приблизно 0,4 євро на одного жителя України (рис. 2).

Українська органічна продукція експортується, переважно, у країни ЄС. За даними Мінагрополітики [9], експортними позиціями є зернові та олійні культури, ягоди, чорниця, березовий сік, гарбузове насіння, гірчиця, яблучний концентрат. Разом з тим, спостерігається певна активність щодо виходу на нові ринки збуту: у 2016 році вже зроблено поставки яблук та деяких інших фруктів на ринки Лівії, Індонезії, Саудівської Аравії, ОАЕ, Іраку. Ведуться перемовини щодо відправки українських органічних фруктів у Малазію, В'єтнам, Китай, Індію, Мексику. Велику перспективу має співпраця з Республікою Сінгапур: українська продукція може безперешкодно поставлятися в цю країну, оскільки там визнають наші карантинні сертифікати та у них немає високих імпортних мит.

Незважаючи на існуючий прогрес у розвитку органічного виробництва в Україні, експерти відмічають низку факторів, які гальмують реалізацію масштабного потенціалу України у цьому сегменті аграрного сектору [1; 5]. Це, передусім, недосконалість діючого нормативного — правового регулювання для органічного виробництва; відсутність ефективної системи державного нагляду (контролю) з боку держави за виробництвом та якістю продукції, що спричиняє недобросовісну конкуренцію серед виробників, роздрібних продавців та призводить до шахрайства (псевдоорганічні продукти) на внутрішньому та міжнародних ринках; відсутність системи ефективного захисту прав споживачів та дієвої системи санкцій щодо фальсифікатів продукції тощо.

Отже, за належного законодавчого регулювання та реалізації виваженої політики у напрямку органічного виробництва, а саме: єдиних вимог та правил виробництва органічної продукції, єдиної системи атестації, сертифікації та маркування органічної продукції, підвищаться темпи росту ринку органічної продукції та він займе важливе місце у забезпеченні продовольчої безпеки України, а з урахуванням сільськогосподарського потенціалу країни, дозволить вийти на лідируючі позиції на світовому ринку органічної продукції. Однією із нагальних задач є гармонізація законодавства України з виробництва органічної продукції зі світовими системами сертифікації. Сумісність таких систем дозволить розширити зовнішній ринок органічних продуктів.

ВИСНОВКИ

Україна має значний потенціал для виробництва органічної продукції, реалізації її на експорт та внутрішнього споживання. Тільки агроекологічний потенціал урожайності, за даними фахівців становить 6,2 т/га, а фактичний середній збір урожаю — 2,5 т/га [13]. Це найбільший у світі потенціал, який може бути використаний максимально ефективно із застосуванням органічних технологій землеробства.

Україна має значний потенціал розвитку ринку органічної продукції як результат близькості до ринку Європи, місткість якого складає по оцінках експертів 26 млрд дол. Виробництво органічних харчових продуктів експортоорієнтоване. Головною проблемою органічного виробництва України є те, що експортуються продукти вітчизняного органічного виробництва у вигляді сільськогосподарської сировини.

Перешкодами на шляху ефективного формування попиту та пропозиції на ринку органічної продукції є: відсутність державної підтримки та сприяння органічним виробникам; високі ціни на сертифіковану органічну продукцію; неналагодженість постійних каналів збуту; обмеженість асортименту продукції; відсутність належного маркетингового досвіду щодо реалізації органічної продукції; недостатня обізнаність споживачів відносно особливостей органічної продукції; недостатність інформації. Та перспективи для розвитку ринку органічної продукції є позитивними, особливо в умовах розгортання євроінтеграційних процесів та зростання попиту на органічну продукцію як в країнах ЄС, так і в багатьох інших країнах світу.

Література:

1. Аграрне виробництво і аграрний бізнес в Україні: Матеріали розроблені фахівцями Проекту розвитку агробізнесу в Україні Міжнародної Фінансової Корпорації. — К.: — 2005. — 45 с.

2. Бородіна О.М. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / За ред. О.М. Бородіної. — Ужгород: ІВА, 2006. — 496 с.

3. Бородачева Н.В. Органическое производство в Украине / Н.В. Бородачева // Агроперспектива. — 2004. — № 12. — С. 54—56.

4. Бородачева Н.В. Органічний продукт вирощують без хімії та сертифікату / Н.В. Бородачева, А.Н. Китраль // Дзеркало тижня. — 2004. — № 31.

5. Дудар Т.Г. Аналіз стану маркетингу органічної продукції та шляхи розвитку каналів її збуту на агропродовольчому ринку / Т.Г. Дудар, О.Т. Дудар // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. — 2010. — № 17 (2). — С. 160—166.

6. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03 вересня 2013 року № 425-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18

7. Кузьменко О. Б. Органічне землеробство як фактор євроінтеграції України / О.Б. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії, 2013. — № 3. — С. 151—155.

8. Органік в Україні / Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: //organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-39-01

9. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://minagro.gov.ua/

10. Сіренко Н.М. Органічні продукти харчування у забезпеченні продовольчої безпеки України / Н.М. Сіренко // Економіка АПК. — 2012. — № 1. — С. 43—49.

11. Томашевська О.А. Органічне виробництво в світі: реалії та перспективи/ О.А. Томашевська // Всеукраїнський науково-виробничий журнал "Інноваційна економіка". — 2013. — № 6. — С. 161—164.

12. Тютюнник Г. Основи розвитку національного ринку органічного землеробства в Україні / Г. Тютюнник // Галицький економічний вісник. — Тернопіль: ТНТУ, 2014. — Том 46. — № 3. — С. 46—52.

13. IFOAM International Federation of Organic Agriculture Movements General assembly. "Principles of Organic Agriculture". — 2013. — С. 1—4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ifoam.bio/

References:

1. International Finance Corporation (2005), Ahrarne vyrobnytstvo i ahrarnyj biznes v Ukraini: Materialy rozrobleni fakhivtsiamy Proektu rozvytku ahrobiznesu v Ukraini Mizhnarodnoi Finansovoi Korporatsii [Agricultural production and agricultural business in Ukraine: Materials developed by experts Agribusiness Development Project in Ukraine International Finance Corporation], International Finance Corporation, Kyiv, Ukraine.

2. Borodina, O.M. (2006), Ahrarnyj sektor Ukrainy na shliakhu do ievrointehratsii [The agricultural sector of Ukraine on a way to European integration], IVA, Uzhhorod, Ukraine.

3. Borodacheva, N.V. (2004), "Organic production in Ukraine", Agroperspektiva, vol. 12, pp. 54—56.

4. Borodacheva, N.V. (2004), "Organic products are grown without chemicals and certificate", Dzerkalo tyzhnia, vol. 31.

5. Dudar, T.H. (2010), "Analysis of the state marketing of organic products and ways of development of its sales channels in the agro-food market", Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu: ekonomika APK, vol. 17 (2), pp. 160—166.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On the production and turnover of organic agricultural products and raw materials", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18 (Accessed 20 Oct 2016).

7. Kuz'menko, O.B. (2013), "Organic farming as a factor of Ukraine's European integration", Visnyk Poltavs'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii, vol. 3, pp. 151—155.

8. Organic Federation of Ukraine (2016), "What is organic agriculture", available at: http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-39-01 (Accessed 20 Oct 2016).

9. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2016), available at: http://minagro.gov.ua/ (Accessed 10 Oct 2016).

10. Sirenko, N.M. (2012), "Organic foods in the food security of Ukraine", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 43—49.

11. Tomashevs'ka, O.A. (2013), "Organic production in the world: realities and prospects", Vseukrains'kyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal "Innovatsijna ekonomika", vol. 6, pp. 161—164.

12. Tiutiunnyk, H. (2014), "Basics development of national market of organic farming in Ukraine", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 3, pp. 46—52.

13. IFOAM International Federation of Organic Agriculture Movements (2013), "General assembly. "Principles of Organic Agriculture", available at: http://www.ifoam.bio/ (Accessed 20 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2016 р.

УДК 631.173: 339.13

М. Г. Михайлов,
к. т. н., ТОВ "Хопштайнер Україна"

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

M. Myhaulov,
candidate of engineering sciences, LTD. "Хопштайнер Ukraine"

THE CONCEPTUAL GOING IS NEAR DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE AGRARIAN ENTERPRISES

Розкрито та обгрунтовано важливість формування матеріально-технічної бази аграрного підприємства у теоретичному та методичному значенні. Досліджено виокремлення певної економічної категорії, що базується на наявності характерних особливостей груп об'єктів чи явищ. Зокрема матеріальні засоби мають ряд сутнісних ознак як складової майна та засобів виробництва. Саме в контексті регулювання майнових і виробничих відносин, ефективного використання засобів виробництва для їх власників, користувачів і суспільства виникає необхідність понятійного визначення основних засобів в юридичному, економічному, менеджерському та соціальному аспектах. Негаразди у матеріально-технічному забезпеченні призводять до порушення технологій виробництва аграрної продукції, збільшують її втрати, зумовлюють технологічну відсталість.

Importance of forming of material and technical base of agrarian enterprise is exposed and reasonable in a theoretical and methodical value. The selection of certain economic category that is based on the presence of characteristic features of groups of objects or phenomena is investigational. In particular, material facilities have a row of сутнісних signs as a constituent of property and capital goods. Exactly in the context of adjusting of property and productive relations, effective use of capital goods for their proprietors, users and society there is a necessity of concept determination of the fixed assets for legal, economic, manager's and social aspects. Confusions in logistical support result in violation of technologies of production of agrarian goods, increase her losses, predetermine technological backwardness.

Ключові слова: матеріально-технічна база, основні засоби, майно, технологічна відсталість, модернізація.
Key words: material and technical base, fixed assets, property, technological backwardness, modernisation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Матеріально-технічна база підприємства — залучені у процес виробництва, реалізації та організації споживання засоби і знаряддя праці — будівлі, споруди, обладнання, транспорт і т. д. Матеріально-технічна база аграрного підприємства — це сукупність засобів і предметів праці, які використовуються в сільськогосподарському виробництві. Вона включає речові елементи продуктивних сил галузі та створює відповідні матеріальні умови виробництва сільськогосподарської продукції. На сучасному етапі матеріально-технічна база сільського господарства представлена великим машинним виробництвом, яке базується на широкому використанні досягнень науково-технічного прогресу. Важливе значення має ефективне використання виробничого потенціалу, створеного за багато років у сільськогосподарських підприємствах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною та методологічною основою дослідження матеріально-технічної бази аграрних підприємств є основні положення, викладені у роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, зокрема: В.Г. Андрійчук [2], І.А. Бланк [3], Я.К. Білоусько [18], М. Блауг [4], М.І. Герун [11; 12; 14; 15], О.В. Захарчук [9; 10; 12], Г.М. Поливанов [5], П.А. Лайко [16], І.І. Лукінов [2], М.М. Могилова [8; 9; 11; 12; 14; 15], Г.М. Підлісецький [11; 13; 14; 15; 16], А.П. Покиньчереда [6], П.Т. Саблук [7], С.С. Сергєєв [17] та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз існуючих поглядів щодо визначення концептуального підходу до розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

В економічній енциклопедії за ред. Мочерного С.В. "матеріально-технічна база виробництва — сукупність матеріально-речових елементів продуктивних сил, виробничий апарат, який використовується для створення матеріальних благ і надання послуг колективу, суспільству". Автор також зазначає "що на початку XXI століття важливим для України є технічне переоснащення всього народного господарства, оновлення матеріально-технічної бази виробництва на основі національної програми науково-технічного переозброєння народного господарства, інвестиційної політики держави" [1, с. 276].

При будь-якій суспільно-економічній формації вирішальну роль у виробничому процесі та функціонуванні підприємства відіграють наявність і органічна єдність таких чинників, як засоби і предмети праці, робоча сила, земля та підприємництво. На різних історичних етапах значимість цих факторів різнилась. Незалежно від виробничих відносин обов'язковим натурально-речовим елементом матеріального виробництва, до якого відноситься сільськогосподарське, є виробничі засоби. Від рівня забезпеченості галузевими основними засобами, їх якісного стану та структурного складу залежить результативність сільськогосподарського виробництва, розвиток підприємства і галузі в цілому. Тому якісне та кількісне розширене відтворення основних засобів є необхідною умовою економічного зростання на мікро- та макрорівнях.

Як зазначає В.Г. Андрійчук, накопичення основного капіталу має забезпечувати приріст валового внутрішнього продукту (ВВП). У світовій економіці класичним вважається співвідношення, за якого кожен відсоток накопичення основного капіталу забезпечує 0,5% приросту ВВП [2, с. 286]. Такі тенденції рельєфно вражені загальними тенденціями приросту валового внутрішнього продукту при прирості валових інвестицій в розвинутих країнах світу. Аналогічні залежності зростання економіки на основі активізації інвестиційних процесів спостерігаються в усіх розвинутих країнах світу.

У свою чергу, відтворення основних засобів забезпечується прибутковістю суб'єктів економічної діяльності. На економічній природі відтворення основних засобів сільського господарства позначаються ряд факторів, зокрема зовнішнє середовище функціонування галузевих суб'єктів господарювання, результативність їх виробничої діяльності, характер функціонування та особливості основних засобів. Наукове обгрунтування пропозицій по забезпеченню відтворювальних процесів з необхідними темпами і пропорціями неможливе без розуміння сутності матеріально-технічної бази виробництва.

Виокремлення певної економічної категорії базується на наявності характерних особливостей у групи об'єктів чи явищ. Зокрема матеріальні засоби мають ряд сутнісних ознак як складової майна та засобів виробництва. Саме в контексті регулювання майнових і виробничих відносин, ефективного використання засобів виробництва для їх власників, користувачів і суспільства виникає необхідність понятійного визначення основних засобів в юридичному, економічному, менеджерському та соціальному аспектах.

Економічну природу основних засобів за характером їх участі у виробничому процесі досить грунтовно розкрили представники класичної школи та марксистської політекономії. Підсумовуючи позиції класиків економічної думки, основні засоби, як фактори виробництва, мають наступні ознаки:

— це речі або комплекс речей, які людина розміщує між собою і предметом праці, з використанням яких вона впливає на предмет (тобто є засобами праці);

— основні засоби в сукупності з предметами праці становлять засоби виробництва;

— у процесі праці в уречевленій формі беруть участь повністю;

— у процесі створення вартості беруть участь частинами;

— у матеріальній формі не переносяться на створюваний продукт, тобто не входять до його споживчої вартості, сприяючи при цьому її створенню;

— зберігають по відношенню до споживчої вартості самостійну форму до повного зносу;

— вартість основних засобів переноситься на створювану продукцію при їх амортизації;

— у процесі використання підлягають поступовому зносу;

— є уречевленими носіями основного капіталу за умови створення ними доданої вартості.

У розвиток цих положень соціально-економічну сутність основних засобів розкривали шляхом їх порівняння з оборотними за рядом характеристик, які відображають взаємозв'язок і відмінності цих засобів виробництва: за характером виробничого використання, споживання, участі в обігу, особливостей відшкодування [5, с. 7; 16, с. 5—6].

З розвитком економічних систем від аграрної до постіндустріальної моделі розширюва-

лась видова сукупність факторів виробництва від визнання лише земельного капіталу до тріади "земля — праця — капітал" з поступовою трансформацією і диференціацією в "земля — праця — основні засоби — оборотні засоби — фінансові ресурси — підприємництво — нематеріальні активи".

Будучи складовою факторів виробництва, основні засоби мають специфічні ознаки, що розкривають природу цієї категорії і дають можливість їх ідентифікувати.

Економічна функція основних засобів у виробничому процесі найбільш повно проявляється у синергійному ефекті генерування грошових потоків і доходів, який забезпечується у комплексі з іншими факторами виробництва при раціональному співвідношенні таких. Цей тезис обумовлений сучасною науковою парадигмою значимості і дохідності всіх факторів виробництва. Доведення наукою можливості статусності капіталу для всіх факторів виробництва обумовило необхідність розробки методологічних положень по визначенню доходів від різних видів ресурсів з відповідним формуванням цін на них.

Правомірність дохідності всіх факторів виробництва, в тому числі основних засобів, обгрунтовано неокласичною теорією розподілу в розвиток ідей класика економічної думки Ж.Б. Сейя. Саме класичною школою економічної науки започатковано теорію формування і розподілу доходів між різними факторами виробництва, бо меркантелісти і фізіократи в якості джерел збагачення розглядали відповідно лише торгівельний капітал і землю. Представники класичного напрямку виокремлюють три фактори виробництва: праця (доходом від якої є заробітна плата), земля (дохід — рента) і капітал (власники якого отримують дохід у формі прибутку), кожен з яких розглядається як джерело отримання доходу певного класу населення. В цій тріаді згідно з теорією трудової вартості лише праця є продуктивним фактором виробництва, відповідно лише заробітна плата — справедливим доходом, тоді як прибуток від основного капіталу вважається незаробленим доходом. Ця ідея спростована науковими концепціями інших шкіл економістів пізнішого періоду. За неокласичною теорією розподілу доходів не підлягає сумніву обгрунтованість дохідності всіх трьох факторів виробництва, які в однаковій мірі беруть участь у створенні нової вартості.

Досвід економічно розвинутих країн світу свідчить, що пошук шляху становлення та розбудови держави необхідно починати з обгрунтування схеми економічного розвитку країни, всіх її регіонів, територій та галузей. Більшість громадян України позитивно сприймають ідею побудови соціально-орієнтованої економіки. Навіть поверхова оцінка стану економіки суспільно-економічних формацій країн підтверджує, що там, де ідеологія найбільш повного задоволення потреб людини є визначальною, рівень їх розвитку високий [7].

Використання основних засобів у процесі виробництва економічних благ впродовж терміну їх корисної експлуатації супроводжується процесом втрати ними споживчих властивостей (зменшення корисності), що обумовлює знецінення об'єкту в зв'язку зі зносом. Економічне знецінення є наслідком різних видів зносу в залежності від факторів, що його спричинили. В тріаді Людина — Природа — Суспільство має місце екологічний знос основних засобів, результат якого, на відміну від інших видів зносу, може бути не лише локальним, а мати більш масштабний характер.

Враховуючи всі можливі фактори зменшення споживчої вартості основних засобів, логічною є класифікація видів зносу в методології оціночної діяльності, який розглядається в контексті знецінення об'єкту, як економічного явища. Економічне знецінення об'єктів основних засобів спричинене їх фізичним зносом, функціональним (моральним) старінням та впливом зовнішнього середовища. Фізичний знос полягає у погіршенні техніко-експлуатаційних характеристик основних засобів внаслідок тривалої експлуатації об'єктів та плину часу. Для об'єктів аграрної сфери різновидом фізичного є фізіологічне знецінення, зумовлене частковою або повною втратою первісних фізіологічних продуктивних властивостей сільськогосподарських тварин та багаторічних насаджень. Фізичне (в тому числі фізіологічне) знецінення тісно пов'язане із строком економічного використання об'єкту. Функціональне (моральне) старіння є проявом втрати корисності об'єкта через зниження рівня його функціональних та споживчих характеристик порівняно із сучасними аналогами. Індикатором функціонального (морального) старіння об'єкта є зменшення його ефективності порівняно з сучасними зразками. Знецінення під впливом зовнішнього середовища є наслідком змін в умовах функціонування бізнесу чи ринку. До зовнішніх умов, що обумовлюють знецінення основних засобів, відносяться соціально-економічні, екологічні фактори, чинники інституціонального характеру (зміна нормативно-правових вимог до техніко-технологічних, екологічних характерис-

тик основних засобів, посилення екологічних вимог до технології будівництва, норм і правил щодо протекціонізму в сфері ринку вітчизняних матеріально-технічних ресурсів, тощо) [15, с. 121—123]. По суті, методологічні положення експертної оцінки щодо економічного знецінення основних засобів враховують прояви всіх видів зносу.

Оскільки вартість основних засобів є грошовим еквівалентом їх цінності, то вона грунтується на потенційній корисності об'єктів, під якою розуміють здатність майна задовольняти потреби власника або користувача впродовж певного часу. Технічне і комерційне застарілня основних засобів, їх зношення та руйнація призводять до зменшення економічних вигод від їх використання. Перш за все, втрата основними засобами своєї потенційної корисності набуває форми фізичного зносу, якому мають відповідати суми накопиченої нарахованої амортизації. По-друге, суттєве зменшення економічних вигод від використання основних засобів, що значно перевищує первісно очікуване і економічно обгрунтоване, є свідченням зменшення корисності активів, порядок визнання, оцінки та обліку якого регламентовані міжнародними та вітчизняними стандартами бухгалтерського обліку [8].

При визнанні зменшення корисності основних засобів орієнтиром є наявність таких ознак: суттєві негативні зміни в технологічному, ринковому, економічному та правовому середовищі функціонування підприємства, суттєві зміни в способі використання об'єкту, за старіння або фізичне пошкодження активу. Внаслідок вище переліченого, за виключенням фізичного пошкодження основного засобу, проявляються моральний, соціальний та екологічний види зносу. Сумарно нараховані амортизаційні відрахування та сума зменшення корисності становлять загальне зменшення вартості основних засобів під впливом всіх видів зносу.

За юридичним змістом основні засоби є носієм майна, сукупністю речі та майнових прав і обов'язків щодо неї. В сільськогосподарській діяльності вони разом з іншими видами майна функціонують у складі підприємства як єдиного цілісного майнового комплексу з виробництва та реалізації продукції. Принциповим для ефективного використання основних засобів у правовому аспекті є чіткість і стабільність правил щодо власності на основні засоби, за якими має бути досягнутий максимальний компроміс щодо корисності основних засобів між його власником і суспільством.

За твердженням П.Т. Саблука, власність відіграє домінуючу роль серед усіх інших базових основ суспільних та виробничих відносин, забезпечуючи реалізацію економічних інтересів селянства [7, с. 89]. На значимості права власності як інституціональної передумови ефективного використання основних засобів наголошують багато вчених.

Соціально-орієнтована економіка, курс на яку проголошено в Україні, передбачає розумний тандем державної та приватної форм власності, остання з яких стимулює ефективне використання основних засобів та всіх інших факторів виробництва.

З розвитком наукової думки від класичної до інституціональної теорії поглиблювались сутнісні характеристики, притаманні основним засобам та їх участі в соціально-економічних процесах, обумовлені трансформацією економічних систем від аграрної до постіндустріальної.

У методологічному плані базовими властивостями основних засобів визначається процес їх відтворення. Довгостроковість функціонування і двоєдина природа основного капіталу (наявність матеріальної та вартісної форм) обумовлюють суть його кругообігу.

Відтворення основних засобів в сільському господарстві на сьогодні є однією із ключових проблем розвитку галузі з позицій нарощування обсягів виробництва та структурної збалансованості його спеціалізації. Використання засобів праці понад економічно виправданий термін в умовах швидких темпів науково-технічного прогресу, зменшення обсягів капітальних вкладень в сільськогосподарських підприємствах при нецільовому використанні амортизаційних відрахувань негативно позначились на пропорціях відтворення основних засобів аграрного сектору економіки.

Вирішення цієї проблеми потребує комплексного дослідження закономірностей відтворення основних засобів шляхом вивчення взаємозв'язків між споживанням і накопиченням капіталу, амортизацією, ліквідацією і придбанням основних засобів, фінансовими результатами і інвестиціями сільськогосподарських підприємств.

Тенденції і характер відтворення основних засобів залежить від ряду факторів. Тема відтворення ресурсного потенціалу, в тому числі основних засобів, була і є ключовою при дослідженні економічного розвитку та обгрунтування ефективних організаційних і фінансових механізмів його забезпечення. З розвитком економічної думки, ключові положення якої певною мірою визначались станом соціально-виробничих відносин, методологія відтворення

основного капіталу різних наукових шкіл трансформується шляхом обгрунтування основних факторів, що обумовлюють тенденції відтворювальних процесів. Виявлення цих факторів дозволяє визначити механізми забезпечення необхідних пропорцій відтворення з позицій різних груп економічних інтересів: власників засобів виробництва, суспільства, держави. З розвитком наукової думки досліджувалась залежність пропорцій відтворення основних засобів від суто економічних факторів мікро-, макро- та мезорівнів до інституціональних. Чинники відтворення основних засобів пов'язані з участю останніх у виробничих, майнових та інших суспільних відносинах. Оскільки власник основних засобів вступає у суспільні відносини з іншими фізичними та юридичними особами, суб'єктами господарської діяльності, державою та суспільством, то на їх відтворення впливають чинники мікро-, мезо- та макрорівня. В умовах глобалізації проявляється залежність відтворення засобів виробництва підприємств від світових економічних процесів. Класичний підхід до суті відтворення основних засобів полягав у наступному: розвиток економіки залежить від нарощування основного капіталу, що обумовлює необхідність його розширеного відтворення; відтворення як процес полягає у постійному безперервному кругообізі основного капіталу шляхом перенесення його вартості на товар з його подальшим відновленням у натуральних обсягах; відтворення основних засобів передбачає постійне накопичення вартості виробництва, достатньої для їх відтворення в натуральному вигляді; процес відтворення не повинен підлягати державному регулюванню; відтворення основних засобів відноситься до сфери економічних інтересів власників основних засобів; існує тісний зв'язок між відтворенням і соціально-економічним розвитком.

Класиками закладена базисна основа поетапної схеми кругообігу основного капіталу, що характеризує процес відтворення основних засобів. Згідно теорії класиків необхідно процес відтворення аналізувати поетапно кругообігу основного капіталу: формування — використання — амортизація — відшкодування при реалізації продукції — інвестиції.

Поза увагою економістів-класиків залишились такі чинники впливу на пропорції відтворення, як інвестиції, зміни вимог ринку до товарів і засобів їх виробництва, науково-технічний прогрес, зростання конкуренції, інші макроекономічні фактори. Неокласики в розвиток політекономії всі економічні явища розглядали крізь призму ринку.

В умовах ринку, на думку А. Маршалла, зростання основного капіталу як фактору виробництва має забезпечувати максимальну граничну продуктивність його використання [19, с. 247]. В ринкових умовах взаємозв'язок зростаючої конкуренції, науково-технічного прогресу і необхідності підвищення граничної продуктивності основних засобів обумовлює потребу у розширеному відтворенні останніх на якісно досконаліші, джерелом якого є інвестиції.

Принциповим для кейнсіанської методології є макроекономічний підхід в регулюванні економічних процесів. Виявлений ними вплив макроекономічних індикаторів на тенденції і темпи нарощування та оновлення основного капіталу обумовлює необхідність державного регулювання інвестиційних процесів. Кейнсом обгрунтовано принципові положення макроекономічної інвестиційної політики, в основі якої доцільність зростання бюджетних інвестицій в перспективні галузі економіки, в тому числі з метою стимулювання активізації інвестиційних ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності та зовнішніх інвесторів [20]. На нашу думку, кейнсіанські ідеї доцільно закласти в основу концепції інвестиційної та амортизаційної політики в Україні, метою якої має бути не лише нарощування фізичних об'ємів основного аграрного капіталу, а і переоснащення сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі.

За часів планової економіки в Україні в основі управління відтворенням основних засобів були їх показники оновлення та вибуття загальнореспубліканського рівня. Особливість цієї системи пов'язана із формуванням і використанням централізованого амортизаційного фонду. В такий спосіб відбувалося ігнорування базисного інституту економічного розвитку — власності, внаслідок чого суб'єкти економічної діяльності не могли в повній мірі управляти пропорціями відтворювальних процесів для забезпечення оптимального рівня фондооснащеності аграрного виробництва. Накопичувальний підхід до відтворення основних фондів (навіть у контексті їх економічної суті) призвів до негативних явищ пріоритетного кількісного фондового накопичення, а не якісного технологічного оновлення матеріально-технічної бази. Вже 1980-ті роки гостро постала необхідність дієвого переходу до інтенсивних методів та структурної оптимізації відтворення основних засобів, які б забезпечили кількісне стримування масштабів фондових накопичень при одночасному зростанні їх якісних параметрів (технічному удосконаленні,

оновленні, прогресивних структурних зрушеннях). Наслідки невирішеності цих проблем активно проявилися в 1990-ті роки, загострившись в силу перехідного реформаційного періоду. Відхід від старої системи управління процесами відтворення при відсутності нової позначились на розбалансованості пропорцій відтворення.

У ринковій економіці, для якої не властиве автоматичне реінвестування прибутку в суспільно необхідних обсягах капіталу для забезпечення зайнятості, процес відтворення основних засобів необхідно регулювати відповідно до потреб національної економіки, суб'єктів економічної діяльності і суспільства, застосовуючи відповідні механізми, визначені державною податковою, інвестиційною та амортизаційною політикою.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Негаразди технічного забезпечення призводять до порушення технологій виробництва аграрної продукції, збільшують її втрати, зумовлюють технологічну відсталість. Низька якість вітчизняної матеріально-технічної бази не дає можливості впроваджувати інноваційні технології і перейти до вищого рівня розвитку вітчизняного агропромислового комплексу. Це вимагає проведення модернізації матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва. Основною метою стратегічних напрямів розвитку сільського господарства в частині зростання фондозабезпечення аграрного виробництва є відтворення та оновлення основних засобів сільського господарства відповідно до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку галузі. Для досягнення мети необхідно створити відповідні інституціональні та економічні умови для зростання інвестування в основний капітал аграрного виробництва шляхом: реформування амортизаційної системи; удосконалення форм, напрямів і розмірів державної підтримки оновлення основних засобів; сприяння розвитку агролізингу і кредитування за прийнятними відсотками; стимулювання інвестування оновлення основних засобів на високотехнологічні, менш енергоємні, екологічно безпечні види.

Література:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001 — 848 с.

2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2013. — 779 с.

3. Бланк И.А. Управление формированием капитала / И.А. Бланк. — К.: "Ника-Центр", 2000. — 512 с.

4. Блауг М. 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one handred great economists of the past (Библиотека "Экономической школы", вып. 42) / М. Блауг. — СПб.: Экономикус, 2008. — 352 с.

5. Эффективность использования производственных фондов в сельском хозяйстве / Г.Н. Колыванов. — М.: Колос, 1980. — 144 с.

6. Экономико-статистическое изучение производственных фондов колхозов и совхозов / А.П. Покиньчереда. — М.: Статистика, 1972.

7. Саблук П.Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва: монографія / П.Т. Саблук. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. — 356 с.

8. Могилова М.М. Оптимізація методів та норм амортизації основних засобів сільського господарства / М.М. Могилова // Економічний аналіз. — 2015. — Вип. 19, т. 3.

9. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України: Посібник / [Лупенко Ю.О., Захарчук О.В., Вишневецька О.В. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка та О.В. Захарчука. — К.: ННЦ ІАЕ, 2015. — 144 с.

10. Захарчук О.В. Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України // Економіка АПК. — 2014. — № 7. — С. 92—99.

11. Методичні рекомендації з експертної оцінки майна в підприємствах АПК / [Підлісецький Г.М. Герун М.І., Могилова М.М. та ін.]. — К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2005. — 220 с.

12. Методичні рекомендації з обгрунтування нормативної потреби основних засобів на виробництво сільськогосподарської продукції / [Захарчук О.В., Герун М.І., Могилова М.М. та ін.] — К.: ННЦ ІАЕ, 2014. — 60 с.

13. Підлісецький Г.М. Економічні проблеми відтворення основних засобів у сільському господарстві / Г.М. Підлісецький // Економіка АПК. — 2012. — № 1. — С. 184—185.

14. Підлісецький Г.М. Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка / [Г.М. Підлісецький, П.М. Гарасим, М.І. Герун та ін.]; За ред. Г.М. Підлісецького. — К.: Урожай, 1995. — 192 с.

15. Підлісецький Г.М. Оцінка сільськогосподарського майна: інституціональні та організаційно-методологічні аспекти / Підлісецький Г.М., Могилова М.М., Герун М.І.; за ред. Г.М. Підлісецького. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2013. — 256 с.

16. Підлісецький Г.М. Підвищення віддачі основних фондів у сільському господарстві/ Г.М. Підлісецький / Редкол.: В.Д. Гревцов та ін. — К.: Урожай, 1986. — 136 с.

17. Сергеев С.С. Воспроизводство и эффективность основных фондов в сельском хозяйстве / С.С. Сергеев. — М.: Колос, 1982. — С. 79—84.

18. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / Білоусько Я.К., Бойко В.І., Гуков Я.С. та інші. — К.: ДОД ІАЕ, 2003. — С. 25.

19. Маршалл А. Принципы политической экономии: Пер. с англ. — Т. II. / А. Маршалл. — М.: Издательство "Прогресс", 1984. — 311 с.

20. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. — М.: Гелиос АРВ, 2002. — 352 с.

References:

1. Mocherniy, S.V. (2001), Ekonomichna entsyklopediia: U tr'okh tomakh [Economic Encyclopedia: In three volumes], Vydavnychyj tsentr Akademiia, Kyiv, Ukraine.

2. Andrijchuk, V. H. (2013), The economy of agricultural enterprises [Ekonomika pidpryiemstv ahropromyslovoho kompleksu], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Blank, Y. A. (2000), Upravlenye formyrovanyem kapytala [Management of capital formation], Nyka-Tsentr, Kyiv, Ukraine.

4. Blauh M. (2008), 100 velykykh ekonomystov do Kejnsa [Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one handred great economists of the past], Ekonomykus, St.Pitersburg, Russia.

5. Kolyvanov, H. N. (1980), Effektyvnost' yspol'zovanyia proyzvodstvennykh fondov v sel'skom khoziajstve [The effectiveness of the use of production assets in agriculture], Kolos, Moscow, Russia.

6. Pokyn'chereda, A. P. (1972), Ekonomykostatystycheskoe yzuchenye proyzvodstvennykh fondov kolkhozov y sovkhozov [Economic-statistical study of productive assets collective and state farms], Statystyka, Moscow, Russia.

7. Sabluk, P. T. (2014), Ekonomichnyj interes u rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva [Economic interest in the development of agricultural production], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

8. Mohylova, M. M. (2015), "Optimization methods and depreciation rates of fixed assets an agriculture", Ekonomichnyj analiz, vol. 19, no. 3.

9. Lupenko, Yu.O. Zakharchuk, O.V. and Vyshnevets'ka, O.V. (2015), Material'no-tekhnichne zabezpechennia sil's'koho hospodarstva Ukrainy [Material and technical support of Agriculture of Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

10. Zakharchuk, O.V. (2014), "Problems material and technical support farms Ukraine", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 92—99.

11. Herun, M.I. and Mohylova, M.M. (2005), Metodychni rekomendatsii z ekspertnoi otsinky majna v pidpryiemstvakh APK [Guidelines for expert valuation of property in agricultural enterprises], NNTs IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.

12. Zakharchuk, O.V. Herun, M.I. and Mohylova, M.M. (2014), Metodychni rekomendatsii z obgruntuvannia normatyvnoi potreby osnovnykh zasobiv na vyrobnytstvo sil's'kohospodars'koi produktsii [Guidelines for grounding the regulatory requirements of fixed assets for agricultural production], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

13. Pidlisets'kyj, H. M. (2012), "Economic problems of reproduction of fixed assets in agriculture", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 184—185.

14. Pidlisets'kyj, H. M. Harasym, P. M. and Herun, M. I. (1995), Osnovni vyrobnychi fondy sil's'koho hospodarstva: efektyvnist', onovlennia, otsinka [The main production assets an agriculture: efficiency, upgrade, evaluation], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

15. Pidlisets'kyj, H. M. (2013), Otsinka sil's'kohospodars'koho majna: instytutsional'ni ta orhanizatsijno-metodolohichni aspekty [Evaluation of agricultural property, institutional, organizational and methodological aspects], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

16. Pidlisets'kyj, H. M. (1986), Pidvyschennia viddachi osnovnykh fondiv u sil's'komu hospodarstvi [Increasing the impact of fixed assets in agriculture], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

17. Serheev, S. S. (1982), Vosproyzvodstvo y effektyvnost' osnovnykh fondov v sel'skom khoziajstve [Reproduction and efficiency of fixed assets in agriculture], Kolos, Moscow, Russia.

18. Bilous'ko, Ya.K. Bojko, V.I. and Hukov, Ya.S. (2003), Formuvannia i realizatsiia derzhavnoi polityky rozvytku material'no-tekhnichnoi bazy APK v Ukraini [The formation and implementation of state policy development of the material and technical base agribusiness in Ukraine], DOD IAE, Kyiv, Ukraine.

19. Marshall, A. (1984), Pryntsypy polytycheskoj ekonomyy [Principles of Political Economy], Yzdatel'stvo "Prohress", Moscow, Russia.

20. Kejns, Dzh. M. (2002), Obschaia teoryia zaniatosty, protsenta y deneh [The General Theory of Employment, Interest and Money], Helyos ARV, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016 р.

УДК 631.145:65.012.34

Т. Є. Проненко,
аспірант кафедри менеджменту і права,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ ЛОГІСТИКИ ПОСТАЧАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

T. Pronenko,
Postgraduate student of the management and law department,
Dnipropetrovsk state Agrarian and Economic University

THE SUPPLY LOGISTICAL PROBLEMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто можливі проблеми дослідження та розвитку логістики постачання аграрних підприємств. Попередні дослідження вказують на явний розрив між моделями, призначеними для керівництва підприємств при прийнятті рішень щодо систематичного логістичного аутсорсингу і практикою деяких аграрних підприємств насправді його використовувати. При директивній моделі припускають переважання аутсорсингових рішень, які проводяться зверху вниз, ініціативний, системний і стратегічно-компетентнісний управлінські процеси. Відзначено, що фактичні рішення приймаються часто з використанням місцевих, реактивних, спеціальних і не відповідних стратегії управлінських процесів. У статті розглядається така невідповідність шляхом представлення описової моделі стратегії логістичного аутсорсингу, базуючись на обгрунтованій теорії методів дослідження, яку підтверджує досвід фахівців з логістики. Наші результати підтримують ідею, що моделі, які забезпечують когнітивні підходи до логістики, в практиці когнітивного та емпіричного пошуку і оцінки використовуються для прийняття рішень по аутсорсингу.

The article discusses the possible problems of research and development supply logistics of agricultural enterprises. Previous studies indicate a clear gap between models designed to the companies' management in making decisions about systematic logistics outsourcing and the practice of some agricultural enterprises actually to use it. When policy model it is assumed the predominance of outsourcing solutions, which are top-down, proactive, systematic and strategic competence management processes. It is noted that actual decisions are often made using local, reactive, special, and does not correspond to the strategy management processes. This article addresses this inconsistency by presenting a descriptive model of logistics outsourcing strategy, based on grounded theory research methods, which confirms the experience of logistics professionals. Our results support the idea that models, which provide cognitive approaches to logistics, in practice the cognitive and experiential search and evaluation, are used for decision-making about logistic outsourcing.

Ключові слова: логістика, постачання, логістичний аутсорсинг, стратегія, розвиток, підприємство.
Key words: logistics, supply, logistics outsourcing, strategy, development, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Проблема оптимізації економічних взаємовідносин логістики постачання аграрних підприємств має місце як на рівні виробництва, на рівні переробки, так і на рівні трансакцій між цими секторами. Основне завдання полягає у визначенні основних шляхів удосконалення системи економічних взаємовідносин між усіма учасниками технологічного ланцюга виготовлення кінцевої продукції аграрних підприємств з метою підвищення соціально-економічної ефективності цього процесу з врахуванням особливостей цих взаємовідносин у цій сфері економіки. Актуальність дослідження обумовлена тими потенційними можливостями підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств, які несе в собі логістичний підхід до управління матеріальними ресурсами (потоками і запасами).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти класичної логістики викладені у працях Д. Бауерсокса, Д. Клоса, М. Ліндерса, М. Окландера, Д. Уотерса, К. Лайнос, М. Джиллингем, Є. Крикавського, Н. Чухрай, Н. Чорнописької та ін. На сучасному етапі розвитку аграрної науки приділяється багато уваги як теоретичним проблемам розвитку логістичної діяльності, так і практичним аспектам її функціонування. Питання розвитку логістичної діяльності агропідприємств досліджували О. Величко, Т. Косарева, В. Перебийніс, І. Смирнов, Н. Струк, В. Смиричинський, О. Сумець та інші [1—8].

ВИДІЛЕННЯ РАНІШЕ НЕ ВИРІШЕНОЇ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

У реальності конкуренція в ланцюгу глобальних поставок привела багато аграрних

Передплатний індекс 21847

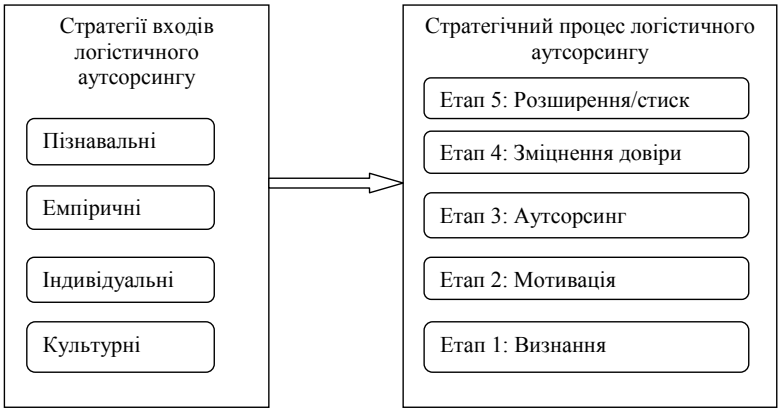

Рис. 1. Модель логістичної стратегії аутсорсингу

підприємств до рішення зосередитися на стратегічному оновленні і творчих рішеннях щодо управління і зниження ризиків, працюючи на сучасному динамічному ринку. Необхідно більш детально розглянути стратегію, яка стає все більш популярною в сфері логістики постачання аграрних підприємств, а саме використання сторонніх організацій для підтримки виконання ланцюжка поставок.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — виявлення проблем логістики постачання аграрних підприємств та пошук можливих шляхів їх вирішення, які забезпечили б належний рівень ефективності логістичної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для ефективного аналізу та прогнозу фінансово-економічної діяльності аграрних підприємств необхідно створювати й застосовувати логістичні системи, які базуються на сучасних апаратно-програмних засобах, інформаційних технологіях, розподіленій обробці даних у мережах, на використанні економіко-математичних методів і моделей, систем підтримки прийняття рішень та експертних систем, на базі яких формуються стратегії підприємства з урахуванням прогнозу їх діяльності. Економічно доцільним є впровадження в практику організації економічних взаємовідносин у аграрних підприємствах елементів логістики та створення логістичних центрів, що дозволить у значній мірі оптимізувати матеріальні, фінансові та інформаційні потоки, сировинну та збутову зони, ефективно координувати діяльність усіх учасників економічних взаємовідносин.

Це говорить про те, що більш, ніж коли-небудь, важливо розуміння процесу логістичного аутсорсингу, що поступово захоплює провідну роль у корпоративній стратегії. Існує значна кількість досліджень, які вивчають аспекти явища логістичного аутсорсингу. Більшість досліджень у цій зоні присвячена таким темам, як екологічні умови, які впливають на підприємства, підбір критеріїв постачальників, переваги та підводні камені пов'язані з аутсорсингом, і фактори, що призведуть до успіху аутсорсингу. Доцільно також приділити увагу розумінню того, як з розробки, застосування, оцінки та визначення майбутніх напрямків логістичного аутсорсингу в якості стратегії компанії. Таким чином, хоча в літературі говорять про процес логістичного аутсорсингу, він не вирішує ширше базової логістичної стратегії аутсорсингу процес розвитку аграрних підприємств.

На рисунку 1 показана модель логістичної стратегії аутсорсингу. Крім того, ми бачимо (рис. 1), що два додаткових входи в процес — це особистісні фактори такі, як досвід і користь, і культурні фактори, в якості організаційних цінностей і норм — працюють, зокрема, при розгляді аутсорсингу з точки зору корпоративної стратегії. По-друге, представляємо моделі логістичного аутсорсингу, описуючи спосіб, за допомогою якого аграрні підприємства можуть приймати рішення щодо логістичного аутсорсинг в якості бізнес-стратегії.

Рисунок 1 зображує модель процесу стратегії логістичного аутсорсингу за участю п'ять етапів і супутньою інформацією, що з'являється. Модель фокусується на тому, як аграрним підприємствам пройти через процес прийняття рішень про розробку стратегії, а не на окремих кроках програми логістичного аутсорсингу на місці. Цей підхід був прийнятий для того, щоб створити основи, які можуть бути застосовані до аграрних підприємств, які оцінюють логістичний аутсорсинг як стратегію.

На практиці необхідно визначити як певному аграрному підприємству здійснити перехід від внутрішніх показників на аутсорсинг логістичних функцій, оцінити логістичний аутсорсинг як стратегію, що може бути покроковою, безсистемною, і під впливом факторів, які знаходяться поза собівартістю або доходом.

Сьогодні ефективна логістика і транспортні системи є важливою умовою розвитку будь-якої економіки. У сучасному конкурентному середовищі — не достатньо, щоб запропонувати продукт, який відповідає вимогам клієнтів. Спосіб доставки — це теж дуже важливо. Мистецтво і наука доставки товарів з певною швидкістю і

точністю можуть допомогти аграрним підприємствам працювати більш ефективно, знизити витрати і отримати нових клієнтів. Логістика розвивалася протягом століть, щоб стати невід'ємною частиною будь-якого бізнесу, аграрного зокрема. Логістика використовується з початку цивілізації. Сировина та готова продукція завжди повинні переміщатися, навіть якщо відстань і невелика. Поступово люди почали переїжджати з сільської місцевості в міста; виникла географічна віддаленість точки виробництва від точки споживання, яка поступово зростає.

Був час, коли аграрні підприємства використовували певний діапазон послуг для розробки продукту, самі планували свої канали збуту, маркетинг підприємств, графік доставки готової продукції своїм торговцям. Однак з часом логістичні операції стали набагато складнішими. Світовий ринок логістики радикально виріс за ці роки.

Основні переваги ефективних логістичних операцій аграрних підприємств можна резюмувати наступним чином:

— економія витрат за рахунок централізації управління запасами;

— більш швидке виконання замовлення, спираючись на глобальні транспортні мережі, логістичний аутсорсинг;

— поліпшення грошового потоку;

— гнучкість зміни моделі розповсюдження нових товарів, продукції, послуг, на основі постійно змінюваних вимог замовника.

Логістика є однією зі сфер, в якій ще є потенціал підвищення продуктивності. Є великий невикористаний потенціал у галузі логістичних процесів з точки зору зниження витрат і якості обслуговування.

Вхідна логістика (логістика постачання) передбачає діяльність по прийому, зберіганню, поширенню сировини для використання у виробництві. Це невід'ємний елемент господарських операцій для виробничих аграрних підприємств. Вхідні логістичні послуги такі, як транспортування, складування і обробка матеріалів охоплюють усі необхідні заходи, щоб доставити товари від місця розташування постачальників на склад або підприємство. Прийом і зберігання сировини — велика відповідальність для виробників. Великі аграрні підприємства можуть мати окремі приміщення для зберігання сировини. Невеликі аграрні підприємства часто підтримують прийом на території в межах підприємства. Важливим є організаційний елемент процесу отримання матеріалів, тому що це істотно впливає на ефективність виробництва. Затягування цього процесу може впливати на обсяги виробництва, грошовий потік аграрних підприємств або розширення можливостей виробництва.

Вхідна логістика — це послуга аутсорсингу, який пропонує замовникам наступні переваги: виявлення і скорочення вхідних витрат; зниження рівня затрат на пакування; підвищення маневреності, так що нові продукти або можуть бути виведені на ринок швидше і т. д. Переваги ефективних логістичних послуг такі:

— консолідація вантажів перед відправкою, що допомагає уникнути частини дорогих вантажів;

— тимчасове зберігання до транспортування;

— контроль якості продукції;

— відображення ланцюга поставок і аналіз витрат на порівняльній основі;

— використання сучасних IT-систем для забезпечення повної видимості транзиту по всьому ланцюжку поставок.

Вихідна логістика (логістика постачання) — це процеси, пов'язані із зберіганням і рухом кінцевого продукту і відповідних інформаційних потоків від кінця виробничої лінії до кінцевого споживача. У вихідній логістиці основна увага приділяється розподілу, доставці вантажів та зберіганню всіх функцій, які підпадають під цю категорію. Це також включає в себе спілкування з отримувачами та перевізниками. Вхідним та вихідним системам властиві деякі загальні діяльності (наприклад, транспортування, складування, вантажопереробка). Тим не менш, деякі системи, які входять до вихідних систем логістичної діяльності, які є унікальними за своєю природою. Вантажні послуги можуть включати:

— збір вантажів і консолідація;

— експедирування вантажів;

— транзитне зберігання;

— зберігання та огляд продукту.

— відстеження вантажу тощо.

Останнім часом ці події змусили змінити у цілому надання послуг, оскільки зараз клієнти вимагають та отримують онлайн-відстеження вантажу та повну прозорість операцій завдяки інтеграції систем. Вартості вихідної логістики досягається за рахунок скорочення часу транзиту, усунення непотрібних або надмірних запасів, надання клієнтам додаткових переваг.

Додатковими перевагами для клієнтів є наступні: лінії контролю якості (моніторинг специфікація, якість і стан товару, що поставляє виробник до отримання або відвантаження). Прийом і підтвердження замовлень (робота з документацією та акредитивними вимогами, інструкції для транспортних операцій, виконання попереднього огляду тощо).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Узагальнюючи вищезазначене, цілком ймовірно визначити головні труднощі логістики постачання аграрних підприємств: якість транспортного обслуговування, зниження конкурентоспроможності українських перевізників, складності у побудові маршрутів перевезення, зношеність рухомого складу, недосконалість системи страхування вантажу та транспортних засобів, труднощі організації взаємодії декількох видів транспорту, недостатня інформаційна підтримка процесу перевезень. Слід відмітити, що при вирішенні кожної окремої проблеми в логістиці постачання аграрних підприємств необхідно враховувати інтереси і інших логістичних учасників (виробників, кінцевих споживачів, тощо). Визначення цих проблем логістики постачання аграрних підприємств вважається визначальною умовою подальшого вдалого становлення логістики та аграрних підприємств зокрема, а знаходження шляхів вирішення цих проблем вважаються пріоритетними напрямами наукових досліджень та роботи менеджменту аграрних підприємств.

Література:

1. Величко О. Логістичне управління та управління логістикою / О. Величко // Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. — Дніпропетровськ: ДДАУ, 2012. — С. 40—43.

2. Глазун В.В. Логістичний менеджмент забезпечення ефективної діяльності аграрних підприємств / В.В. Глазун, О.М. Ковбаса // Економіка і суспільство. Вип. № 3. — 2016. — С. 171—176.

3. Дадак О.О. Ефективність впровадження в економічні взаємовідносини підприємств молокопродуктового підкомплексу елементів логістики і маркетингу / О.О. Дадак, Т.С. Гачек, М.М. Дорош // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Ґжицького. — Т. 12. — № 3 (45). — Ч. 5. — 2010. — С. 90—98

4. Демчук Н.І. Економічна безпека та ризики сільськогосподарських підприємств / Н.І. Демчук, І.І. Туболець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. "Економічні науки". — Вип. 19. — 2016. — С. 79—83.

5. Кузьменко О.В. Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом підприємства / О.В. Кузьменко // Академічний огляд. — 2014. — №1 (40). — С. 110—122.

6. Сергеева Е.Р. Теоретические аспекты системы снабженческо-сбытовой деятельности предприятия // Оралдын Fылым жаршысы: науч-теор. практ. журнал — ЖШС "Уралнауч-книга" г. Уральск. — Казахстан. — №21 (152). — 2015. — С. 8—13.

7. Смирнов І. Агрологістика в Україні: суспільно-географічні проблеми і перспективи розвитку / І. Смирнов, О. Шматок // Економічна та соціальна географія. — № 2 (67). — 2013. С. 96—109.

8. Сумець О. Основні компоненти логістичного менеджменту в аспекті забезпечення безпеки й ефективної логістичної діяльності підприємств / О. Сумець // Коммунальное хозяйство городов. — 2014. — № 111. — С. 194—201.

References:

1. Velychko, O. (2012), "Logistics management and management of logistics", Ahrarna nauka XXI stolittya: realiyi ta perspektyvy: materialy II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi, Dnipropetrovs'k, DDAU, pp. 40—43.

2. Hlazun, V.V. and Kovbasa, O.M. (2016), "Logistics management of effective activity ensuring of agricultural enterprises", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 3, pp. 171—176.

3. Dadak, O.O. Hachek, T.S. and Dorosh, M.M. (2010), "The effectiveness of the implementation into economic relations of enterprises of milk subcomplex of logistics elements and marketing", Naukovyy visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Gzhyts'koho", vol. 12, № 3(45), part 5, pp. 90—98

4. Demchuk, N.I. and Tubolets', I.I. (2016), "Economic security and risks of agricultural enterprises", Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 19, pp. 79—83.

5. Kuz'menko, O.V. (2014), "Organizational-economic mechanism of management of resource potential of the enterprise", Akademichnyy ohlyad, vol. 1 (40), pp. 110—122.

6. Serheeva, E.R. (2015), "Theoretical aspects of the system of supply and marketing activities of the enterprise", Oraldyn Fылым zharshysy: nauch-teor. prakt. zhurnal, ZhShS "Uralnauchknyha", g. Ural'sk, Kazakhstan, vol. 21 (152), pp. 8—13.

7. Smyrnov, I. Shmatok, O. (2013), "Agrologistics in Ukraine: socio-geographic problems and perspectives of development", Ekonomichna ta sotsial'na heohrafiy, vol. 2 (67), pp. 96—109.

8. Sumets', O. (2014), "The basic components of logistic management in the aspect of security and efficient logistic activities of enterprises", Kommunal'noe khozyaystvo horodov, vol. 111, pp. 194—201.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016 р.

УДК 338.432

О. І. Буринська,
аспірант кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

O. Burynska,
Assistant, Department of Enterprise Economics and Personnel Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

THE ECOLOGICAL COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE

У статті досліджено екологічну складову сталого розвиту аграрного сектора національної економіки України та окреслено екологічні проблеми вітчизняного аграрного сектора, включаючи неконтрольоване внесення мінеральних добрив. Окремо проаналізовано обсяги викидів забруднюючих речовин у атмосферу, рівень розораності земельного фонду України, внесення мінеральних та органічних добрив, використання яких у надмірних кількостях, а іноді і в межах необхідних норм, може призвести до негативних наслідків. В окремому розрізі проаналізовано вплив сільських домогосподарств на загальну тенденцію використання різних видів добрив. Оскільки заходи щодо захисту й охорони земель сільськогосподарського призначення є незамінними, прослідковано основні тенденції вапнування і гіпсування грунтів, площі, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, здійснені протягом 2009—2015 рр. У науковому дослідженні визначено основні завдання екологізації агарного сектора з врахуванням екологобезпечного використання природних ресурсів.

In the article are summarized the ecological component of sustainable development in the agricultural sector of Ukraine's economy and outlined environmental problems of national agricultural sector, including uncontrolled application of mineral fertilizers. Separately are analyzed emissions of polluting substances into the atmosphere, the level of tilled land resources of Ukraine, the structure of mineral and organic fertilizer, the use of which in excessive amounts, and sometimes in necessary, can lead to negative consequences. In the particular context are highlighted the influence of rural households to general tendency of use of different types of fertilizers. Since the measures for the protection and conservation of agricultural land are essential, in the article are followed the main trends liming and gypsum soil area, square, which undertaken crop protection products during 2009-2015. In the scientific research are defined main tasks of ecologization agricultural sector taking into account ecologically safe use of natural resources.

Ключові слова: сталий розвиток, аграрний сектор, екологічна складова сталого розвитку аграрного сектора, екологізація аграрного сектора, природоохоронні заходи.
Key words: sustainable development, agricultural sector, the ecological component of sustainable development of agricultural sector, ecologization of agricultural sector, environmental protection measures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний світовий господарський комплекс стрімко розвивається завдяки синергетичній єдності усіх його структурних ланок. Проте на перший план виступають виклики глобального характеру, які тісно пов'язані з екологічними проблемами. Тому основним мотивом для ведення господарства країн має слугувати не просто економічний інтерес, а таке економічне зростання, котре грунтуватиметься на забезпеченні екологічних засад виробництва, що дасть змогу поєднати в собі та створити комплексну і цілісну еколого-економічну систему господарювання. Задля забезпечення такої єдності важливим стає пошук раціональних методів екологізації всіх ланок суспільного виробництва. Винятком не стає й аграрний сектор національної економіки, оскільки він тісно пов'язаний з природним ресурсним забезпеченням і впливає на продовольчу безпеку країн.

Екологізація виступає важливою основою для формування та імплементації засад концепції сталого розвитку у світовому госпо-

дарстві. Так, економічна діяльність повинна пристосовуватися до функції захисту довкілля та природозбереження, що в умовах жорсткої конкуренції, інтенсифікації міжнародних торгівельних відносин, з одного боку, і поширенням голоду та бідності, з іншого, стає вкрай гострим питанням. Проблема ускладнюється і тим, що ці процеси повинні набувати загальнопланетарного масштабу. Тому формування державної політики окремих країн та ведення сільського господарства на засадах екологізації відіграють важливу роль для забезпечення добробуту світового товариства. Основними засадами таких кроків, на нашу думку, є задоволення споживачів екологічно чистою та безпечною продукцією, виробництво якої матиме мінімальний негативний вплив на довкілля та сприятиме збереженню та відтворенню природних ресурсів як основного багатства держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливе місце у науковому доробку займає дослідження екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора таких вчених, як О. Бородіна, О. Карпіщенко, Ю. Лопатинський, Г. Погріщук, І. Прокопа, О. Царенко, А. Цибуляк, В. Юрчишин та інші. Проте предметом для подальших досліджень залишається екологізація сталого розвитку в аграрному секторі національної економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення передумов та аналіз екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наявність фундаментальних протиріч між принципами екосистемної еволюції й особливостями функціонування сфери економіки, наявність потреби забезпечення сталого економічного розвитку зумовили необхідність вирішення проблеми екологічної безпеки сучасних виробничих систем і подолання кризових явищ загалом у національній економіці України [7]. Оскільки, аграрний сектор — це рушійна ланка вітчизняної економіки, на яку припадає основне навантаження, пов'язане зі забезпеченням населення продуктами першої необхідності, а виробничий процес нерозривно пов'язаний із технічним розвитком, процесами індустріалізації, виснаженням природи, що призводить до деструктивних змін в екологічній складовій сталого розвитку та виникає необхідність подолання зазначених суперечностей. Інтенсифікація виробництва досягається шляхом використання хімічних добрив, що, як наслідок, виснажує та забруднює грунти, підземні води та водойми, повітря. Разом із тим, існує необхідність збільшення виробництва продукції сільського господарства, що є наслідком збільшення чисельності населення світу.

За прогнозними підрахунками, озвученими на Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), до 2050 року чисельність населення світу може збільшитися до 9 725 148 тис. осіб, що зумовлює збільшення обсягів споживання, обсягів міжнародної торгівлі, зокрема, продукцією сільськогосподарського призначення. На фоні економічних викликів перед людством постають і не менш важливі проблеми, пов'язані насамперед із екологічною складовою сталого розвитку. Так, для подальшого розвитку економіки необхідно враховувати передумови екологізації агарного сектора. До них слід віднести, по-перше, невідповідність виробничої господарської діяльності в аграрній сфері та ресурсно-екологічних можливостей світового торгівельного простору. По-друге, зростання обсягів споживання внаслідок збільшення чисельності населення, що висуває нові вимоги до якісних характеристик продукції, що реалізується на світовому ринку. По-третє, розширення екологічної свідомості споживачів, що вимагає від аграрних виробників врахування екологічної складової у вирощуванні сільськогосподарської продукції. По-четверте, підвищення попиту на екологічно чисту та безпечну для споживання продукцію [15, с. 36]. Свідченням цього можуть слугувати статистичні дані Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), що згруповані та візуалізовані на рисунку 1.

Основні тенденції свідчать про збільшення населення Землі протягом досліджуваного періоду у 1,7 рази. Звісно, таке зростання чисельності світового населення створює нові виклики у необхідності забезпечення у харчах з метою уникнення голоду та бідності. Разом із збільшенням чисельності відбувається і збільшення обсягів виробництва та торгівлі продукцією сільського господарства. Проте такі темпи виробництва створюють навантаження на довкілля та погіршують стан навколишнього середовища, що в сукупності сприяє погіршенню екологічної ситуації. Тому разом з проблемою створення необхідної кількості харчової продукції для забезпечення достатнього рівня життєдіяльності людства виникає нова гостра

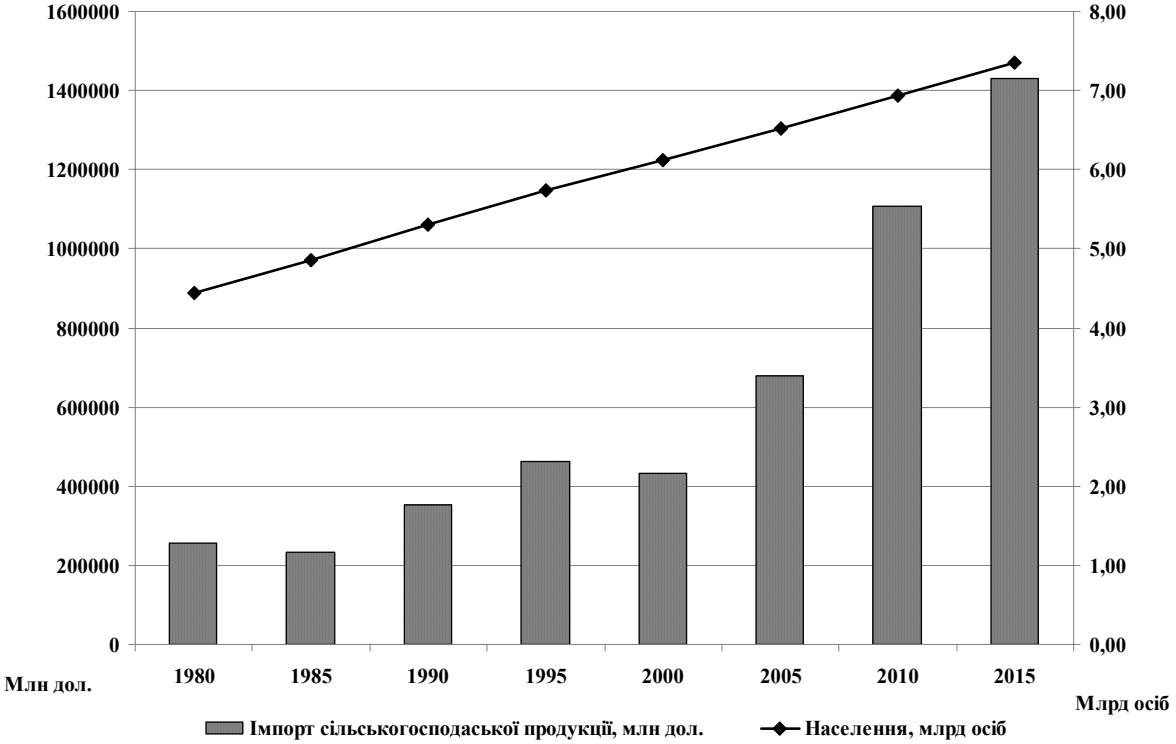

Рис. 1. Динаміка імпорту сільськогосподарських продуктів та зростання чисельності населення світу протягом 1980—2015 рр.

Джерело: побудовано автором на основі статистичних даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН [9].

необхідність у збереженні високої якості та екологічної чистоти цієї продукції, що вкрай важко при врахуванні потужного навантаження на довкілля.

Проблеми екології у сфері сільського господарства стосуються й України, оскільки аграрний сектор є базовим для національної економіки, від якого залежить рівень забезпечення на продукти життєвої необхідності, та який має великий потенціал до посилення позицій держави у міжнародних відносинах. Узагальнено можна виокремити такі екологічні проблеми сучасного аграрного сектора України [6, с. 87—88]:

1) збідніння генетичного фонду рослин і тварин, що, в свою чергу, зумовлено:

— впровадженням монокультур;

— урбанізацією;

— будівництвом великих водосховищ тощо;

2) зменшення родючості грунтів і їх деградація через:

— порушенням правил агротехніки;

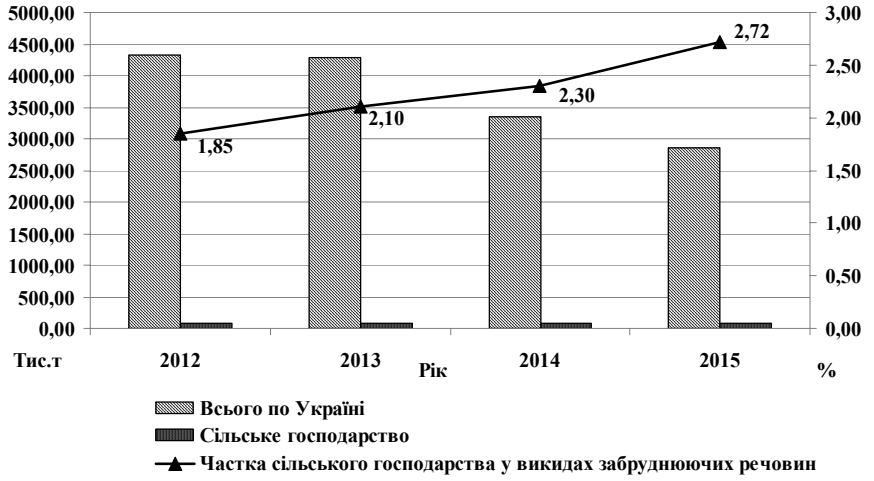

Рис. 2. Динаміка викидів забруднюючих речовин у атмосферу

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [10].

Таблиця 1. Земельні площі сільськогосподарських підприємств України, тис. га

	2011	2012	2013	2014	2015
Земельна площа сільськогосподарських підприємств, усього	17314,9	17152,2	21409,0	21166,9	21258,2
у тому числі сільськогосподарські угіддя	16577,2	16436,1	20665,5	20437,2	20548,9
з них					
рілля	15412,8	15334,3	19395,4	19186,7	19293,4
сіножаті та пасовища	968,9	913,2	1065,2	1047,2	1053,6

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [13].

— застосуванням важких сільськогосподарських машин;

— гонитву за максимальними врожаями;

— неправильну меліорації та ін.;

3) промислове забруднення земель;

4) знищення лісів, їх деградація та зменшення біорізноманіття;

5) надлишкова хімізація сільського господарства — 40 % засвоюється рослинами (що в подальшому призводить до збільшення нітратів у харчових продуктах), а 60 % вимивається з грунту та забруднює водойми;

6) деградація водних ресурсів;

7) проблеми розвитку природно-заповідного фонду та реакраційних ресурсів.

Отже, ми можемо стверджувати, що екологічний стан довкілля зазнає негативного впливу зі сторони аграрного сектора національної економіки. Зокрема негативно впливають і викиди забруднюючих речовин у атмосферу. Так, аналізуючи їх структуру можна дійти висновку, що агарний сектор не найбільше впливає на їх загальну кількість (рис. 2), проте тенденції останніх років свідчать про збільшення частки викидів сільського господарства. У 2015 році в структурі викидів перше місце зайняло постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, що становило 41,1 %. Слідом за ним переробна промисловість з показником 32,9 %. Таке значення досягнуто за рахунок металургійного виробництва (30,5 %).

Продовжимо аналіз екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора розглядом земельних ресурсів України як основного багатства нації, від якого прямо залежить продовольча безпека країни. Земельним Кодексом України землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей [3]. У 2015 році землі сільськогосподарського призначення займають 70,8 % від загальної площі країни. Основні показники розподілу площ за категоріями відображені у таблиці 1.

Важливим аспектом можна вважати збільшення площ сільськогосподарських угідь підприємств України, які у 2015 році становили 20 548,9 тис. га, що на 22 % більше, ніж у 2011 році. Більшою мірою таке збільшення відбулося за рахунок площ ріллі, котра виросла на 20,1 % до базового року (15 412,8 тис. га проти 19 293,4 тис. га). Одночасно з цим рівень розораності земель в Україні перевищує світові показники. Як наслідок, відбувається деградації грунтів. Розораність грунтів вважається основним антропогенним чинником впливу на зе-

Таблиця 2. Рівень розораності земельного фонду України в розрізі адміністративно-територіальних одиниць за 2014 рік

Регіон, область	Загальна площа, тис. га	Частка ріллі, %, у загальній площі	
		всіх земель	сільськогосподарських угідь
АРК	2608,1	48,8	68,6
Вінницька	2649,2	65,1	83,6
Волинська	2014,4	33,4	62,3
Дніпропетровська	3192,3	66,6	82,4
Донецька	2651,7	62,3	78,9
Житомирська	2982,7	37,3	70,2
Закарпатська	1275,3	15,7	42,6
Запорізька	2718,3	70,0	82,8
Івано-Франківська	1392,7	28,4	61,4
Київська	2812,1	48,2	75,6
Кіровоградська	2458,8	71,8	84,8
Луганська	2668,3	47,9	65,3
Львівська	2183,1	36,4	61,5
Миколаївська	2458,5	69,1	82,7
Одеська	3331,4	62,3	78,0
Полтавська	2875,0	61,7	79,7
Рівненська	2005,1	32,8	68,5
Сумська	2383,2	51,5	70,5
Тернопільська	1382,4	61,9	79,8
Харківська	3141,8	61,5	78,1
Херсонська	2846,1	62,5	87,5
Хмельницька	2062,9	60,7	78,1
Черкаська	2091,6	60,8	85,5
Чернівецька	809,6	40,9	68,7
Чернігівська	3190,3	44,4	66,7
Україна	**60354,9**	**53,9**	**76,1**

Джерело: за даними форми 6-зем Держгеокадастру України.

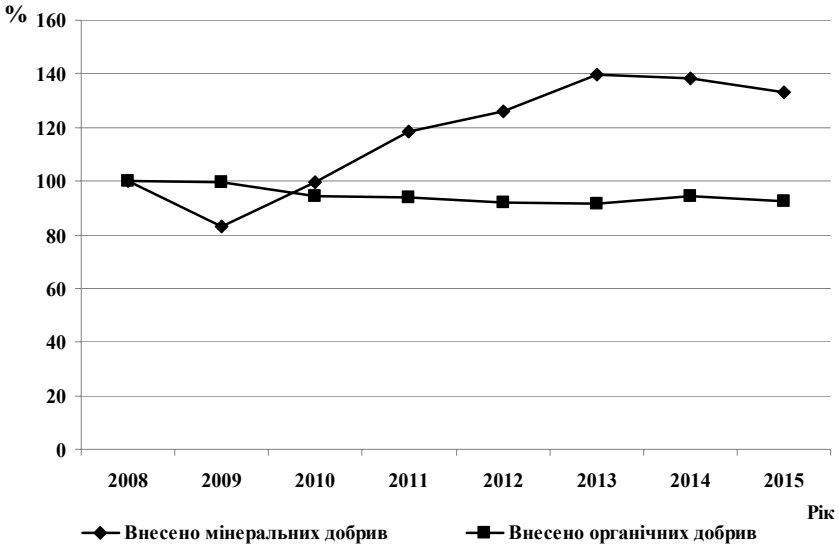

Рис. 3. Динаміка обсягів внесення мінеральних та органічних добрив в Україні в порівнянні до базового 2008 року

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [11].

мельні ресурси, спричиненим сільським господарством, що негативно впливає на сталість розвитку загалом.

З даних таблиці 2 видно, що найбільша частка ріллі сільськогосподарських земель у Черкаській, Тернопільській, Полтавській, Запорізькій, Миколаївській, Вінницькій областях. Середній показник по Україні 76,1 %. Варто зауважити, що зменшення розораності в Україні не відбувається. Тому вдосконалення системи управління земельним ресурсами повинно займати важливе місце у формуванні національної політики ресурсозбереження, котра має міжгалузевий і загальнодержавний характер, а також враховувати особливості регіонального аспекту.

З позиції екологізації починати необхідно з промислових районів України, оскільки саме там прослідковується найвищий рівень розораності земель. На нашу думку, використання сільськогосподарських ресурсів не має достатньою обгрунтованості з позиції екології, що впливає на незбалансовану структуру землекористування, а структура землекористування, в свою чергу, не зазнала значних змін протягом років незалежності нашої держави.

Ще одним негативним наслідком аграрного виробництва, монокультуризації, деградації грунтів і агроландшафтів є істотна втрата агробіорізноманіття. Встановлено, що "точкові" середовища існування приблизно 45 % видів рослин та 47 % видів тварин, занесених до Червоної книги України, розміщувалися на сільськогосподарських територіях [8, с. 61—62]. Згідно з цим твердженням, участь виробників сільськогосподарської продукції у збереженні біорізноманіття є необхідною умовою екологізації та охорони довкілля.

Вагомим фактором, що негативно впливає на екологічну складову сталого розвитку аграрного сектора, є неконтрольоване внесення мінеральних добрив. Використання надмірних, а іноді і необхідних норм добрив, може привести до таких негативних наслідків:

— зміни властивостей грунтів при довготривалому внесенні добрив;

— забруднення грунтів, сільськогосподарської продукції, прісних вод і атмосфери при внесенні значних доз мінеральних добрив;

— забруднення грунтів важкими металами. Найбільш ними забруднені фосфорні мінеральні добрива. Крім того, фосфорні мінеральні добрива є джерелом забруднення іншими токсичними елементами;

— фтором, арсеном, природними радіонуклідами (уран, торій, стронцій, радій) [4, с. 35].

Тому необхідність використання добрив прямо пов'язана з економічною та екологічною складовими. З одного боку, вона не дає грунту виснажуватися і забезпечує більшу урожайність, що має на меті задоволення економічних інтересів суб'єкта господарювання, а з іншого боку, призводить до негативних наслідків для довкілля при недотриманні нормативів використання, боротьба з якими є важливим напрямом концепції сталого розвитку.

На рисунку 3 подано інформацію про динаміку використання мінеральних та органічних добрив в України протягом 2008—2015 рр. З

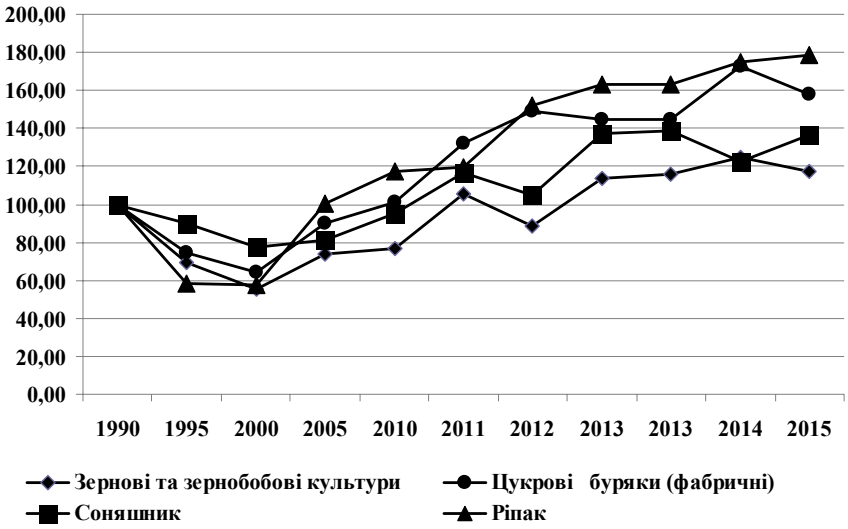

Рис. 4. Динаміка загальної урожайності основних сільськогосподарських культур у порівнянні до базового року

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [12].

графіку видно, що використання органічних добрив зменшилося на 7,27 % (1 064,8 тис. т проти 1 415,01 тис. т) в порівнянні до базового року, проте використання мінеральних добрив, навпаки збільшилося на 32,89 % (10 465,8 тис. т проти 9 662,7 тис. т). Аналізуючи тенденцію зміни внесення обсягу мінеральних добрив, можна прослідкувати, що збільшився обсяг використання азотних добрив. Так, їх використання збільшилося на 33,9 % у порівнянні до 2008 року.

У 2015 році 89,7 % посівних площ України, було удобрено мінеральними добривами, натомість лише 3,6 % посівних площ — органічними. Найбільший показник удобрених площ мінеральними добривами припадає на Сумську, Волинську, Львівську, Івано-Франківська області і становить понад 96 % від загальної площі посівів. Найменшу кількість площ обробили мінеральними сполуками у Донецькій, Запорізькій, Дніпропетровській областях, що становило не більше 71 %. Що стосується обробки посівних площ органічними добривами, то у 2015 році найменшу частку земель ними обробили Одеська, Донецька, Кіровоградська області. Показник оброблених площ не сягнув позначки 0,5 %. Найбільший відсоток оброблених посівних площ органікою в Івано-Франківській області — 11,1 %. Слідом по рейтингу йдуть Львівська, Черкаська та Волинська області. Чернівецька область після Закарпатської має найменші площі сільськогосподарських культур, які були удобрені, що зумовлено невеликою територіальною величиною областей. Так, за 2015 рік мінеральні добрива в Чернівецькій області були використані для 91,1 % посівних площ, а органічні — для 1,9 %. Загальна тенденція згідно з цим показником по Україні за останні роки свідчить про те, що використання мінеральних добрив скоротилося на 2 % у порівнянні 2014 та 2015 років, а органічних — на 10,6 %.

Велика частина виробництва валової продукції припадає на домогосподарства. Тому, на нашу думку, важливо в окремому розрізі проаналізувати вплив сільських домогосподарств на загальну тенденцію використання різних видів добрив. За даними Державної служби статистики України [11] у 2009—2015 рр. органічні добрива використовували 83,3—85,5 % домогосподарств, натомість рівень застосування мінеральних добрив коливався у межах 54,5—57,9 % від загальної кількості домогосподарств.

Отже, у відсотковому співвідношенні більша кількість домогосподарств використовує органічні добрива, що значно переважає використання мінеральних. Цю ситуацію можна вважати сприятливою. Таке явище пояснюється тим, що саме в домогосподарствах зосереджено утримання великої рогатої худоби, свиней, птиць. Це дає змогу власними зусиллями створювати органічну базу для удобрення посівних площ. Використання мінеральних добрив за досліджуваний період варіюється з 54,5 % до 57,9 %. Так, протягом досліджуваного періоду в середньому у 1,5 рази відсоток домогосподарств, що використовує для підживлення грунту органічні речовини, перевищує відсоток домогосподарств, які використовують мінеральні добрива. Додатковим аргументом можна навести матеріальну неспроможність дано-

Таблиця 3. Вапнування і гіпсування грунтів, площа, на якій застосовувалися засоби захисту рослин в Україні

	Проведено вапнування грунтів, тис. га	Внесено вапняного борошна та інших вапнякових матеріалів, тис. т	Проведено гіпсування грунтів, тис. га	Внесено гіпсу та інших гіпсовмісних порід, тис. т	Площа, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, тис. га	
					Усього	У т.ч. пестециди
2009	87,8	406,1	24,6	47	11195,6	9851,3
2010	73,2	340,8	4,4	23,4	12239	10836,3
2011	78,3	340	7,2	19,9	13320,5	11958,4
2012	105,3	432,4	6,3	24	13944,6	12393,2
2013	97,8	487,3	6,2	22,5	14981,8	13598,7
2014	97,2	417,8	6,7	24,1	14005,3	12660,1
2015	88,1	454,1	7,1	16,0	13854,1	12469,1

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [13].

го суб'єкта господарювання щодо придбання мінеральних добрив.

На нашу думку, загальний стан навколишнього середовища та обсяг добрив, які застосовуються в аграрному секторі, впливають на урожайність. З рисунка 4 видно, що урожайність має загальну тенденцію до збільшення. Так, урожайність зернових та зернобобових культур у 2015 році виросла на 17 % в порівнянні до 1990 року. Урожайність такої технічної культури як соняшник зросла на 36,7 % в порівняні до базового року, та на 6,3 % до попереднього. Високі темпи росту показав ріпак. Його обсяги виробництва перевищили показники 1990 року в 1,8 рази, що, з одного боку, свідчить про економічну ефективність виробництва цієї культури, проте створює додаткове навантаження на землі, оскільки ріпак виснажує грунт та його вирощення повинне мати чітку регламентацію. Використання сівозмін допоможе зменшити екологічне навантаження на земельні ресурси.

Ще одним важливим показником, котрий свідчить про стан екологічної складової, є вміст гумусу в грунтах. Від нього залежить якість грунту і відповідно його родючість. Внаслідок порушення науково обгрунтованих систем ведення землеробства природна родючість сільськогосподарських угідь зменшується. Майже на всіх землях спостерігається зменшення вмісту гумусу в грунтах. Загалом по Україні його баланс негативний і середньорічні витрати становлять 0,6—0,7 т/га. Існують дві основні причини втрати гумусу. Перша — це результат мінералізації гумусу над його надходженням і гуміфікації свіжої органічної речовини. Ці витрати називають біологічними. Друга група причин зумовлена процесами ерозії грунтів (механічні втрати) [5, с. 147].

Аналіз сучасного стану грунтів показує, що фактичний вміст гумусу в них нижчий від оптимальних показників. Доведено, що за 15—20 років використання ріллі без удобрення і травосіяння вміст гумусу зменшується на 35—40 %, тоді як на виробництво 1 т зерна витрачається близько 0,19—0,52 т гумусу залежно від типу грунту. Такі втрати неможливо відновити за короткий проміжок часу, і темпи їх залежать від рівня інтенсифікації землеробства [14, с. 144]. На нашу думку, вагомим фактором недосконалої інтенсифікації сільськогосподарського виробництва є скорочення обсягів внесення органічних добрив з одночасним збільшенням використання мінеральних, про що свідчить проведений вище аналіз.

На жаль, створення просторово-часової системи спостережень за показниками агроекологічного стану грунтів для виявлення тенденцій у змінах їх агрохімічних та екологічних характеристик під впливом господарської діяльності, несприятливих метеорологічних факторів і техногенних екологічних катастроф обмежена процедурою її проведення. Так, загальні й агрофізичні показники, вміст валових форм важких металів і мікроелементів контролюється один раз у 10 років державною установою "Держгрунтохорона" згідно з її Положенням [1]. Останній 9-й тур агрохімічної паспортизації проводився 2006—2010 рр. Одержана характеристика сільськогосподарських земель за вмістом гумусу згідно з результатами досліджуваного періоду була загалом позитивною. Найменший вміст гумусу на території України припадає на зону Полісся і охоплює частину територій Волинської, Житомирської, Київської, Чернігівської, а також Херсонської областей. Вміст гумусу в грунтах на цих територіях менше 2 %. Середній показник спостерігається по території Львівської, Черкаської, Чернівецької, Миколаївської областей з позначкою 2,1—3,0 %. Найбільш якісним можна вважати грунти частин територій Тернопільської, Одеської, Полтавської, Донецької, Харківської, Луганської областей. Так, на цих територіях вміст гумусу в землях

сільськогосподарського призначення становить понад 3,1 %, що вважається високим рівнем.

Описаний вище стан грунтів передбачає державного регулювання цієї ситуації. Так, Закон України "Про охорону земель" передбачає створення системи правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необгрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості грунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [2].

Оскільки заходи щодо захисту й охорони земель сільськогосподарського призначення є незамінними, прослідкуємо основні тенденції вапнування і гіпсування грунтів, площу, на якій застосовувалися засоби захисту рослин здійснені протягом 2009—2015 рр. (табл. 3).

Згідно з даними таблиці 3 у 2012 році вапнування грунтів було проведено на найбільшій площі — 105,3 тис. га, що на 19,5 % більше, ніж у 2015. Найменше пестецидів використовувалося у 2009 році. З кожним наступним роком території обробки цими хімікатами зростала і у 2015 році збільшилася на 21 % (9 851,3 тис. га проти 12469,1 тис. га). Наслідки обробки земель пестицидами призводять до збільшення їх концентрації у продуктах харчування, що негативно впливає на їх якість, а також вимиваються у наземні води, що призводить до знищення їх флори та фауни. Одночасно необхідно усвідомлювати, що без обробки земель неможливо, тому необхідно проводити її раціонально з урахуванням нормативів.

Отже, на нашу думку, нині в Україні основними завданнями екологізації агарного сектора з врахуванням екологобезпечного використання природних ресурсів є такі:

— впровадження інноваційних, екологічно безпечних технологій сільськогосподарського виробництва з використанням міжнародного досвіду, а також стимулювання органічного виробництва;

— гарантування екологічної безпеки держави шляхом створення дієвого нормативно-правового забезпечення з урахуванням економічних та екологічних інтересів;

— формування заходів щодо відтворення та підвищення рівня родючості грунтів, а також збереження агроландшафтів;

— врегулювання обгрунтованого (з економічної та екологічної позицій) використання агрохімікатів;

— створення системи стимулів економічного характеру для виробництва екологічно чистої продукції;

— удосконалення системи відповідальності суб'єктів аграрного сектора за порушення екологічних вимог;

— підтримка та формування екологічно сприятливої інфраструктури для забезпечення гідних умов праці, відпочинку і розвитку населення на сільських територіях.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З проведеного аналізу екологічної складової сталого розвитку можна дійти висновків, що загалом ситуація з довкіллям в аграрному секторі не є сприятливою та вимагає втручання. Тому подальшими кроками екологізації сільського господарства вбачаємо такий комплекс заходів: здійснити очистку угідь; провести розповсюдження інформації щодо необхідності врахування екологічних передумов, а не лише економічної вигоди суб'єктами господарської діяльності; впровадити аграрні заходи з метою відновлення гумусу грунтів, що сприятиме родючості; стимулювати органічне землеробство; збільшувати обсяги інвестицій в ресурсозберігаючі технології.

Література:

1. Дослідження грунтів і рослин в мережі моніторингових ділянок [Електронний ресурс] / Інститут охорони грунтів України. — Режим доступу: http://www.iogu.gov.ua/monitorynh-objektiv-dovkillya/monitorynhovi-dilyanky/

2. Закон України "Про охорону земель" від 19.06.2003 № 962-IV/ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15

3. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

4. Карпіщенко О.І. Економічні аспекти екологізації суспільно-господарських відносин / О.І. Карпіщенко // Вісник Сум ДУ. Серія "Економіка". — 2013. — № 2. — С. 34—38.

5. Карпіщенко О.І. Агроекосисеми: проблеми стійкого розвитку: монографія / О.І. Карпіщенко, М.М. Ксефонтов. — Суми: Козацький вал, 2004. — 186 с.

6. Лопатинський Ю.М. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: монографія / Ю.М. Лопатинський, С.І. Тодорюк. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. — 220 с.

7. Погріщук Г.Б. Інноваційно орієнтована модель екологобезпечного ведення сільськогосподарського виробництва / Г.Б. Погріщук / / Агросвіт. — 2016. — № 3. — С. 13—19.

8. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / [О. Бородіна, І. Прокопа, В. Юрчишин та ін.]; за ред. О. Бородіної; НАН України, Ін-т екон. та прогнозування. — К., 2012. — 320 с.

9. Статистичні дані Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН [Електронний ресурс] / Продовольча та сільськогосподарська організація ООН. — Режим доступу: http://faostat3.fao.org/compare/E

10. Статистичний бюлетень "Викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

11. Статистичний бюлетень "Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.-gov.ua

12. Статистичний бюлетень "Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.-gov.ua

13. Статистичний бюлетень "Сільське господарство України" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

14. Царенко О.М. Економіка та менеджмент екологізації АПК: монографія / О.М. Царенко, В.П. Щербань, П.В. Тарахов. — Суми: Університетська книга, 2002. — 256 с.

15. Цибуляк А.Г. Екологізація сільського господарства в умовах глобалізації / А.Г. Цибуляк // Агросвіт. — 2016. — № 9. — С. 34—38.

References:

1. The Institute of soil protection Ukraine (2015), "Studies of soil and plants in the network of monitoring areas", available at: http://www.iogu.gov.ua/monitorynh-objektiv-dovkillya/monitorynhovi-dilyanky/ (Accessed 8 November 2016).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Land Protection", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Land Code of Ukraine, available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

4. Karpischenko, O.I. (2013), "Economic aspects of the ecologization of socio-economic relations", Visnyk Sum DU. Seriia "Ekonomika", vol. 2, pp. 34—35.

5. Karpischenko, O.I. and Ksefontov, M.M. (2004), Ahroekosysemy: problemy stijkoho rozvytku [Agro-ecosystems: problems of the sustainable development], Kozats'kyj val, Sumy, Ukraine.

6. Lopatyns'kyj, Yu.M. and Todoriuk, S.I. (2015), Determinanty staloho rozvytku ahrarnykh pidpryiemstv [Determinants of the sustainable development of agricultural enterprises], Chernivets'kyj nats. un-t, Chernivtsi, Ukraine.

7. Pohrischuk, H. B. (2016), "Innovation oriented model of ecologically safe agricultural production", Agrosvit, vol. 3, pp. 13—19.

8. Borodina, O. Prokopa, I. and Yurchyshyn, V. (2012), Sotsioekonomichnyj rozvytok sil's'koho hospodarstva i sela: suchasnyj vymir [Socioeconomic development of agriculture and villages: current measurement], In-t ekon. ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine.

9. Food and Agriculture Organization (2016), "Statistical data of Food and Agriculture Organization", available at: http://faostat3.fao.org/compare/E

10. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Emissions of pollutants and greenhouse gases into the atmosphere from stationary sources of pollution"", available at: http://www.ukrstat.gov.ua

11. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Adding mineral and organic fertilizers for crop crops", available at: http://www.ukrstat.gov.ua.

12. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Harvesting of crops, fruits, berries and grapes in regions Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua

13. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Agricultural in Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua

14. Tsarenko, O.M. (2002), Ekonomika ta menedzhment ekolohizatsii APK [Economics and Management the ecologization AIC], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

15. Tsybuliak, A.H. (2016), "Ecologization of agriculture in the context of globalization", Ahrosvit, vol. 9, pp. 34—38.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2016 р.

УДК 351.223.1:338.432

Б. М. Криворук,
пошукач, Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОЦЕСУ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

B. Krivorukov,
applicant, Bila Tserkva national agrarian University

THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FUNCTIONING FOR THE PROCESS OF QUALITY CONTROL OF AGRICULTURAL PRODUCTS: DOMESTIC REALITIES AND CHALLENGES OF TODAY

Вступ до СОТ відкрив Україні великі можливості щодо виходу на єдиний європейський ринок, але вони не можуть бути реалізовані й дотепер через невідповідність національної системи технічного регулювання тій, що запроваджена в Європейському Союзі. Водночас лише гармонізація інституціонально-правової бази розвитку національної економіки з європейською не спроможна вирішити проблему підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції і наданих послуг.

Встановлено, що складна ситуація щодо виробництва безпечної та якісної продукції склалася в агропродовольчому комплексі України пов'язана з тим, що її випуск великою мірою залежить від дотримання нормативних вимог виробниками аграрної сировини. Хоча в аграрному секторі налічується багато організаційно-правових форм господарювання, однак практично половина продукції виробляється в особистих селянських господарствах. Можливості останніх щодо запровадження інноваційних технологій її вирощування надзвичайно обмежені, а тому це породжує додаткові проблеми щодо дотримання вимог нормативних документів. Встановлено, що принаймні три типи стандартів повинні відігравати важливу роль у ланцюгу постачання для харчових продуктів високої цінності: первинні продуктові стандарти; стандарти упаковки та логістики; стандарти передачі інформації.

Accession to the WTO Ukraine has opened a great opportunity to enter the single European market, but they can't be implemented so far due to the inconsistency of the national system of technical regulation to that introduced in the European Union. At the same time, only harmonization of the institutional and legal framework development of the national economy with the European is not able to solve the problem of increase of competitiveness of produced goods and provided services.

It is established that a difficult situation for the production of safe and quality products developed in the agro-food sector of Ukraine is that its production heavily depends on compliance by the producers of agricultural raw materials. Although in the agricultural sector, there are many legal forms of economic activity, however, nearly half of products produced in personal peasant farms. The possibility of the latter in introducing innovative technologies of cultivation are extremely limited, and therefore, it creates additional problems in respect of compliance with regulatory requirements. It is established that the share of harmonized standards in relation to the dairy industry, which represents 41% of the total, which significantly exceeds the share of harmonized standards in the total array of standards for classification code 67, which is 25%. It is proved that the competitiveness of domestic agricultural products, raw materials and food necessitates a transition to international standards of food quality, which is in the list of mandatory requirements. It is believed that at least three types of standards should play an important role in the supply chain for food products of high value: the primary product standards; packaging and logistics; standards of information transmission.

Ключові слова: якість, стандартизація, гармонізація, сільськогосподарська продукції, продовольство.

Key words: quality, standardization, harmonization, agricultural products, food.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства зумовлює необхідність переходу на міжнародні стандарти якості харчових продуктів. Вважається, що принаймні три типи стандартів повинні відігравати важливу роль у ланцюзі постачання для харчових продуктів високої цінності: первинні продуктові стандарти; стандарти упаковки та логістики; стандарти передачі інформації. Раніше створені стандарти UPC отримали розвиток в 1970—1980 рр. У 1990-ті роки виробники продовольства, оптові й роздрібні продавці розробили і впровадили стандарти електронного обміну даними.

Необхідність гармонізації вітчизняної сертифікації системи якості та безпеки агропродоволь-

Таблиця 1. Загальна кількість нормативних документів, чинних в Україні, за видами та класами, що відносяться до агропродовольчого комплексу, од.

Клас і галузь стандартизації за ДК 004:2008 «Український класифікатор нормативних документів»	Кількість чинних міжнародних (ISO) та європейських (EN) нормативних документів (НД)		Кількість вітчизняних і колишнього СРСР стандартів, чинних в Україні				Частка національних НД, гармонізованих із міжнародними та європейськими НД, %	
	загальна кількість	із них міжнародних (ISO)	всього: включаючи розроблені до 1992 р.	всього: із них ДСТУ*	із них гармонізовано	у т.ч. з міжнародними (ISO)	з міжнародними (ISO) та європейськими (EN)	у т.ч. з міжнародними (ISO)
65 Сільське господарство	829	507	1365	667	377	319	45,5	62,9
67 Харчова промисловість	1237	701	2285	1191	476	381	38,5	54,4
Разом по агропродовольчому комплексу (65+67)	2063	1208	3650	1858	853	700	41,3	57,9

Примітка. *ДСТУ (Державні стандарти України) — стандарти, розроблені відповідно до чинного законодавства України, що встановлюють для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості, розроблені на основі консенсусу та затверджені уповноваженим органом.

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

ства до міжнародних стандартів серії ISO 9000, у тому числі європейських, систем обов'язкового підтвердження відповідності, пояснюється прагненням до інтеграції нашої країни в європейську економіку. Цього вимагає також Угода про технічні бар'єри в торгівлі (його виконання обов'язково для вступу до СОТ) і чинна угода з ЄС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням проблем контролю якістю діяльності аграрних підприємств присвячені праці відомих вітчизняних вчених: В.П. Галушка, О.Д. Гудзинського, Р.І. Буряк, Й.С. Завадського, І.Г. Венецького, А.М. Довжина, А. М. Должанського, П.Я. Калити, В.І. Кривощокова, В.О. Мозолюка, О.І. Момота, С.К. Фомічова, І.І. Чайки, М.І. Шаповала та багатьох інших. В їхніх публікаціях розкриті теоретик-методичні засади формування дієвих важелів системи контролю якості сільськогосподарської продукції та продовольства. Проте поза їх увагою залишились проблеми гармонізації законодавства щодо контролю якості сільськогосподарської продукції та продовольства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування системи контролю якості сільськогосподарської продукції та продовольства на основі адаптації вітчизняного законодавства до вимог європейських нормативно-правових актів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перехід на європейську модель технічного регулювання було започатковано наприкінці 90-х років минулого століття. У березні 1998 р. набула чинності Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС і розпочалися роботи з гармонізації вітчизняної бази стандартів із міжнародними та європейськими нормативними документами.

На той час в Україні функціонувала база стандартів, розроблена ще за радянських часів. Роботи по перегляду вітчизняних стандартів та їх гармонізації з європейськими і міжнародними нормативними документами з різною активністю та результативністю, залежно від масштабів фінансування, проводилася включно по 2010 р., а пізніше, унаслідок припинення бюджетного фінансування, її було делеговано суб'єктам господарювання, яким нормативні документи необхідні для забезпечення ведення підприємницької діяльності (табл. 1).

Отже, починаючи з 2011 р. цілеспрямованої діяльності щодо перегляду застарілих вітчизняних стандартів та їх гармонізації з вимогами європейських і міжнародних документів, за винятком завершення розпочатих по окремих нормативних документах робіт, практично не велося.

Відомо, що система контролю продовольчої безпеки в Європі здійснюється згідно з Постановою (ЄС) № 178/2002 "Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення відповідних процедур у цій галузі", метою якої є досягнення високого рівня захисту інтересів споживачів. Документ грунтується на детальному аналізі ризиків, принципах повної відповідальності виробника, відстеження виробництва харчових продуктів на всіх стадіях виробництва, переробки та реалізації і впровадження НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points). Відповідно до положень цієї постанови було створено Європейський орган з безпеки харчових продуктів.

Аналізована нами міжнародна система передбачає ідентифікацію, оцінювання й управління чинниками, що негативно впливають на безпечність сільськогосподарської сировини та харчових продуктів [2].

Система НАССР акцентує увагу безпосередньо на процесному контролі параметрів здійснення технологічного процесу та оцінюванні сировини й матеріалів, що використовуються для виготовлення харчового продукту, а також впроваджує стратегію "від ферми до столу". Відповідно до ст. 20 Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів" особи, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів, повинні застосовувати санітарні заходи та належну практику виробництва, системи НАССР та/або інші системи забезпечення безпечності та якості під час виробництва й обігу харчових продуктів. На сьогодні через високу вартість лише 2% переробних підприємств змогли запровадити систему НАССР.

Серед ключових питань торговельної політики ЄС та України, одним із найважливіших є питання національних стандартів. За даними Державного комітету з питань технічного регулювання та захисту прав споживачів, станом на кінець 2012 р. близько 25% національних стандартів було гармонізовано зі стандартами ЄС та міжнародними стандартами. Проблемним є також впровадження санітарних і фітосанітарних стандартів, гармонізованих з нормами ЄС, адже значну кількість української продукції тваринництва не можна експортувати у країни ЄС через невідповідність стандартів.

Із переліку чинних в Україні стандартів 2105 одиниць це стандарти за класифікаційним кодом 67 (харчові продукти, методи контролю показників їх безпечності та якості, спеціалізоване технологічне обладнання). Із 190 стандартів за кодом 67.100 (молоко та молочні продукти) лише 77 чинних національних стандартів ДСТУ молочної галузі гармонізовані з міжнародними стандартами EN (Європейського комітету зі стандартизації), ЕЕС (Європейської економічної комісії ООН), ISO (Міжнародної організації зі стандартизації та ін.). Таким чином, частка гармонізованих стандартів стосовно молочної галузі становить 41% від загальної кількості, що значно перевищує частку гармонізованих стандартів у загальному масиві стандартів за класифікаційним кодом 67, яка складає 25%.

Лише олієжирова галузь має 95% від загальної кількості гармонізованих до вимог ЄС національних стандартів. Майже четверті чинних стандартів харчової галузі становлять застрілі міждержавні стандарти ГОСТ, які потребують заміни сучасними національними стандартами ДСТУ, у тому числі гармонізованими з міжнародними стандартами.

Іншим інструментом контролю якості харчових продуктів є технічні умови. Часто виникають питання щодо невідповідності харчових продуктів вимогам якості вироблених згідно розроблених виробниками технічних умов. Такий підхід не є виправданим, оскільки технічні умови повинні розроблятися для конкретизації, доповнення та підвищення вимог запроваджуваних стандартів. Отже, проблема криється не у концептуальній хибності технічних умов, як нормативного документа, а у порушеннях при їх розробленні й реєстрації, а також при контролюванні показників безпечності та якості харчової продукції, яку за ними виробляють. Загальна кількість чинних технічних умов на харчові продукти станом на 1 січня 2013 р. становила 10185 одиниць.

Державна програма стандартизації на 2006-2010 рр. не була виконана в повному обсязі, тому виникла низка проблем, які терміново слід розв'язати найближчим часом. Практично чверть органів з оцінки відповідності в Україні дотепер не акредитовані; гальмуються процеси формування органів державного ринкового нагляду за відсутності бюджетного фінансування їх діяльності, а також процеси формування законодавчої бази у сфері відповідальності за випуск неякісної харчової продукції (стосовно нагляду і контролю нехарчової продукції практично весь пакет законодавчих і нормативних актів прийнято); відсутні законодавчі акти щодо унормування використання харчових добавок та інших інгредієнтів із позначкою "Е", а також застосування генно-модифікованих організмів;

Вважається найбільш прийнятною законодавча система регулювання якості й безпечності харчових продуктів у Польщі, яка поєднала власні вимоги і вимоги ЄС. В Україні перехід на законодавчому рівні до норм ЄС може тривати до 10 років. Проте такий перехід має бути поступовим і спланованим на кожному рівні. Удосконалення законодавчої бази має грунтуватися на вітчизняних досягненнях з урахуванням досвіду системи контролю якості й безпечності в країнах ЄС. На сьогодні по ряду показників якості в Україні більш жорсткі вимоги ніж у країнах ЄС, що в першу чергу захистить вітчизняний ринок від насичення низькоякісної харчової продукції.

На часі в Україні постало питання законодавчого регулювання виробництва генетично модифікованої сільськогосподарської продукції. В Україні відсутній банк даних відповідних сортів і дозволу щодо вирощування цих культур. Так, у США в 2010 р. 95% площ посіву становили генетично модифіковані цукрові буряки. Через неврегульованість законодавчої системи прокуратура США вимагала зупинення вирощування даної культури [3].

За прогнозами фахівців, у результаті асоціації ЄС обсяги імпорту його харчової продукції в найближче десятиліття зросте на 4 8%. Це переважно імпорт напоїв, рослинних олій і жирів, м'ясних виробів, цукру. Основними видами продукції, які забезпечать збільшення обсягу експорту з України, залишаться зернові й олія, однак і тут можуть постати проблеми оскільки виробники олієжирової продукції протягом багатьох років стримували експорт насіння соняшнику, інвестуючи в його пере-

робку. В результаті отримали надлишок переробних потужностей і дефіцит насіння соняшнику. Вступивши до ЄС, ці виробники будуть змушені конкурувати за українське насіння з європейськими переробниками, оскільки 10%-не мито на насіння в найближчі 15 років знизиться до нуля [4].

Терміни адаптації українського законодавства до європейських стандартів не встановлені, а поки процес адаптації не відбудеться, Україна не зможе поставляти свої товари до ЄС. Отже, якщо Верховна Рада відкладатиме і далі прийняття деяких законопроектів, зокрема, стосовно безпеки харчових продуктів, це буде стримувати український експорт продовольства [5].

Основним актом acquis ЄС у сфері стандартизації є Регламент (ЄС) Європейського Парламенту і Ради ЄС від 25 жовтня 2012 р. № 1025/2012 про європейську стандартизацію. Окрім цього, Європейським Парламентом, Радою ЄС та Європейською Комісією прийнято низку актів політичного характеру, які спільно формують пакет документів щодо політики європейської стандартизації. До них належать Загальні настанови для співпраці між CEN, Cenelec, ETSI, Європейською Комісією та Європейською асоціацією вільної торгівлі (від 28 березня 2003 року). Директиви Нового підходу, директиви та регламенти стосовно вимог щодо екодизайну для виробів, пов'язаних з енергією, та деякі інші акти acquis ЄС містять положення щодо надання продукції, яка відповідає вимогам гармонізованих європейських стандартів, презумпції відповідності вимогам таких актів, що охоплені цими стандартами.

Регламент № 1025/2012 про європейську стандартизацію застосовується із 1 січня 2013 року та передбачає такі положення: Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС від 22 червня 1998 р. № 98/34/ЄС, що встановлює процедуру надання інформації у сфері технічних стандартів і регламентів, а також правил надання послуг в інформаційному суспільстві (у частині стандартів); Рішення Ради ЄС від 22 грудня 1986 р. № 87/95/ЄЕС про стандартизацію у сфері інформаційних технологій та телекомунікацій; Рішення Європейського Парламенту і Ради ЄС від 24 жовтня 2006 р. №1673/2006/ЄС про фінансування європейської стандартизації.

Встановлено, що Регламент № 1025/2012 про європейську стандартизацію відсутній в переліку актів acquis ЄС, що міститься в проекті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, проте повинен частково та безпосередньо застосовуватися українським національним органом стандартизації на підставі його зобов'язання як афілійованого члена Європейського комітету із стандартизації (CEN) та Європейського комітету із стандартизації в електротехніці (Cenelec).

ВИСНОВКИ

Розвиток української системи стандартизації в контексті європейської інтеграції на нинішньому етапі процесу євроінтеграції передбачає: приведення української системи національної стандартизації у відповідність до вимог і правил, згідно з якими функціонують системи національної стандартизації держав — членів Європейського Союзу та Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), а саме: до Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі (у частині стандартів); документів міжнародних організацій стандартизації — Міжнародної організації стандартизації (ISO), Міжнародної електротехнічної комісії (IEC) та Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU); документів європейських організацій стандартизації — Європейського комітету із стандартизації (CEN), Європейського комітету із стандартизації в електротехніці (Cenelec) та Європейського інституту телекомунікаційних стандартів (ETSI); запровадження найкращих практик, які застосовуються у національній стандартизації держав — членів ЄС та ЄАВТ; прийняття європейських стандартів як національних стандартів України.

Література:

1. Водянка Л.Д. Перспективи впровадження системи HACCP у процесі виробництва харчової продукції / Л. Д. Водянка, Н.Я. Кутаренко // Регіональна економіка. — 2013. — № 1. — С. 185—194.

2. Голомша Н.Є. Економічна ефективність запровадження систем управління якістю в підприємстві / Н.Є. Голомша, Н.А. Шелест // Економіка АПК. — 2013. — № 2. — С. 71—76.

3. Жарков Я. Реалізація державної політики у сфері управління якістю та екологічного управління / Я. Жарков // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2007. — № 1. — С. 51—53.

4. Літинська В. Досвід з котролю якості та безпеки харчових продуктів / В. Літинська, О. Дуліна // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2008. — № 4. — С. 59—63.

5. Беженар І.М. Формування продовольчих брендів на основі регіональних продуктів / І.М. Беженар // Вісник аграрної науки. — 2013. — № 11. — С. 66—68.

References:

1. Vodianka, L.D. (2013), "Prospects for the introduction of HACCP system in the production of food", Rehional'na ekonomika,vol. 1, pp. 185—194.

2. Holomsha, N.Ye. (2013), "Cost-effectiveness of implementing quality management systems in the enterprise", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 71—76.

3. Zharkov, Ya. (2007), "Implementation of state policy in the field of quality management and environmental management", Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist', vol. 1, pp. 51—53.

4. Lityns'ka, V. (2008), "Experience with the quality control and safety of foodstuffs", Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist', vol. 4, pp. 59—63.

5. Bezhenar, I.M. (2013), "Formation food brands based on regional products", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 11, pp. 66—68.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2016 р.

УДК 658.012.32:330.33.01:338.124.4

К. С. Головач,
аспірант, Житомирський національний агроекологічний університет

ОСНОВНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

K. Golovach,
Post-graduate student of Zhytomyr National Agroecological University

THE MAIN ASPECTS OF CRISIS MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

У публікації розглядаються основні аспекти антикризового управління для сільськогосподарських підприємств. Висвітлено особливості використання діагностики стану підприємств з метою виявлення кризових явищ. Досліджено ділову активність сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Наведено напрями здійснення антикризового управління в сільськогосподарських підприємствах. Визначено основні принципи фінансової стабілізації сільськогосподарських підприємств, що знаходяться в кризовому становищі. Розглянуто типові схеми управлінських впливів для подолання неплатоспроможності підприємств, які знаходяться у кризовому стані.

The article deals with the main aspects of crisis management for agricultural enterprises. It is determined the use of diagnostic condition for enterprises to identify the crisis. Business activity of the agricultural enterprises of Zhytomyr region were studied. The implementation areas of crisis management in agricultural enterprises are discussed. It is spoken in detail about the basic principles of financial stabilization for agricultural enterprises, which are in crisis. Identified typical schemes of management actions to address the insolvency of companies that are in crisis. The article gives a detailed analysis of the financial state of agricultural enterprises of Zhytomyr region and there is used business activity method of assessment. The study reveals the essence of the five stages on management decisions for enterprises that are in crisis of operation or development. Attention is paid to the management decisions that can be made within these stages and respectively discussed the ways to improve the efficiency of agricultural enterprises. It is revealed the importance of development for proper and effective crisis management in modern conditions intended for the releasing of agricultural enterprises from crisis.

Ключові слова: криза, антикризове управління, ділова активність, фінансова стабілізація, фінансова рівновага.
Key words: crisis, crisis management, business activity, financial stability, financial equilibrium.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для більшості підприємств виникнення криз є циклічним процесом, при цьому існують передумови, чинники та наслідки їх появ. Тому на сьогодні велике значення набуває досить новий напрям в економічній науці — антикризовий менеджмент (crisis management). У сільському господарстві нестабільність розвитку для підприємств є прямим наслідком не ефективних виробничих процесів і неправильного управлінського впливу. Розвинена управлінська система, що включає ефективний антикризовий менеджмент, повинна сприяти поліпшенню продуктивності сільськогосподарських підприємств відповідно до сучасних тенденцій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

Питання появи на підприємстві кризових ситуацій і оцінки можливого банкрутства, а також виникнення, здійснення і поширення антикризового управління (crisis management) досліджується з боку ряду вчених-економістів І. Бланка [4], Т. Кумбса [2], Дж. Бернетта [1]. А. Гарматюк [6], Лігоненко Л. [10], А. Воронкової А. [5], О.А. Островської [11], В. Ковальова [9], І. Сокиринський [12] та ін.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою дослідження є комплексний аналіз стану сільськогосподарських підприємств Житомирської області та виділення завдань ефективного антикризового управління.

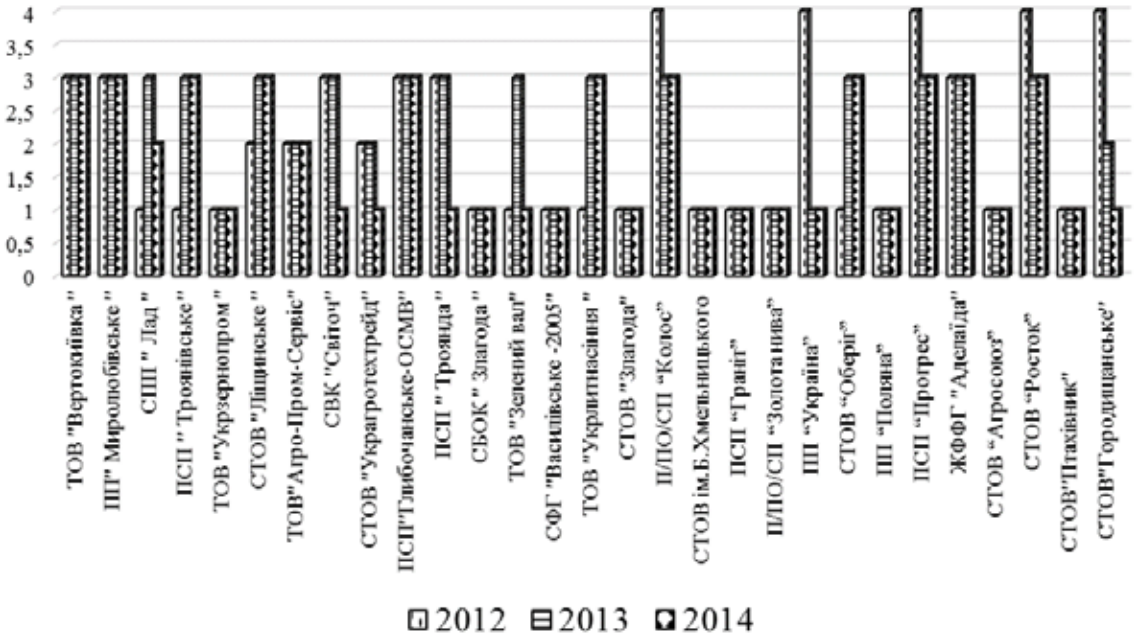

Рис. 1. Оцінка ділової активності сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Джерело: розраховано на основі даних [13].

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним інструментарієм є системний метод наукового пізнання економічних явищ і процесів, адаптований щодо формування системи превентивного антикризового управління та попередження виникненню кризи у сільськогосподарських підприємств. Для оцінки рівня фінансового забезпечення та ефективності ділової активності сільськогосподарських підприємств застосовувався статистико-математичний метод для формування системи показників щодо діагностики кризових ситуацій у діяльності підприємств. У статті також використовувалися графічний метод, методи аналізу і синтезу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств Житомирської області використано методику оцінки ділової активності. В результаті чого вибірка досліджуваних підприємств була розділена на 4 групи (рис. 1) відповідно: 1 — абсолютна стабільність, 2 — нормальне стійкість, 3 — нестабільний стан, 4 — кризовий стан.

Після діагностики кризових явищ, як правило, підприємства вдаються до оздоровлення або, якщо розроблений план антикризової програми, приводять у дію управлінські рішення щодо покращення стану підприємств.

Прийняті в умовах напруги управлінські рішення повинні бути виваженими та ефективними. Зарубіжні дослідники відзначають, що під час кризи особи, які приймають рішення, важко аналізують ситуацію, погано уявляють наслідки прийнятих кроків, їм нелегко даються і самі рішення. Під дією стресу і необхідності вони втрачають здатність творчо думати і не бачать всієї повноти проблеми, їх рішення не дають хороших результатів [4].

Умовно фінансову стабілізацію сільськогосподарського підприємства слід здійснювати у межах п'ятьох етапів (рис. 2).

Перші два пункти є суто діагностичними та оціночними, але основною ознакою для них є те, що керівник, який приділяє велику увагу успішній діяльності підприємства, матиме оперативну інформацію та вчасно зможе спрогнозувати ймовірність настання кризи. Для деяких управлінців особливо у вітчизняному сільському господарстві здійснення моніторингу та діагностики кризи, у зв'язку з небажанням або неможливістю найняти управлінця з антикризового управління є проблемним. У таких умовах виникає загострення ситуації та ймовірність настання неплатоспроможності досить висока.

Виходом із такої ситуації може бути:

— призначення з аналітичного відділу людини, відповідальної за аналіз фінансової звітності для внутрішніх потреб (цей метод найчастіше використовується);

— прийняття окремого управлінця з антикризового менеджменту, аналітика, пропозиції якого допоможуть в майбутньому.

Третій етап — усунення неплатоспроможності в умовах антикризового управління здійснюється багатьма заходами. Під неплатоспроможністю розуміємо ситуацію, коли позитивний грошовий потік перевищує негативний, тому антикризовий менеджмент тут допускає певні втрати, ціною яких можна домогтися відновлення платоспроможності підприємства.

Водночас у такий момент починають виникати проблеми з кредиторами, тому всі кошти, які над-

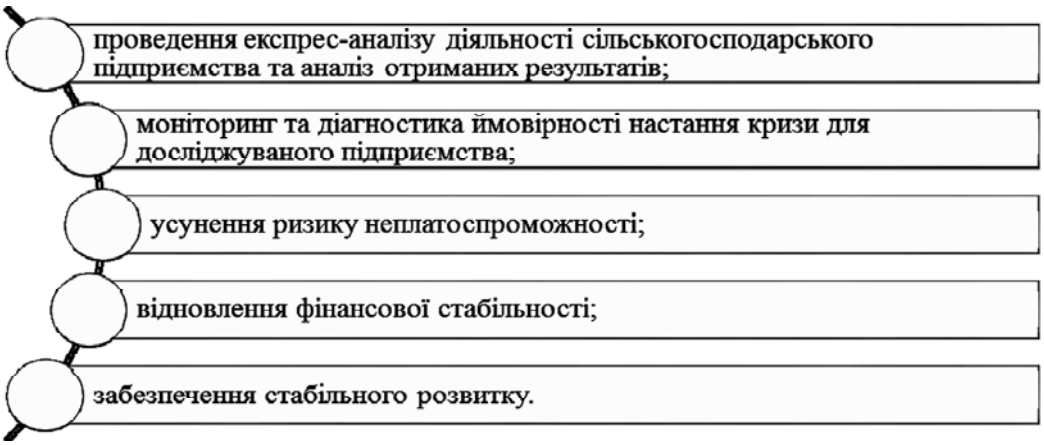

Рис. 2. Етапи здійснення фінансової стабілізації сільськогосподарського підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [1—13].

ходять підприємству блокуються і списуються на їх користь. Виходом з такої ситуації може бути — збільшення надходжень або зменшення оборотних коштів за рахунок економії. Збільшення грошових надходжень засноване на переведення активів підприємства в грошову форму.

Резерви збільшення грошових надходжень в умовах неплатоспроможності:

— Продаж короткострокових фінансових вкладень.

— Продаж дебіторської заборгованості.

— Продаж запасів готової продукції.

— Продаж надлишкових виробничих запасів.

— Продаж нерентабельних виробництв та об'єктів невиробничої сфери.

Ліквідація об'єктів основного виробництва допускається лише у крайньому випадку, оскільки продаж основних засобів доводиться вести за ціною нижче балансової вартості.

Четвертий етап — відновлення фінансової стійкості — є зниження неефективних витрат (за рахунок продажу невикористовуваних активів тощо). Серед способів щодо відновлення фінансової стійкості виділяють:

Припинення виробництва нерентабельної продукції. У цьому випадку специфіка сільськогосподарських підприємств має велике значення. Оскільки зупинити виробництво у рослинництві можливо лише на початку посівного періоду. При виробництві продукції і рослинництва, і тваринництва, можливим варіантом є переорієнтація на більш рентабельну сферу.

Виведення із складу підприємств витратних об'єктів, якщо такі існують, або переведення їх до складу дочірніх. Однак специфіка сільського господарства вимагає підтримання у складі виробничих підприємств низки допоміжних та обслуговуючих потужностей. Такому випадку оптимальним може стати об'єднання з аналогічними сусідніми господарствами в обслуговуючі кооперативи.

Поліпшення організації праці та оптимізація зайнятості на підприємстві. Цей крок у сільському господарстві також має специфіку, бо сезонність праці та зайнятість працівників визначаються напрямами виробництва. До скорочення основних працівників на підприємстві слід підходити дуже обережно. Оскільки різкі дії можуть призвести до невдоволеності колективу, нагромадження на персонал, який залишився, великої кількості роботи, з якою неможливо впоратись. Тому в першу чергу необхідно відмовитися від додаткових виплат і надбавок, можливо зняти соціальні пільги. Але при цьому слід дотримуватись порад спеціалістів, так як можливе зниження мотивації персоналу призведе до погіршення якості праці, відтоку кваліфікованих кадрів. Слід зазначити що, економія фонду заробітної плати, якщо вона була проведена зважено та мала ефективні наслідки є дієвим фактором антикризового менеджменту. Іноді також користуються таким прийомом, якщо зарплата виплачувалась нерегулярно, то оголошують про зменшення її суми, але виплати будуть здійснюватись регулярно.

Зменшення обсягів поточного фінансування. Здійснюється за допомогою реструктуризації боргових зобов'язань за такими формами:

— переуступки або продажу боргових зобов'язань з дисконтом;

— конвертація боргів у статутний капітал — досить небажаний захід, який здійснюється шляхом розширення статутного фонду на розмір боргового зобов'язання або через поступку власниками підприємства частини своєї частки (пакета акцій) з відповідним включенням кредитора до числа власників підприємства;

— укладання форвардних контрактів на поставку продукції підприємства в майбутньому за фіксованою ціною, тобто надання можливості зарахування своїх боргів кредитору за рахунок отримання авансу на довгострокові поставки продукції підприємства. Вимогою при цьому є те, що контрактна ціна повинна перевищувати або бути рівною собівартості продукції в майбутньому.

Управлінські рішення
• Підвищення ефективності використання основних засобів організації і зниження витрат на їх створення. • Скорочення капітальних вкладень. • Раціоналізація виробничих запасів. • Раціоналізація виробництва. • Прискорення обороту грошових коштів. • Зниження витрат у виробничій і комерційній діяльності. • Зменшення відтоку грошових коштів. • Реструктуризація кредиторської заборгованості. • Поліпшення інкасації дебіторської заборгованості. • Реструктуризація банківських кредитів. • Збільшення обсягів продажів. • Удосконалення організації маркетингу для збільшення обсягу продажів. • Удосконалення системи бухгалтерського обліку. • Реорганізація системи виробництва і управління.

Рис. 3. Типові схеми управлінських впливів для подолання неплатоспроможності підприємств, які знаходяться у кризовому стані

Джерело: узагальнено автором на основі [1—13].

П'ятим етапом є забезпечення стабільного розвитку, яке можливо при збільшенні грошового потоку від основної діяльності підприємства.

Передумовами та основними характеристиками стабільного розвитку на підприємстві є його спроможність відповідати за своїми зобов'язаннями в повному обсязі (надання споживачеві продукції за прийнятною ціною та необхідною якістю) та у визначені строки (в потрібний час і в потрібному місці).

Для досягнення фінансової стійкості та стабільного розвитку підприємства слід здійснювати ефективне управління внутрішніми чинниками, які впливають на його діяльність, зокрема:

— реалізації найефективніших шляхів розширення обсягів активів;

— підтриманні ефективності використання необоротних активів;

— оптимізації складу і структури поточних активів, раціоналізації їх обороту;

— оптимізації структури власних фінансових ресурсів;

— мобілізації залученого капіталу;

— забезпеченні самофінансування за рахунок прибутку, оптимізації податкових платежів, ефективної амортизаційної політики [9].

Основними напрямами та завданнями вдосконалення механізму фінансової рівноваги повинні бути:

— покращення управління власними оборотними коштами: оптимізація обсягів, зниження вартості формування фінансових ресурсів підприємства;

— розробка ефективної політики управління грошовими потоками, яка певною мірою залежить від організації оперативного фінансового планування;

— створення системи фінансового контролінгу на підприємстві, що включає визначення об'єкта контролінгу, визначення видів і сфер контролінгу, побудова системи моніторингу фінансових показників і формування системи алгоритмів дій щодо усунення відхилень [9].

Відмітимо, що для сільськогосподарських підприємств, що перебували у кризі, досягнення фінансової рівноваги здійснюється найчастіше за рахунок збільшення вхідних та зменшення вихідних грошових потоків у кризові періоди.

Збільшення вхідних грошових потоків досягається за рахунок таких основних заходів:

1) мобілізації внутрішніх резервів самофінансування;

2) рефінансування дебіторської заборгованості;

3) стимулювання збуту основної продукції;

4) залучення додаткового акціонерного (пайового) капіталу;

5) одержання нових позик.

Скорочення вихідних грошових потоків можливо за рахунок:

1) зменшення поточних виплат у рамках операційної діяльності (зниження собівартості продукції);

2) реструктуризації кредиторської заборгованості;

3) перегляду дивідендної політики;

4) заморожування інвестицій [9].

Отже, виділимо типові схеми управлінських впливів для подолання неплатоспроможності підприємств, які знаходяться у кризовому стані на рисунку 3.

ВИСНОВКИ

Роблячи висновки, слід зазначити що антикризове управління як одна з досить таки нових і актуальних методик в менеджменті покладає великі надії на успішне використання та впровадження в управлінську діяльність на підприємствах. Особливо ефективним таке управління буде для

сільськогосподарських підприємств, де специфіка циклічного та сезонного виробництва відіграють велику роль, і кризи (які можуть мати як позитивний ефект, так і негативний), в залежності від прийняття рішень керівниками матимуть свої наслідки.

Розробка правильного та ефективного антикризового управління (crisis management) в сучасних умовах для виходу сільськогосподарських підприємств з кризового стану є необхідною основою. Тому формування та впровадження антикризової стратегії потребує врахування індивідуальності до кожного суб'єкта у зв'язку з впливом зовнішніх та внутрішніх чинників по різному на кожне підприємство у галузі, зокрема у сільському господарстві.

Література:

1. Burnett J. A strategic approach to managing crises / J. Burnett // Public Relations Review. — 1998. — 24 (4). — P. 475—488.

2. Coombs W.T. Information and compassion in crisis responses: a test of their effects / W.T. Coombs // Journal of Public Relations Research. — 1999. — 11 (2). — P. 125—142.

3. Kuraksina S. The formation mechanism of crisis management in the agricultural activities of gagauzia / S. Kuraksina // ECONOMY AND SOCIOLOGY: Theoretical and Scientifical Journal, 2014, issue 3, pages 143—145.

4. Бланк І.А. Управління фінансами [Текст]: навч. / І.А. Бланк, Г.В. Ситник; Київський національний торговельно-економічний ун-т. — М.: [б.в.], 2006. — 780 с.

5. Воронкова А.Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика [Текст]: монографія / А.Е. Воронкова, Р.С. Вечерковські, Д.К. Воронков, Н.Г. Калюжна, Є.М. Коренєв, І.В. Мажура; Харк. нац. екон. ун-т. — 2-е изд., Перераб. і повним. — Х.: ІНЖЕК, 2008. — 520 с.

6. Гарматюк А. Криза, якість управління в умовах кризових ситуацій // Вісник ТДТУ. — 1996. — № 1. — С. 163—167.

7. Зайцева О.П. Антикризовий менеджмент в російській фірмі // Аваль (Сибірська фінансова школа). — 1998. — С. 11—12.

8. Иванова Н. Инновации в условиях кризиса: тенденции и перспективы / Н. Иванова // Проблемы теории и практики управления. — 2009. — № 9. — С. 8—16.

9. Ковальов В.В. Фінансовий менеджмент [Текст]: теорія і практика / В.В. Ковальов. — 2-е изд., Перераб. і доп. — М.: ТК Велбі, Проспект, 2007. — 1024 с.

10. Лігоненко Л.А. Антикризове управління: Теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій [Текст]: монографія. — М.: КНТЕУ, 2001. — 580 с.

11. Островська О.А. Оцінка фінансового стану підприємств та шляхи її вдосконалення (на прикладі будівельних матеріалів) Автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.04.01 / О.А. Островська; Київ. нац. екон. ун-т. — М., 2004. — 20 с.

12. Сокиринський І.Г. Аспекти стратегічного розвитку підприємства / І.Г. Сокиринський, А.В. Хохлова // Вісник Сумського державного університету. Сер. Економіка. — 2011. — № 4. — С. 165—168.

13. Фінансова звітність сільськогосподарських підприємств Житомирської області за 2012—2014 рр. / Деп. упр. агропром. розвитку держ. адміністрації Житомир. обл. — Житомир, 2012—2014 рр.

References:

1. Burnett, J. A. (1998), "Strategic approach to managing crises", Public Relations Review, vol. 24(4), pp. 475—488.

2. Coombs, W.T. (1999), "Information and compassion in crisis responses: a test of their effects", Journal of Public Relations Research, 11 (2), pp. 125—142.

3. Blank, I. A. (2006), Upravlinnja finansami [Financial Management], Kiïvs'kij nacional'nij torgovel'no-ekonomichnij un-t, Moscow, Russia.

4. Voronkova, A. E. Vecherkovs'ki, R. S. Voronkov, D. K. Kaljuzhna, N. G. Korenєv, E. M. and Mazhura, I. V. (2008), Diagnostika stanu pidpriємstva: teorija i praktika [Diagnostics of the enterprise: theory and practice], 2nd ed., Hark. nac. ekon. un-t., INZhEK, Kharkiv, Ukraine.

5. Garmatjuk, A. (1996), "Crisis, quality control in crisis situations", Visnik TDTU, vol. 1, pp. 163—167.

6. Zajceva, O.P. (1998) "Crisis Management in the Russian firm", Aval'. (Sibirs'ka finansova shkola), pp. 11—12.

7. Ivanova, N. (2009), "Innovations in terms crisis: trends and prospects", Problemy teorii i praktiki upravlenija. vol. 9, pp. 8—16.

8. Koval'ov, V. V. (2007), Finansovij menedzhment [Financial Management], 2nd ed., TK Velbi, Prospekt, Moscow, Russia.

9. Ligonenko, L. A. (2001), Antikrizove upravlinnja: Teoretiko-metodologichni zasadi ta praktichnij instrumentarij [Crisis Management: Theoretical and methodological principles and practical tools], KNTEU, Moscow, Russia.

10. Ostrovs'ka, O. A. (2004), "Assessing the financial situation of enterprises and ways to improve it (for example, building materials)" Abstact of kand. ekon. Nauk dissertation, Finance, money circulation and credit, Kiyv. nac. ekon. un-t., Kyiv, Ukraine.

11. Sokirins'kij, I. G. (2011), "Strategic aspects of enterprise development", Visnik Sums'kogo derzhavnogo universitetu. Ser. Ekonomika, vol. 4, pp. 165—168.

12. Financial statements of enterprises in Zhytomyr region for 2012—2014, Dep. upr. agroprom. rozvitku derzh. administracії Zhitomir. obl., Zhitomir, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016 р.